

Irodalmi tükör / szépirodalom

Pék Pál: Szakad a hó, Ami a földből kiforog-----	3	
Búcsú Pék Páltól		
Ferencz e. Győző: Beszélgetés Pék Pállal-----	4	
Büky László: Az utak és útvesztők elejéről és végéről-----	8	
Bence Lajos: Minden időkből kizuhantan (I. M. Pék Pál)-----	10	
Lehota János: A tanár és költő-----	11	
Kardos Ferenc: A költő tanártól – a tanár költőig (Egy tanítvány gondolatai)-----	12	
Alföldy Jenő: Pék Pál emlékezetére-----	14	
Németh István Péter: kihullt kalendárium-lap-----	15	
Baán Tibor: Azok a mezők-----	19	
Szirtes Gábor: „Egyszer mégis visszatér” A nem-akarás búcsúja-----	19	
Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságokat olvasva Tamás István, Fekete Lajos, Komáromi József Sándor Egy regény hazafelé tart...-----		21
Tunyogi Csapó Gábor: Itt állok, nem tehetek másképp Mert nézd csak, Karcsi – (Regényrészlet)-----	26	
Kiss Benedek: Hajnali dal, Vita és biznyság, Nem kócbohóc-----	33	
Somogyi Zoltán: Az elbujtatott szobor (Városi legenda)------	35	
Szauer Ágoston: Vásznonkötésben, Üres délután, Tájékozás-----	37	
Gámgoly Attila: Szárnyaszegett angyalok-----	38	
Iancu Laura: amikor imádkozni, akkor, Hazafelé, sírok-----	42	
Németh Ákos: A színház vidéken-----	44	
Zsávolya Zoltán: Kósza iramlatok-----	48	

Tanulmány / Kritika

Szemes Péter: Az alakok lehetséges megnyilvánulási formái az írott drámában-----	50
Fogarassy Miklós: Egy zseniális magyar novellista Pár szó Szabó Istvánról-----	56
Szabó István levelei barátaihoz (Közzéteszi: Fogarassy Miklós)-----	57
Szirtes Gábor: „Érzem, tapintom benned a telnetumot...” A fiatalok felfedezője és pártfogója: Lovász Pál-----	67
Pósa Zoltán: Költészettel a világ boldogabbá, jobba tételéért Magyarfalutól Csíkszeredán át Budapestig Iancu Laura csángó költő a Karmaiból kihullajt című új kötetéről és a csángó magyar kultúráról, antropológiáról-----	72
Péntek Imre: Egy költő-gondolkodó az „'56-os nemzedékből” Tunyogi Csapó Gábor: A mérleg jegyében – Tanulmányok, versek Október körül-----	75
Pénzes Dávid: Életutak, más szemmel-----	78
Király László: Arcok és álarok II. Petrovics Emil önéletrajzi könyvéről-----	82

Képzőművészet

Komálovics Zoltán: A kép archeológiája, avagy gyorsportré Kurcsis Lászlóról-----	84
Kostyál László: Képesített hangulatok Szényi Zoltán festészetéről-----	88
Benedek Katalin: Ilyenek ma a tájképek Pannónia Tájékpé Biennále, 2008.-----	90
Péntek Imre: Tárlatról-tárlatra Mégközelítések – születésnap pályaképhez Nemes László kiállításai Lendván Újjáalakult regionális (dunántúli) tárlat I. Ars Pannonica (Szombathelyi Képzőművészeti Biennále)---	92
Kostyál László: Kustár Zsuzsa kalocsai kiállításáról-----	99

Hír- Tükör

Események, hírek-----	101
Szerzőink-----	102

Címlapterv: Nászpáng Grafika

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a Pannon Tükör és egyesületi könyvekről

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László (Nagykanizsa)

Dr. Hóbor Erzsébet – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Nógrádi László – Lenti
Cséby Géza – Keszthely, Hévíz

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Szemes Péter – főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos – fómunkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre – vers, próza
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Marton Zoltán – képzőművészet
Király László – zene
Ferencz e. Győző – helytörténet

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK

Pék Pál – Nagykanizsa
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Tar Ferenc – Hévíz
Lukács Zoltán – Ljubljana
Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Ádám – Waianae, Hawaii, USA

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070
www.pannontukor.hu

Kérjük szerzőinket, kézírataikat lehetőség szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete

8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
E-mail: animator@zalasam.hu
Telefon: 30/9562-303

Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
Az egyes számok ára: 300 Ft.
Előfizetői díj egy évre: 1500 Ft.

Számilaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Nyomdai munkák: Gura Nyomda Bt.

Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu
Telefon: 92/599-464

Előkészítés: Graffit Stúdió Bt.

Zalaegerszeg, Mártírok útja 52.
Telefon: 92/510-890
www.graffit.hu

Készült

Zala Megye, Zalaegerszeg,
Nagykanizsa, Lenti, Hévíz
önkormányzatának támogatásával.

További támogatóink:

NB Forsz
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax-92-510006

Pék Pál

Nagykanizsa, 1939. július 26. - Nagykanizsa, 2008. július 24.

Pék Pál

Szakad a hó

Hűl már az ünnep, s homályában
milyen szélcsönd omlik ránk.
Miféle egek gödreiből
zuhog a szívre éjszakánk!

Hó szakad a szem tükrébe,
s dajkálva az arcodat,
kibicsakló holnapunkért
riasszak így holtakat?

S vergődjön az ágak rácsán
halott fehér homlokom...?
Hiába fogsz, ordas évek
csordája csörtet ágyamon.

S kés-időnket lehaduzva
magad velem csorbítod...?
Tested fölött füvek lángja,
hantolatlan föld vagyok.

2008. ápr. 16/17.

Ami a földből kiforog

„Újra a fű közt, a
a gazban, az aljban.”
(Illyés Gyula: Koszorú)

arcok ti könnyű arcok
felhőtlen egek patyolat-szűz arca
szemek lágy tavában ringatottak arca
szélbe döfött utak smaragd rétek arca
apám csöndbe hulló fölparázsló arca
behomályló arcok lakatolt hiteké
egyetlen ősznek sárba rontott arca
mosolyod menhelye rám pirító hűség
názáreti hegyek örök-naiv arca
fölmagzott jövőnkben ábeli vétkeink
történelmünk arca
legyalázott szavak szervilis fortélyá
bevert szájak arca
világ kalitkában felkönyöklő remény
nefelejcses arca
tetszhalott éveink
nyelvünk édes arca
ha lesz ki szakadékos
erkölcs posványában még
pajzsul fölmutassa

2008. ápr. 19/20.

Búcsú Pék Páltól

Ferencz e. Győző

„...a körülmények ellenében nem tudok létezni, sem írni”

Beszélgetés Pék Pállal

Bevezetésként néhány tény: Zalában a legrégebben alkotó, a legtöbb – azaz nyolc - kötetes költő, aki a megye Alkotói Díját is megkapta. Többszörös alapító: a nagykanizsai városi hetilap, a Pannon Tükör, szenvedélyét követve pedig jazz-klub elindítása fűződik nevéhez. Pedagógus körökben elismert tanár. Úgy is fogalmazhatnánk: költő-tanár. A sorrend nem véletlen: az országban közismertebb verskötetek szerzőjeként. Életrajzából tudom: előbb írt verseket, aztán állt a gyerekek elé. A centrum, a középpont mégis Nagykanizsa. A szülőváros, ahol tökéletesen otthon érzi magát évtizedek óta. Boldog, nevetni mindig kész ember.

– Pedig ahogyan a gyerekkori képeimet szemlélgetem, vékony, mosolytalan, szomorú szemű kis kölyök néz vissza rám. Igaz, akkor a fényképezőgép rideg lenszéje riasztó is lehetett – hangzik az első visszaemlékező mondat.

– *Verseidben mintha ugyanez a bizalmatlan gyerekszem pislogna a társadalmi lenszébe.*

- Különös megállapítás. De majd „meglátjuk” – mosolyodik el, mert önkéntelenül is a látás, a szemlélés, a szemlélődés igéjét használta. – Bizonyára nem tett jót gyermeki derűmnek, hogy édesapám inkább vendég volt idehaza, s állandó lakó a kórházban. A Szemere utca egyik romos házában laktunk – laktunk? –, mert bomba vágott a szomszéd sarki házba. Ennek hatását érezte meg a miénk. A Csengery utcáig tartó útszakasz tele volt csálé kerekű autókkal, gulyáságyúval, összetört szekerekkel. Vagyis: háborús gyerek voltam. Csak úgy mertem elmenni a Vécsey iskolába, hogy édesanyám és nagymamám fogta – szorította – a kezemet. Örültem, hogy a felnőttek – édesapám és Horváth tanító néni, első iskolai nevelőm - igazat mondtak: az udvaron tényleg diófa borult fölénk, liliomágyások között mentünk. Ez a tanító néni velünk egy házban lakott, s ismerős volta megnyugvást adott az első, s a további iskolai napok elviseléséhez. Meg is szerettem az iskolát, ahol a gátlásosságomat vadsággal palástoltam. Az alsóvárosi fiúkból nagy bandákat szerveztünk, s bizony keményen megütköztünk a Katona-rétiakkal.

– *Nagykanizsai Pál utcai fiúk?*

(Nevetés a kérdésre a válasz. És az a leírás, amelynek végén kiderül, hogy mindig is sajátja volt a világ fonák oldaláról szemlélése.)

- Így is lehetne mondani. Háborús gyerekek voltunk, s tán mind hősök akartunk lenni. Hiszen a csatában az a hős, az érdemel kitüntetést, aki erősebb, aki többet öl, gyilkol és rombol. Hogyan is gondolhatta volna másként egy tíz éves fiú? Később aztán tisztviselő szüleim – a származásom – miatt is küzdelemre kényszerültem. Csak az akkori körülmények érzékeltetésére említem meg, hogy nagyszüleimet a négyoszobás lakásból egy nyomorúságos lyukba költöztették, mert a helyüket munkásigazgató foglalta el, kőszívű feleségével és hollóhajú leánykájával. Nóra asszony hadviselése felőrölte az udvar békéjét, s az amúgy is háborús hangulatban az olvasáshoz menekültem. A sors fintora viszont az, hogy azt a lányt az öcsém vette feleségül...

– *Ilyen gyerekkor után hogyan született meg az első versed?*

– Osztályrészem hozta ki belőlem az első sorokat. Tizenhét éves koromig feldolgozatlan események részese voltam, amint az előbbiekből is kiderült. Magamnak is tisztáznom kellett a hozzájuk fűződő viszonyomat. Az eddigieken kívül olajipari jogász édesapám halála okozta a legnagyobb megrázkódtatást 1951-ben. Tizenegy évesen veszítettem el őt, tragikus életvitele végzett vele, megfosztva családját is tőle.

A másik mozzanat az, hogy részt vettem az 1956-os eseményekben. Mi, diákok is feladatot akartunk a rend és közbiztonság őrzésében. Magam a Forradalmi Diákszövetségben kaptam választott tisztséget. Ezért vizsgálati fogdába zártak. Ettől függetlenül három diplomát sikerült szereznem. Csak sokkal könnyebben és kevesebb megaláztatással is lehetett volna. Folytonos fenyegetettségben élt bérleszámloló édesanyám is a Dunántúli Kőolajipari Gépgyárban, mert mindig azt dörgölték az orra alá, hogy milyen fiacskát nevelt. Ráadásul az öcsémet sem vették fel az egyetemre, pedig oda való volt. Magam is olajszagú környezetbe kerültem, s ezt próbáltam meg elfogadni és beépíteni az életembe.

– *Gépgyári üzemet orrontok az előbbi mondatodból.*

- Jó orrod van. Mert az érettségi után oda kerültem. Ugyanis bár 56-os tisztségem miatt nem érettségizhettem le szeretett Landler gimnáziumomban, de azért egy Landlerban sikerült vizsgát tennem. Magánúton.

- *Hogyan lehetett akkor magánúton leérettségizni?*

– Kihagyom a kalandosságot és csak a tényeket közlöm: latin-magyar szakos tanár unokanővérem ugyancsak a

Landler gimnáziumban tanított, csak éppen másik városban. Sikerült rászednie az igazgatót, aki lehetővé tette, hogy magánvizsgán bizonyítsam érettségemet. Sikerült. Ekkor azonban én már ipari tanuló voltam a Dunántúli Kőolajipari Gépgyárban, édesanyámra tekintettel. Szerszámkészítő lakatos lettem, s ez ott is elit szakmának számított. Két éven át tanultam, le is vizsgáztam, sőt, vizsgarekememet, a lemezzágo ollót, ki is állították.

– *Tehát Pék Pál, mint a munkásosztály költője...*

- Ez valamikor jól hangzott volna, ma már inkább a versek számítanak – neveti el magát; a szemén látszik, hogy értékeli a helyzet felismerését. – Tény, hogy jól felszerelt műhelyben félig paraszt, félig munkásemberek között dolgozhattam. Farkas Géza bácsi, a kemény, jól odamondogató szakszervezeti szaki mellé kerültem. Tőle tudtam meg, hogy mitől döglök a légy: „nem urizányi köll, hanem dógozni”. Nos, próbáltam először ezt megírni. Olyan olajszagú verseket írtam eleinte, hogy ihajja, de ezeket ellopták a barátaim. Le akartak égetni, tehát elküldték őket a Zalai Hírlaphoz. Csodálkozott is az egész műhely, amikor megjelentek 1959 decemberében... Hamarosan a Somogyi Írás is közölte verseimet. Alighanem ez volt a második vizsgarekemem. Akár vissza is rettenthetett volna a hirtelen hírnév. De aztán úgy alakult, hogy a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat élén egy megyei főköltő állt akkor. Meghívtam valami tanácskozássra, amelynek résztvevője volt Fodor András, országos hírű, József Attila-díjas költő. A Zalai Hírlap művészeti mellékletében megjelent szerzőket hívták meg. Mindenki mutogatott Fodor Andrásnak mindenféle írásokat, csak én nem. Odaült mellem, hogy hátha nálam vannak összes műveim. Résztvételi szemmel nézett rám, amikor a zsebemből előhúzott síófoki szonettjeimet olvasta. 'Mondja, uram, maga süket? Nincs hallása?' Látta, hogy megütődöm, gyorsan hozzátette, hogy nem a fülemre vagyok süket, hanem a versformákra. 'A gondolat jó, csak éppen nem abban a versköntösben. Azért ha majd lesz írása, küldje el' – hagyta meg búcsúzásul. Nos, gyorsan kivettem a könyvtárból Hegedűs Géza *Ismerjük meg a versformákat* című kötetét, s befaltam. Babits után gyorsan írtam egy leoninus verset, mert addig ismételtetem magamban, amíg a fülemben nem ment. Mármint a versforma. El is küldtem Fodor Andrásnak, aki szerint ez már valami volt, gondolatilag pedig teljes. A történet azzal zárult, hogy az ipari tanulótság után már a pécsi főiskolára gondoltam. Viszont a gyári regula, a három műszak nem kedvezett a tanulásnak, ezért viharos gyorsasággal fölmondtam Szegény édesanyám nem is tudta. Elmentem a művelődési osztályra azzal, hogy taníthatnék-e érettségivel és kezdő főiskolásként. Nagy örömmel fogadtak, gyorsan önéletrajzot írtattak velem. Zalakomárba küldtek tanítónak Király István igazgatóhoz, aki egyébiránt cimbalmon is játszott. Földrajzot és élettant kellett volna tanítanom, tehát két nap múlva visszakopogtattam a művelődési osztályra, hogy én magyart és történelmet oktathatnék, tehát máshová kérem magamat. Murakeresztúr lett a következő állomásom, tanultam a főiskolán, amit 1965-ben el is végeztem. Így tudta meg Fodor András, hogy folyton a Nádorban üldögélek a bejárati ajtónál lévő Jelenkor-asztalnál Galambosi Lacival, Makay Idával, Bertók Lacival, Arató Karcsival, néha Tüskés Tiborral, aki hatalmas táskáját cipelte magával, benne szinte az egész beérkező kéziratanyag, amelyből a folyóiratot szerkesztette meg ott, helyben. Ekkor, vagyis 1963-ban kiválasztották *Vers a délutánról* című munkámat, ami meg is jelent a Jelenkorban. Ez csak második országos közlés volt, mert két hónappal korábban a Kortársban már bemutatkoztam Király István tanárom, a kiváló irodalomtörténész és Ady-kutató jóvoltából, aki jó néven vette kötődésemet kedvenc költőjéhez. Szerencsémre továbbra is megtartott szerzői között a Jelenkor új főszerkesztője, Szederkényi Ervin, akit a főiskolai könyvtárból már ismertem. Pákolitz István költő-szerkesztővel – kedves pályatársam, Pécsi Gabi édesapjával – is jó kapcsolatba kerültem. Évente kétszer-háromszor is közöltek tőlem. A Tiszatáj, az Alföld és más folyóiratok is megnyíltak előttem, s össze is jött vagy fél könyvre való versem, sőt 1967-ben kötet közelbe is kerültem. Meg is jelent volna a Jelenkor-Magvető közös kiadásában, de megbukott a vállalkozás, a verseim pedig visszakerültek hozzám.

– *Ezzel viszont bekerültél a hazai irodalom vérkeringésébe, hiszen a Kortárs és a Jelenkor a kor két meghatározó irodalmi-művészeti folyóirata volt, megjelenni bennük rangot adott, a fővárosi Magvető Kiadó érdeklődése pedig azt mondja neked, hogy kezdted ismertté is válni.*

– Ezért is tartottam nagyra a költőnek, műfordítóknak is kiváló Csorba Győző fokozatosan barátivá alakuló magatartását. Mondtam is magamnak nem egyszer, okos dolog volt elolvasni Osztrovszkij *Az acélt megedzik* című regényét, és követni munkás főhősének példáját, hogyan lesz valaki íróvá. Talán tudatosságomat jelzi, hogy főiskolás szakdolgozatomat Juhász Ferenc már akkor is rendkívül bonyolult nyelvezetű és jelképrendszerű, mondatszerkesztésű költészetének első szakaszáról írtam. Ha szabad visszatérnem pár mondattal tanárkodásom akkori éveire, boldogan emlékszem rájuk: szerettem, és még ma is imádom tanítani, s azt hiszem, ezt érezték a gyerekek. Jószerint egyenrangúként vitatkoztunk, meg jókat nevettem velük. Sohasem tartottam magam a fűrészpör ízű tankönyvekhez. Arra törekedtem, hogy az iskolából otthont varázsoljunk közösen, s ne emberfaló műhelyt. Hamarosan Nagykanizsán találtam magamat a mai Templom, az akkori Tanácsköztársaság téren. Ahonnan a Közép-dunántúli Gázszolgáltató és Szerelő Vállalathoz kerültem oktatási előadónak. Ugyanis az 1968-as csehszlovákiai bevonulás miatti tiltakozásom okán ide száműztek. Nyolc hónapig ismételt olajipari ember lettem, de a versírást nem hagytam abba. Köteteim jelentek meg. Mielőtt azonban Baldauf Lajos igazgatóm véglegesített volna, mert közben fölmentettek 1968-as „bűneim” alól, sikerült visszatérnem a katedrára.

- *Valamint a megyei lap hasábjaira, ahol kiváló kollégád Varga Zoltán emlékezett meg arról 1989. július 1-jén, hogy elér-*

ted ötvenedik életévedet, s éppen 30 esztendeje jelent meg első versed. Ekkor már a polcokon sorakozott az 1976-ban megjelent Rapszódia a reményről és az 1984-ben napvilágot látott Nyár füstje című köteted. Ilyen teljesítménnyel nem dicsekedhetett akkor Zalában élő költő. Egyik méltatód is megemlítette, hogy „a szuverén írástudói törekvés kezdettől fogva összefonódik a sikeres tanári működéssel és közéleti vállalásokkal. Legelsőbbben a jazz nemzetközi rangúvá nőtt nagykanizsai ünnepeire kell gondolnunk, majd a filmklubokra és a könyvbarát körökre, amelyek támogató háttérül szolgálnak a költői arcképhez.” Aztán a verseidben uralkodó szigorú rendről értekezett a szerző.

Hamarosan, 1990. május 4-étől szeretett szülővárosod lapszerkesztőként is megismerhetett.

– Igen. Ugyanis átvettem a második évfolyamos Kanizsa című hetilap szerkesztését.

– *Amely ettől kezdve idegborzolóként is működött.*

- Szabadelvű emberként úgy gondoltam, hogy olyan lapot kell kiadnunk, amely a város közönségét érdekli, olyan eseményekről kell írunk, amelyről szélteben-hosszában jár a hír. Például arról, hogyan kel el néhány városi telek, áron alul, mitől ideges az MDF, azaz hogyan szorult ki a párt elnöke a vb-ülésről, arról, hogy menedzser szemléletű polgármesterre van szüksége a városnak, vagy arról, hogy miért kellett pucérra vetkőzniük az éjfélutáni kisorsolt lányoknak igazgatók, tsz-elnökök, főkönyvelők, rendőrtisztek előtt. Igen, ilyen botrányszagú írások is a lapba kerültek. Közel ötven munkatárssal dolgoztam: valamennyi külsős volt, de amit megígért, azt teljesítette. Zsoldos Ferenc tanácselnöktől, majd a polgármestertől szabadkezet kaptam.

– *Még ebben az évben jött ki a nyomdából Holtág című köteted, amely 1978-tól 1989-ig írt verseidet adta közre. Idézzünk megint pár sort Varga Zoltán elemző ismertetéséből. „Néhányat e költemények közül már olvashattunk, így együtt, más művek közegében azonban újaknak hatnak. Átvilágítják egymást, és együtt rajzolnak ki egy világgépet, sajátos belső tájakra épülő költői létformát. Azt a hajlamot főképpen, hogy itt a külvilág élményei is befelé terelnek a gondolatot.”*

Céltudatos lapirányítóként ismerhettek meg munkatársaid, többek között e sorok írója is. Talán szerkesztői múltad tapasztalatod is magával hozta, hogy hamarosan négy-öt magyar összehajolt, csak éppen nem Párizsban.

- Hanem Hévízen, a Csokonai Társaság Tanulmányi Napjain. Leültünk páran, Tar Feri, Péntek Imre és még néhányan. Mondjuk, a Pannon Tükör mai szűkebb szerkesztői csapata. Arról beszélgettünk, hogy annyi kísérletezgetés, elsorvadt lapkezdemény után meg kellene indítani egy hosszú életű és nem csak Zala, hanem a térség irodalmát, művészetét is összefogó folyóiratot. Úgy véltem, hogy a megye- és országhatárt légiesíteni kell. Minthogy Péntek Imrének már volt lapja, a székesfehérvári Árgus, kézenfekvő volt, hogy az irodalomban eltöltött évtizedek alatt fölhalmozott ismereteimre, kapcsolataimra is alapozva, én irányítsam a miénket, mondhatnám, közfelkiáltással választottak főszerkesztőnek.

– *Ekkor már nagykanizsai középiskolai tanárként, és az 1994-ben megjelent Az idő metszetei című kötettel a zsebedben.*

– Igen, mert az Eötvösön kiegészítőként a szaktárgyaimból újabb, immár egyetemi diplomát szereztem. A Mező Ferenc Gimnáziumba kerültem 1982-ben, s onnan is jöttem el nyugállományba 2005. május 1-jével, 23 év tanárkodás után. Tehát tanítottam, verseket írtam és szerkesztettem; olyan arculatot akartam adni a folyóiratnak, amilyennel addig nem találkoztam a lappiacon. Ezzel az igénnyel, elképzeléssel indult el a most 10 éves Pannon Tükör, amelynek névadásában jelenlegi főszerkesztője, a József Attila-díjas költő, Péntek Imre is részt vett. Fél évtized múlva már úgy éreztem, hogy a folyóirat igazi támasza lett a térség kulturális életének. Ez tanárként sem állt távol tőlem. Rengeteg emberrel kerültem kapcsolatba tanári és irodalmi pályámon, volt lehetőségem föl kutatni a tehetségeket. Sietek hozzátenni: már az első számtól kezdve köteleességemnek tartottam, de a szerkesztőbizottság is, a lendvai, muravidéki szerzők munkáinak közlését, akikhez idővel csatlakoztak Szlovákiából, Burgenlandból, sőt a Vajdaságból is, például Tari Pista. Egyszerre majd száz szerzőnk lett, köztük nagy nevek is, akik tekintélyt adtak a lapnak. Tanárként megtanultam, hogy el kell fogadni a másságot, szerkesztőként pedig felidéztem magamban a latin mondást: „Varietas delectat”, azaz a változatosság gyönyörködtet. Így tanult a tanár a szerkesztőtől, a szerkesztő pedig a tanártól. Ez utóbbinak kiváló lehetősége adódott óráin véleménycserére a diákjaival a kortárs magyar – országos és helyi – irodalomról és művészetéről. A gyerekek közösen tanították a tanárt és a szerkesztőt. Isteni vitáink voltak! A Pannon Tükörből sikerült kialakítanunk egy olvasmányos, a család minden tagjához szóló folyóiratot: voltak benne versek, kellemes elbeszélések, tanulságos, a környékről szóló szociográfiák, helytörténeti írások, fényképek akkor már országos hírű nagykanizsai fotóművészekről. Azt akartuk, hogy teret kapjon a térség irodalmi-művészeti-kritikai élete. Öt és fél évig irányítottam a lapot, amelynek ma is szerkesztője vagyok. Annak örültem, hogy általam tud megmutatkozni egy közösség, a sok ismert név mellett, zalai szerzők munkáiban.

– *Még jószerint a Pannon Tükör arculatának véglegesítése gyötört, amikor a Megyeházán 1997-ben átnyújtották a Megyei Alkotói Díjat. Az indoklásban azonos súllyal szerepeltek érdemeid a költészetben és a Pannon Tükör megalapításában, közismert folyóirattá fejlesztésében. Az érdemeidet dúsította egyébként az akkor közreadott Havak tánca című versgyűjteményed.*

– Nem csak elismerésnek, hanem biztatásnak is vettem. Olyan kiválósággal együtt kaptam meg Zala megye elismeré-

sét, mint a ma már Európa-hírűvé vált szívsebészeti központ megalapítója, Papp Lajos professzor.

– *Különös, hogy az indokok között nem szerepelt kötődésed a többi művészethez. Például a dzsesszhez.*

– Ne tőlem kérdezd az okát. Való igaz, hogy nem az a tanár voltam, aki csöngetéskor veszi a kalapját, és csak másnap látja újra a tanítványait. Mindig az volt a bosszúságom, hogy nem tudok eljutni Cserfőre. Nem azért, mert messze van, hanem mert külföldön vagyok, amikor itt játszanak a bandák a világ minden tájáról, ráadásul ma már a legkiválóbbak. Az vigasztalt, hogy például lengyel újtjaimról ölnyi dzsesszlemezrel tértem haza. A tanítványaim között rengetegen voltak, akik odafüleltek a mondókámra. Vagy szünetben dumáltunk, vagy a lakásomon csapatosultak a gyerekek. Az alapoktól kezdve beszéltem – és lemezről zenéltem – nekik a dzsesszről. Maradt tizennégy gyerek, aki rendszeresen följárt hozzám. Érdekes módon, az avantgarde dzsessz kezdett nekik ízleni. Közben Beke Árpád doktor szervezett dixieland zeneklubot az olajipari Erkel Ferenc Művelődési Házban. Egyszer üzent, hogy nem mennék-e át oda, a pár lépésnyi szomszédba. Az ottani igazgató, Horányi Iván átkerült a szemközti tisztiházba, ahol meg is alakítottuk 1972-ben a dzsesszklubot. Hamarosan 100-150 embert számláltunk az összejöveteleken. Az Alba Regia Fesztiválon is megjelentünk, és találkoztunk a rádió egyik szerkesztőjével. Ott helyben megállapodtunk egy felvételen és a feltételekben. Csodálkoztam, hogy csakugyan sikerült odaszerveznünk vagy fél ezer embert. Aztán bekerültünk a nemzetközi dzsessznaptárba, személy szerint én a Magyar Jazz Szövetségbe.

– *Volt hát, amiért állandóan figyeljenek rád, akiknek ez lehetett a dolguk.*

– Nem tudom, hogy kik figyelték a munkámat, de tény, hogy amikor megkaptam 1999-ben a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet, az irodalmi életben betöltött szerepemet emelték ki.

– *Az évezred fordulóján, amikor már megjelent a Holtág című köteted, s tán éppen születőben volt a Szodoma, az olvasók bizonyára fölütötték fejüket az új könyved mellbevágó címére: Arccal a Semminek. Ez volt a válogatott versek 2001-es kötete.*

– Pedig ez a Semmi nem a kiüresedést, hanem a másik partot érzékeltette, ahová át akarunk jutni, az egységes világba, amely egyre távolabb úszott, s úszik ma is az időben, merthogy elvették tőlünk.

– *Kik vették el?*

– A hatalmat rosszul gyakorlók, a pökhendiek, a fölkészületlenek, a mindenkit kioktatók, a hozzánemértésüket nyomulással palástolók. Akik a népet tárgynak, eszköznek tekintik.

– *A tapsok népének.*

(Suhanásnyi mosoly, annak jeléül, hogy nyakon csíptem egyik kedvenc szóösszetételét.)

– Akkor úgy éreztem, és ma sem sokkalta másként, hogy csalódtunk, sok-sok milliónyian. Tragédia ez nekünk, akik nagyon sokat vállaltunk, hogy egy másik világ szülessen meg. Ma sem látok választást a jövő egyik útja között sem. Magára hagyott ország, magukra hagyott emberekkel – ezt látom ma. Megint a szerzésvágy a vezérlő elv. Kölcsönzött fénnel, hittel nem lehet világot építeni. Néha úgy érzem, hogy az általunk elrontott ötvenesek elrontott gyermekeivel nézünk szembe.

– *Tehát elérkeztünk legújabb kötetedhez, a 2004-ben megjelent Szodomához...*

– Úgy érzem, hogy benne a rommá lett világra nézünk vissza. De hol az a krisztusi áldozat, amely Szodoma bűneire néz vissza?

– *Negyvenöt éves, sikeres alkotói munka és a különböző lapokban, folyóiratokban olvasható ugyanennyi könyvismertető, kritika után miért érezhető ki a verseidből ma is valami életuntság?*

– Nem életuntság az! Egy dolog, hogy az ember megpróbál a valóságba kapaszkodva hasznosulni. Azt akarod tudni, miért, hogy a valóságban, a köznapokban elért sikerek nem szereznek örömet, a kötetekből a borúlátás sugárzik? Tüskés Tibor egyszer azt írta, hogy ez termékeny pesszimizmus. Ugyanis arról van szó, hogy mi akartunk valamit 1956-ban, amit teljesen félreértettek és oly módon vontak felelősségre, hogy derékba törték tizenhét éves emberek életét. Nehezen tudtuk ezt kiegyenlíteni, s csak részben sikerült. A társaim is a helyükre kerültek, több diplomával. Nekem pedig fel kellett dolgoznom, hogy ellenséges világban élek, s azt, hogy itt nem ártottunk senkinek. Rendet akartunk. Például jóakaratóan röplapon kértünk mindenkit, hogy a Bányász-meccs idején ne menjen az utcára. Ennyit. Később éveken át kerestem, hogy megtaláljam azt az öt centi napfényes helyet, ahol dolgozhatom. Folyamatosan meg kellett újítanom a keresést, hogy ott lehessen azon az öt centis napon.

– *Valószínűleg sikerült is, hiszen folyamatosan jelen voltál és vagy a közéletben, a költészetben az alkotói díj és azóta is. Mégis verseidben olyan értelmező jelzők, hasonlatok, metaforák sorozatát találjuk, amilyeneket aligha vár az ember. Lapozzuk föl a Szodoma kötetet! Ezt írod: 'Út sehol, s ki átvezessen e fordított hazán' – 'Hibbant forrás üdvére várni' – 'Csillagokkal szeplősített hazánk, a hű karám.' – 'Béklyóztok országglását, törvényt, ami ködbe von?' – 'fölmagzik a hamis félelem' – 'öklendeztet szabott hit, a rend, a szó' – 'a csönd kietlen teremben ácsol házat, hazát.' Nagyon erős képek.*

– Most ne menjünk bele, hogy a képeknek a mai költészetben más a kifutásuk. Ebben – a fordított hazáról szólva – az is benne van, hogy kötődik is az ember, meg az is, hogy amihez kötődik, az taszítja. A veled vagyok, meg nem is, ellened

is, meg nem is állapot végig kíséri az embert egész életén. Az a csillagokkal szeplősített haza arról szól(na), hogy a szeplő megjelöli az embert, néha el is csúfítja. A csillagok pedig nem pulzárok és nem hatágúak, hanem ötágúak, a színükről pedig ne beszéljünk. De minthogy „szeplősítik a hazát”, nyilvánvalóan megbélyegzik.

– *‘Megnőtt az öklök tiszta érve.’ Ezt hogyan értjük? Lehet az öklöknek tiszta érvük?*

– Nincsen ebben semmi különös. Azok a dühök, amelyek bennünk fortyognak, igaz dühök. Ugye, megszületett egy másik fajta világ...

– *Amelyen vezet, ahogyan írod ‘kanóc út a pusztulásig, arctól arcig aknazár’?*

– Az arcok nem simulnak egymásra. Másutt arról írok, hogy a maszkok mögött egy másik maszk lapul. Egyébként Tarján Tamás írta, hogy megújítottam a magyar dalt, hiszen a zárt formákat szeretem, pedig a belé erőszakolt képtömeg kifelé nyit a zártságból.

– *Újabb sorok a Szodomából: ‘túl a csöndből hallani ...holnapunk se lesz szabad’* – Nem is lesz. Hogyan lehetne szabad olyan életnek a jövője, amelynek béklyózott a múltja? Ugye, emlékszel a hű karámra? Lehet benne futni, hogy mennyit, attól függ, mekkorára építik. Akármekkora is, értelmetlen a futás maga. Legföljebb meg kell szokni a karám határait. Ezek a versek két okból is születtek. Megfogadtam Csorba Győző tanácsát, hogy mindennap kell írni valamit, legföljebb majd később hasznosul. A másik: Soros-ösztöndíjasként össze kellett állítanom egy kötetet, másként visszafizethettem volna a támogatást. Nos, kitergettem a vers-cédulákat, elkezdtem belőlük verseket építeni. Mint annak idején Berzsenyi.

– *Ehhez képest megjelent a Szodoma, amely már a címében sem a vidámság maga.*

– Amikor az ember az üres papír előtt ül, nem tud szabadulni abból a körből, amely meghatározza. A versek én vagyok. Veszek egy képet Egyszer az jutott eszembe például, hogy ‘tárd ki karod és életed álmodd egészszé’. Vagyis ölelésre készen állsz, csak még hiányzik a világ válasza. Nos, ma is erre várok. Én készen állok.

– *‘A hibbant forrás üdvére’?*

– Talán elhagyhatnánk a jelzőt, hiszen valamiféle megtisztulásra kellene várni, ez biztos. A Szodomából is a jövő pirkad elő. Olvasd csak! ‘Feszítsd karod, s magad fölé emel talán a pillanat, s lázít majd a másokért tört bozót, a félszeg áldozat, s vacogva, ha így leszel több, vállalod újra a hazát, földi dolgok józanító szemhatárnyi magasát.’ Tehát a körülmények ellenében nem tudok létezni, sem írni.

Nagykanizsa, 2005. okt. 18.

(A beszélgetés a Zala megyei Alkotó Díjasokat bemutató sorozat részeként készült. Reméljük, hamarosan kötetben is olvashatók lesznek a tudomány, a gazdaság és a kultúra jeles személyiségeiről készült pályaképek.)

Büky László

Az utak és útvesztők elejéről és végéről

Az 1960 körüli években képesítés nélküli nevelőként sok olyan fiatal tudott falusi iskolákban elhelyezkedni, aki ilyen-olyan okok miatt nem jutott be főiskolára, egyetemre. Többeket származásuk, szüleiknek a „felszabadulás” előtti társadalmi helyzete vagy éppen az 1956. évi forradalomban való részvétele miatt nem engedett tanulni a hatalom; akinek zsenge kora ellenére magának is volt valamilyen foltja a szocialista rendszer meglátása szerint, ugyancsak könnyen kívül rekedt. Ugyanakkor a képesítés nélkül az általános iskolák felső tagozatában tanítókat tömegesen vették fel a főiskolák, így a vidék tanárellátása is megoldódott, az állam pedig sokat megtakarított a munka mellett, levelező tagozaton tanuló (és kis fizetésű) „kép. nélk. nevelők” alkalmazásával, akiknek zöme örömmel húzta a kettős ígát: tanult és dolgozott (természetesen alacsony fizetésért).

Magam is ekként dolgoztam a korpavár-palini iskolában. Magyar, orosz és kémiát tanítottam, s amint lehetett, jelentkeztem a pécsi főiskola magyar–történelem szakára.

A seregnyi levelező hallgatóval úgy igyekezett a főiskola boldogulni, hogy a zalaiak számára Zalaegerszegen szaktárgyi megbeszéléseket tartott. Az egyik ilyen eligazító nap után 1961 őszén visszavonatozva Nagykanizsára ismerkedett össze négy tanárpalánta: Németh Erzsébet (majd Büki Pálné, később Büki Erzsébet), Takács László, Pék Pál és én. Mindegyikünk a környéken dolgozott, Pék Pál Murakeresztúron, Németh Erzsébet Nagybakónakon, Takács László Szepetneken. Az a csupán félig-meddig diákélet, amely a levelező hallgatónak jutott, már bizonyos mértékben összekötött bennünket. Csakhamar kiderült, hogy Németh Erzsébet kivételével mindegyikünk versíró fajta, a megyei

lapban én már elsős gimnazistaként publikáltam (1957-ben), s 1959-ben Pék Pál is ott jelent meg először, ha jól emlékezem. Takács László visszafogottabb volt, sosem küldött verset a Zalai Hírlaphoz, majd csak évek múltán közölt verset a rádióban, majd Pécsen. Büki Pálné könyvtár-pedagógia és iskolai szervezeti rendszerek tárgyában közölt írásokat, illetőleg egyebek mellett újságíróskodott; 2006-ban Pro Urbe-díjat kapott Nagykanizsától.

A Sugár úti nagykanizsai művelődési házban laza szervezeti keretek között működött egy művészetkedvelő klub, amelynek egyik estjén a Zalai Hírlap kulturális mellékletének – itt jelentek meg az úgynevezett megyei írók és költők – megvitatása volt. A lap is képviseltette magát. Valamiképp vita támadt a költészetéről. A vitáról rövidesen terjedelmes beszámolót közölt Takács István az újság munkatársa: „[Ez a] költőnek-embernek egyaránt kezdő ifjú zavaros nézeteinek felvonultatásává vált” (Néhány őszinte szó ifjú költőkhöz, Zalai Hírlap 1963. március 10., 5. lap). „A két ifjú ember és zeneiskolai tanár társuk” a cikkben elmarasztaltatott, mert az újságíró szerint közölni kell velük, „[...]” hogy ebben az országban marxista–leninista politika van, hogy van szocialista kultúrpolitika” és így tovább. Mindezt részletesebben már megírtam a Pannon Tükörben (1999. 5. szám, 50–3.p.: Utak és útvesztők. Ezt a címet egyébként – beleegyezéssel – Pék Pál adta). Mondanom sem kell, hogy az egyik zavaros nézetű ifjú költő Pék Pál; a zenetanár pedig néhai Noll Ferenc volt, akinek leánya sok év múlva a szegedi tanszékemen volt demonstrátor, ma a televízió munkatársa. A vitában Takács László barátunk nem vett részt, haza kellett sietnie az esti gyerekfürdetésre... így csak mi tudtuk meg az újságíró (elvtárs) szép képzavart tartalmazó kitételéből, hogy amit mondunk, az „[...] a l’art pour l’art felmelegítése új köntösben [...]”. Az újságíró azt is tudtukra adta, hogy ugyan „A vitatkozók benne élnek a mai életben, de abból mást, mint önmagukat, alig vesznek észre. Pedig kitől várjuk, hogy a márt megírja, ha nem a húszegynéhányévesektől? S mégis az a helyzet, hogy például a kanizsai írók legfiatalabbja – beküldött írásai témáit tekintve – az a Morvay Gyula [1905–1998], aki pedig koránál fogva már a középkorú jelzővel sem illethető.”

Megtudtuk továbbá, mi a teendő: „Tükrözni akarjuk a párt [MSzMP] irodalompolitikáját és egész kultúrpolitikáját, munkálkodunk a szocialista eszmeiségű kultúra megteremtésén”; s a „szocialista realizmus” lényegéről is megkaptuk a tudnivalókat...

Negyvenöt év múltával egyszerű módon ellenőrizhető, mire jutottak a „zavaros eszmeiségű” ifjak, hiszen számon tartja őket a Magyar irodalmi lexikon (Akadémiai K., Budapest, 2000²).

***

A már említett megyei írók önálló fórum után vágyakoztak. Ennek megvalósulási fejleményeiről tájékoztatott Pék Pál 1962. VIII. 3-án kelt levelében (ugyanis Balatonfenyves felsőn nyaraltam) az otthoni, kanizsai eseményekről:

„Édes barátom az úrban!

[...]

Az a bizonyos lap [a későbbi Életünk], úgy látszik, megszületik, de azt hiszem, hogy torzszülött lesz szegény, mert a szerkesztőbizottságban Lázár [Tibor] és Horváth Laci bácsi is bent van. Ezzel kapcsolatban Laci bácsi egyetlen problémája, hogy mi lesz Morvay [Gyulá]val, mert »jaj istenem, ez állandóan áskálódni fog«. Ahogy ott figyelemmel kísértem a beszélgetést bokros teendőim mellett, a következőket szűrtem ki, és közölhetem veled: – példányszám: 5 000!! (Kinek fogják eladni?) – ár: 10 Ft. (Ki veszi meg? – Ez különben ua.) – három havonkénti megjelenés (egyelőre.) – résztvevők: Vas – Zala – Veszprém népköztársasági vármegyék. – beindulás: bizonytalan (anyagot azért lehet Horváthnak vagy Lázárnak adni) – megye 30 000-et ad. (Inkább nekem adná, mert ez úgyis bedöglök.)

Veszprémhez képest nullák vagyunk, Vas valamivel jobb, örülünk tehát, hogy egyáltalán bevettek. Hol írunk, hol nem, (de inkább hol nem!), tehát a biztosíték, amit letehetünk az asztalra – jóformán semmi.

De bevettek, de benn vagyunk,
egyszer meg is fulladunk,
ihaj-tyuhaj,
recece! [...]"

Évtizedek múltán szívós akarattal Pék Pál megvalósította a Pannon Tükör című kulturális folyóiratot, amelynek próbaszámát megküldve írta 1995. december 10-én:

„Lacikám,

ezer éve nem jelentkeztem, ezért elnézést kérek, de most igazán van miért. Itt a lap, amit már oly rég áhítottam; s végre pénz is van, szellemi kapacitás is, ha még áll, hogy szívesen kötödsz egy ilyen periodikához (kéthavonta jelenik meg), akkor hívlak: írd a lapba! Verset, kritikát, ami jól esik, bár én most kritikára biztatlak. [...]"

Örülök, hogy vállaltad Takács Laci bemutatását, hiszen ez szívügyem. Lacinak egyébként áprilisban jelenik meg egy testesebb kötete.”

A Pannon Tükör próbaszáma 1995-ben jelent meg, majd a következő évtől az első évfolyam. Takács László (1935–1990) barátunk kötete is megjelent Még élsz, fényeskedsz – Válogatott versek, Pannon Tükör Könyvek, 1996. A költészet napjára, április 11-ére Pék Pál megszervezte a könyvbemutatót, amelyen nekem jutott a barátunkat méltató emlékezés nehéz tiszte.

Az áhított folyóirattal kapcsolatos munka nehézségei természetesen nem kerültk el Pék Pált, 1998. október 5-én írta:

„Kedves Lacikám, –
itt van végre egy levél, de hogy hosszú lesz-e nem tudom, hiszen panaszkodni nem akarok, s alig történik velem valami; három íróasztal között futkosok (tanári, otthoni, szerkesztőségbeli között), a legszükségesebbeket tudom csak teljesíteni – a PT [Pannon Tükör] körülíeket már csak egy kihűlő szerelem gubancait fogva –, úgyhogy, ha megértesz, köszönöm. [...] A PT egyre nyögvenyelősebb, s a legfőbb veszély, a pénzforrás(ok) kiapadása már nem csak Damoklész kardja, de mocsarasodó gödör is, amelybe mindannyian bele fogunk fulladni. [...]

Néha azt gondolom, a legjobb az volna, ha visszavonulnék végre, és csinálnám azt, amire szántam az életem, s amibe Takács Laci talán belerokkant. (Mindamellett: neki volt igaza.)

Örülnék, ha Te kitartnál mellettem, s időnként írál nekünk.”

Pék Pál 2000. augusztus 30-ára keltezett fénymásolatú köriratban tájékoztatott (nyilván másokat is): „a Pannon Tükör fizetésképtelenné vált”; „[...] az amatőrökből álló zalai íróegylet 2001. szeptember 1-jétől a főszerkesztőt menesztette, s indoklásul az anyagi nehézségek mellé a nemzeti irányvonal megerősödését sorolta, ill. az általa pártfogolt amatőrök munkáit kívánta a lapban látni [...]. A küzdelmet, úgy vélem, nem érdemes folytatni, a múlt szelmei itt tovább kísértének [...]” – Egyébként a folyóirat háza táján történekről részletes beszámolót adott a Magyar Nemzetben Pósa Zoltán (2000. szeptember 12.).

„[...] oly mértékben nyomasztanak az utolsó két év méltánytalanságai, hogy – úgy tűnik – helyes, ha kihátrálok a közéletből. Közben jókat derülök (noha keserves vigyorokkal) azon, miképpen hagynak cserben, kiket öt évig a Pannon Tükör keblén melengettem [...]” – írta 2002. május 3-i levelében. Később is lehangoaltsággal kezdte leveleit (2003. június 3.):

„Kedves (sokszoros) doktorom!

Megvagyok, noha nem oly optimistán (s főként sikeresen), mint Kegyelmed [...], mégis: 65 évesen, még utolsó aktív évemet töltve, ezt-azt bütykölgetve. Szóval: élek de ebbe más is belehalt már (vö. József Attila). Viszont igyekezem kikerülni a csapdákat: utazgatok (hogy mindig másutt villogva kikerüljön az elkerülhetetlen) [...]”.

***

2008. július 24-én Nagykanizsán jártam, amikor kerestem Pék Palit, a kaputelefonra nem volt válasz; egyik telefonja közölte, hogy az előfizető nem érhető el, a másik készülék üzenetrögzítőjére mondtam hát, hogy itt jártam. Később tudtam meg, hogy ő éppen azon a napon az elkerülhetetlen útra tért...

Bence Lajos

Minden időből kizuhantan...

(I. M. Pék Pál)

Amikor először hallottam a nevedet, azt hittem vicc, amolyan muravidéki élcelődés, Pékpalis. Első találkozásunk sem volt amolyan magyar–magyar összeborulás. Ma már tudom, intelmed, melyet az első Összhang antológia alkalmával intéztél: szabad-e így, szinte „nyelvtelen” állapotban kezdeni, a nyelvi fűszerszámok mellőzésével írni – később termékeny talajra hullt. Elkezdtem igazán írni. A kezdeti ellenszenv később oldódni látszott. Ma már tudom, főleg aranykeretes szemüveged készítettett viszolygásra, az „úri” költői attitűd elválaszthatatlan kellékét idézte fel bennem.

Pedig akkor már túl voltál a „vidékiesség”, a „kanizsaiság” hátrányos megkülönböztetésén, amolyan vidéki Pilinszkyként emlegettek irodalmi körökben.

Fő művedet, a Pannon Tükröt azonban a késői életben alkottad meg. Ebben mi, muravidékiek is helyet kaptunk, bár sohasem azt, amit műveinkkel kiérdemeltünk (volna).

Kies hazánkban, a verssel megvert/megáldott Zalában azonban te jelentetted a költőt. Emlékszem, nem kevés jó szándékú irigységgel a hangodban mondtad a Kanizsa városi kitüntetéskor, amelyet te is, én is átvehettem - ennek a megyének az alkotóit „országos” szinten elfelejtik, ritkán talál el valakit valamely kitüntetés, ezért külön örömmel nyugtáztad a Magyar Művészetért Díjamat. Meg kell ezt ünnepelni, rajongtál még a díjkiosztás előtt, aztán mire vége lett a ceremóniának, nagyon elfáradtál, így az „utolsó” koccintást, közös vacsorát is lemondta...

Kedves Pali, nyugdíjazásod óta egyfolytában betegeskedtél, ezért az amúgy is gyér találkozásaink még gyérebbek voltak, remélem, megbocsátod ezt nekem. Az oly sokszor megbeszélte pincelátogatásod is elmaradt a Lendva-hegyen. Nyugodj békében! Irodalmi példát ad mi, muravidékiek is szívesen felvállaljuk, tudva-tudván, szavunkra-hangunkra csekély számú irodalombarát figyel. De már vannak felcsillanások, s ez erőt, bátorságot ad a folytatáshoz.

***

Életműved azonban így is egész, azt is mondhatnánk, egyenletes vonalú, amint elkezdted, úgy végezted.

Mert megtanultad jól: „Zokszót sem, ha élni akarsz”. S az „elrontatlan” forradalom is „útvesztő lett”, s már senkit sem „gyújt”. Az Összhangban, mely „egy újfajta irodalmi akció első lépése volt”. Mellesleg a szabadság mámorában joggal érezhettétek: „mintha láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat”, kevés szó esett a további együttműködésről, a muravidéki magyar irodalmi sziget pedig nemigen foglalkoztatott akkor még senkit. Inkább magunkkal foglalkoztunk. Kis ars poeticában neked is volt néhány bánatos szavak: „a köznapok tüzét-fagyát, fölkavart szennyét, kicsinyességét egyre nehezebben viselem” –írtad. Nagy sértésnek számítottak ezek a szavak akkortájt. Tudad-e? S a folytatás is. („Negyven év omladéka fullaszt talán?”) De a befejező mondatban már az a felelősséggel megáldott/megvert, a közösségért mindent feláldozó költő szólal meg, akinek szavára érdemes hallgatni.

„Sorsom mégis a sorsunk, s én nem akarok mást, mint azt végigélni tisztán és hasznosan” – egyenes és tiszta vallomás volt ez akkor. Egy az erkölcsi próbákat és próbatételeket derekasan kiállt költő vallomása, aki „tisztán” és „hasznosan” élte le életét, kanyargós pályán, de a „kométák” gögös makacsságával.

Ahogy múltak az évek, s ahogy fogyott az orsóról a fonál, a hőkölés lett verseid egyik kulcsszava. Persze nem az önfeladásról szólnak ezek a versek, nem nyafogások, s nem jeremiádák. Inkább amolyan latinos rezignáció, tragikus felhangokkal, néha egy mondaton belüli, egy kulcsszóra redukált, dekrétumszerű „szóváltással”: torkodra forr a jóremény.

Utolsó, az „intenzív” való találkozásunkkor már a monológé volt a főszerep. Szólivával meghatódva álltunk: – Hát ennyi egy zalai költő élete – dörmögtük szinte egyszerre. Kint zuhogott az eső, én meg a „partatlan óceánna” dagadt tenger hangját hallottam valahonnan: „Minden időből kizuhant / is tenger zuhog legbelül” – ahogy a Szókés című versedben írtad, remélted. Aztán karjaira emelt a víz, majd a Révész ladikján suhant veled Tova...

Lehota János

A tanár és a költő

Csokonai csurgói éve és Arany János nagykőrösi évtizede után igazából Babitscsal kezdődik a bölcsélet magasabb végzettsége „írástudóink” körében, addig irodalmi életünk nagyjai jogot tanulnak. A bölcsészek közül tanárok így is csak rövidebb ideig lettek, mint Juhász Gyula is, vagy nem fejezték be bölcsészeti egyetemi tanulmányaikat, mint Tóth Árpád vagy Kosztolányi. Radnóti diplomát szerzett, de nem tanított, József Attila viszont éppen a diplomához szükséges utolsó vizsgát nem tette le, ám ő éppen így „tanított”, mégpedig „nem középiskolás fokon”.

Írástudóink tehát ha tanárok lettek is, pályájukat nem a katedrán járták végig. Ezért is szólhatok Pék Pálról, mert ő teljes életet élt az iskolában, diplomája megszerzése után hatvanöt éves koráig tanított. Pályája első felében általános iskolai tanár volt, a másodikban egyetemi diplomával középiskolába került. Innen, a Dr. Mező Ferenc Gimnáziumból ment nyugdíjba.

Pék Pál tanár volt, aki költő? Vagy költő volt, aki tanár? Ma még nehezen tudjuk ezt különválasztani, mert nagyon sok embernek tanára volt. Ezeknek az embereknek a tanársága volt meghatározó értéke. Tanáregyéniség volt, aki szerelmese az irodalomnak, szerelmese a művészeteknek, különösen a zenének. Tanáregyéniség volt, aki az örök értékeket őrizve és közvetítve mindenben tudott új horizontot nyitni, és ezzel a tanítványok alkotó látásmódjának is

teret adott. Tanáregyéniség volt, aki maga is alkotott. Költő volt.

A tanárt idézem fel én is. Több mint három évtizedig kollégák voltunk, bár nem azonos iskolában tanítottunk. Végezte a tanári feladatokat, amelyek évről évre visszatértek, amelyek nem látványosak. A növendékeket nem a forró napfény közelében kell érlelni, de a nap melegének szeretetét éreztetni kell velük. Pali szerette tanítványait, tanítványai is szerették őt. Szerette a tanári munkáját, hivatásának tekintette azt.

Pék Pál tanár úr számomra elsősorban mégis költő volt. Költő volt, aki tanár. Én hamar különválasztottam a kettőt, pedig a közös tevékenységeink a tanári munkánkban voltak. Bizonyos vagyok abban, hogy ő is különválasztotta ezeket, éppen azért, mert jó tanár volt. Költői lényegét szemérmesen, de ismertségre és elismertségre éhesen magasabb szinten élte, amit egyre magasabb szférákba emelt. A tanár köztünk élt, a költő a magasban létezett. Aki nem ismerte, nem is érthette őt, de akik ismerték, sem érthették igazán. Sokszor összekeverték a tanárt a költővel, és a költőtől várták el azt, amit a tanártól kívántak.

Talán megsejtettem benne a költői lényegét: mindent akart, és a semmivel kellett szembenéznie. Nem újdonság ez, a művész nagy csapdájáról van szó, amibe ő is beleesett. Ő a forradalmat tartotta választóvonalnak, szerintem már korábban megtörtént ez, ezért nem is keresem a múltat. József Attilánknál is mondhatjuk ezt is, azt is, mint ahogy maga a Horger-esetre hivatkozik. Nagy titok az, ha az ember nem tud közügyi ember maradni, nem elégszik meg Isten szép adományával, nem elég neki az elvégezhető munkája. Nem kutatom a titkot. Isten itt hagyott magából valamit Pék Pálban is, és ő ettől nem szakadt el: a mindent akarta. A semmiben pedig a szomorú-szenvedő költői lényegét a tiszta lelkű, szeretetre méltó tanárember fedte el. Én a költőt szerettem.

Kardos Ferenc

A költő tanártól – a tanár költőig

Egy tanítvány gondolatai

Pék Pál költészete messzi utakra vitt bennünket, olvasókat. Messzi s néha nehezen követhető hegyi ösvényekre a világ és a magyar irodalomba, a hőszi időkbe. Még 1956 is sokkal messzibbnek – kegyetlenül messzinek és homályosnak, hőszinak – tűnt verseiben, mint amit az idővel mérhetünk. De Pék Pál, ahogy mi kanizsaiak hívtuk, „Pékpali”, eközben köztünk járt-kelt, ahogy egy ember: néha hiúsággal taglejtéseiben, néha fáradt mozgással, volt hogy csak önmaga kijelentőjeként s volt, hogy beszélgetőtársa gondolataiban kutatóként. Egyszerre próbált régi világok és értékek profétája és vagány kortárs értelmiségi lenni, egyszerre akarta mindannyiunk társaságát és az alkotó magányt. A messzi útra indult, következetesen ellentmondásos költő Pék Pál irodalomszervező és –teremtő tevékenységét is áthátolta ez a kettősség, ami a teremtő magányosságot igénylő alkotó és a közlés lehetőségét megszervező közember, a „költő” és a „tanár” habitusa között állt fenn, feszült. De talán éppen ez az örökké felajzott kettősség adta hatásának erejét Nagykanizsán, Zalában.

Közéleti szerepeket is vállalt, módjával, s a rá jellemző egyéni hozzáállással. A média jobbjára költői munkásságát mutatta be, ő is elsősorban közéleti szereplőként jelent meg a médiában, persze háta mögött egy könyvespolcnyi irodalmi tanulással. A rendszerváltozás előtt és környékén az újságírás körül forgott élete, de a közélet (különösen a politikai) nehezen fogadta be egymásnak is feszülő gondolatait, őszinteségét, félreértette elvi kérelhetetlenségét és gyakorlati kompromisszumkészségét, de leginkább vele is az volt a legnagyobb gond, hogy gondolkodása nem viselte el a politikai és közéleti platformok ígáját. Értelmiségi léte mindenhol megjelent, legyen az a jazz, a filmezés, vagy a képzőművészet. Irodalmi kapcsolatait a helyi irodalom szolgálatába is állította: Fodor András, Nagy Pál, Tüskés Tibor, Péntek Imre, Szúnyogh Sándor, és mások részben általa kerültek kapcsolatba Nagykanizsa szellemi életével, s 1995 után ez a kapcsolatrendszer Zala irodalmi lapjában, a Pannon Tükörben is megjelent.

Ezeknél a látványos szerepeknél intimebb, de sokunk számára legalább ilyen fontos szerepet mutatok most be, s azt, hogy e szerepben a költő és a tanár látószöge hogyan veyült.

Amikor megismerkedtünk, az 1980-as évek elején, gimnáziumi tanárként a könyvtárban és a valamikori Erkel Ferenc Olajipari Művelődési Ház irodalmi körében találkoztunk. Tanárként tanítványai közvetítésével kerültem közel hozzá, s ahogyan mind jobban összebarátkoztunk, megismertük egymást, egyre több diákot küldött hozzám és másokhoz a könyvtárba segítségért. Megfigyeltem, hogy az ő diákjai sohasem voltak közömbösek velem szemben, vagy rajongtak érte, vagy nagyon nem szívték, attól függően, hogy milyen „eredményes” volt a tanár és diákja közt a kapcsolat.

Nyilvánvaló, hogy ehhez hozzájárult őszinte szókimondása – tehetségről vagy tehetségtelenségről – és benne rejlett a tanár és a diák részéről a tévedés veszélye is. Az volt diákjaiban a legkülönösebb, hogy nem egy feladattal, hanem egy gondolattal jöttek hozzánk, a könyvtárba. Egy tág témában megtalálni önmaguk kérdéseit és válaszait – ez volt igazából a feladat és mi, könyvtárosok (akik ugyancsak megítéltettek a tanár úrtól) megtehettük azt, ami ritkán osztályrészsünk, kalauzsolhattuk a diákokat a résztémák, kérdések útvesztőjében. Szerette a vállalkozó szellemű, kissé vagabund, nem a mindent, hanem a valamit megtanulni akaró diákokat. Mondhatni tanárként a költői szellem szabadságát akarta megtanítani diákjaival, az alkotás élményét és felszabadító erejét akarta nekik megmutatni, és bennük viszontlátni. Ha sikerült, akkor a könyvtárosnak is jelezte, hogy eredményes volt a kalauzolás. Pék Pál így volt tanárként költő.

A Tanár úr és néhány tanítványa – s nem csak az irodalomhoz kapcsolódóan – a mester-tanítvány kapcsolat egyik, ma lehetséges mintáját adta mindannyiunk számára. Olyant, ahol a mester tanítványt választ és a tanítvány is mestert, ahol a tanítványt semmi nem kötelezi a tanítványságra, csak a mester személyes ereje, példája és a mesternek nem elég csak a mesterségre tanítania, hanem azt is meg kell mutatnia, hogyan is válhat valaki értelmiségivé, alkotó emberré.

Ma, amikor a középiskolák jobbra csak ismereteket közölnek és oktatnak, s nem marad sem idő, sem emberi erő, kapacitás a nevelésre, hiánypótló tevékenység ez, s csak kevesen vállalják fel. Persze Pék Pál mindvégig tudta: a kisvárosban élő értelmiségi számára kötelező feladat ez, s nehezen átruházható. Nem is ruházta át, és csak azt várta, hogy a diák is fogadja el a tanítványsággal járó intenzívebb kapcsolatot. Egy ilyen kapcsolatból aztán lehetett bármi, lett is, barátság, később újra építhető jó kapcsolat és összeveszés. Az láttam, hogy Pék Pál nehezen engedi el tanítványait, és sokáig kíséri figyelemmel útjukat (tudtuk nélkül).

De nem költőként volt-e tanár? Az ember nem bújhat ki a bőréből, és Pék Pál sem bújhatott ki, amikor kezdő (fiatalabb és kevésbé fiatal) költőknek segített abban a közös reményben, hogy megjelenik az első olvasható írásuk, könyvük. Az 1980-as években az irodalmi klubban, a folyóiratokban, a helyi rádióban és TV-ben s aztán 2005-től a Pannon Tükörben sokszor „oktatott” bennünk arra, hogy a költészet vizein evezve (hánykódva) merre is tekintsünk, honnan várjunk jó szeleket. Közben az általa felfedezettekkel és a hozzá fordulókkal egyénileg is foglalkozott, s többségüknek meg is jelent első, alapozó kötete. Most csak Gyurik Irént, Fa Edét, magamat említeném föl e sorból, de a mai nagykanizsai, városkörnyéki költők, írók többsége kapott tanácsot, segítséget tőle. Természetesen ez a tevékenysége – felnőttek lévén

Pék Pál: Az elmerült sziget című kötetének bemutatóján az Ünnepi Könyvhét kanizsai programján a Honvéd Kaszinó tükörtermében. Mellette a beszélgetőtársak Kardos Ferenc és Péntek Imre

(legalábbis látszólag) a költők – okozott sértődéseket, erősebb-gyengébb szakmai súrlódásokat, de azt látom, így húsz év múltán, mindenkin meglátszottak a pallérozás eredményei. Ebben az irodalmi nevelőmunkában valójában ugyanazt akarta elérni a gondolkodó és folyamatosan magát képző költői útra vezető mellett, mint diákjainál, a szellem alkotó szabadságát, s az ennek kifejezésére alkalmas embert. Azt, hogy még itt, Dél-Zalában se lehet és kell lemondani a legmagasabb szintű alkotás létrehozásáról, és még itt, Dél-Zalában is lehet világirodalmi, de legalábbis magyar irodalmi érvényűt alkotni, még ha nehezebb is. Bemutatta, hogy minden kipróbálható, ha van mondanivalója, de mindennek meg kell találni a kellő formát. Talán remélte azt is, hogy többen és jobban értik verseit, vagy az általa idézett műveket. Néha keményen fogalmazott az önmagunk (költői és emberi önmagunk) igényességét illetően, s ma én ezt tartom az alkotó ember legfőbb üzenetének tanításaiból – versein túl –. Így volt Pék Pál tanára a költőknek.

E két terület a tanár-költő és a költő-tanár határán jött létre az az irodalmi aktivitás, melyből kinőtt egy fiatal, kanizsai irodalommal is foglalkozó nemzedék, s mely nemzedék a „Csend ritmusa” antológiában mutatkozott meg leginkább. Persze vannak, akik azóta felhagytak – legalábbis egy időre – az irodalom alkotó művelésével, de páran, az ország más tájain tanulva, dolgozva, élve, részei a kortárs magyar irodalomnak. Nem is a személyek, hanem a jelenség volt fontos: tehetséges fiatalokat juttatott el Pék tanár úr az irodalomkedvelő, a nem tudás magabiztosságával és sekélyességével verselgető diák állapotától a szenvedélyesen, örök kételyek közt verset író költővé, „költőjelöltté”. Ezzel egy-egy időre fel is frissítette a kanizsai irodalmi életet, s csak azért időről időre, mert ezek a fiatalok hamar elhagyták a várost, máshová mentek tanulni, majd dolgozni.

Pék Pál irodalomszervező tevékenysége Nagykanizsán ebben a tanító, segítő, támogató munkában jelent meg leginkább, s ezt sokan köszönhetjük neki.

Alföldy Jenő

Pék Pál emlékezetére

A *nemzedék* szó sokat jelentett a 20. század irodalmában, ha a Nyugat egymást tíz évenként követő évjárait, a népi írókat vagy akár a „Fényes szellők” ifjúságát nézzük, nemcsak föllépésükben, hanem közös fájdalmaikban, büszkeségükben, egymásért való kiállásaikban és nosztalgiáikban is. Én olykor kételkedve figyeltem az életkor szerinti szerveződéseket, különösen, ha észrevettem, hogy inkább véd- és dacszövetségről van szó, mint – Németh László után mondván – egyazon eszmeáramlatban úszó egyéniségek összefogásáról és – hadd tegyem hozzá – rokonlelkek találkozásáról.

A kiváló költő és szerkesztő, Pék Pál halálával szívembe hasít a fölismerés: mi, egy időben született szellemi emberek fokozottan tartozunk egymásnak a figyelemmel, az érdeklődéssel. Különösen, ha kölcsönös rokonszenv áll fenn közöttünk, mint miköztünk, alig egy évtizeddel ezelőtti megismerkedésünk óta.

Kétségtelen: Pék Pál költészete későn keltette föl az érdeklődésemet olyan fokon, hogy legfontosabb költő-kortársaim között tartsam számon. De azóta, hogy *A bárány kiűzése* című kötete 1999-ben megjelent, igyekeztem behozni mulasztásomat.

Jellegzetesen huszadik századi költőt ismertem meg benne. Természete nagy paradoxonnal jellemezhető: szeretne minél jobban feltárulkozni – és mindvégig rejtőzködik maga teremtette költői nyelvén, stílusában. Életrajzi mozzanatok, sorsdöntő fordulatokat, nagy kínokat, megrázkódtatásokat és örömteli pillanatokot szinte sosem árul el, bár sugárzó képei jócskán utalnak rájuk. Nincs költő, akinek poézise nem a saját élményeiből táplálkozna. Pék Pál versei is élményekből párolódtak le, ám az emlékezet és a meditáció talán százszor is megszűrte őket, mielőtt elnyerték végleges formájukat.

Az elvontság nem öncél, nem az egyszeri és kiteljesülésre törekvő élet megkerülését jelenti a költőnek. A nagy célok, a szellemiek szabadulni vágnak a mindennapiság nyűgeitől, és valamilyen sajátos jelrendszerben szeretnének kifejeződni. Képekben, fogalmakban és ezek soha-eddig-nem-volt kombinációiban. Pék Pál költészete nem zavarosan gomolygó, érthetetlen műnyelven szól, hanem olyan absztrakciókban, amelyek a magyar nyelv tisztelétének jegyében tisztán kifejezik a költő eszméit. A tényeket nem megkerüli, hanem általánosítja: a törvényt fogalmazza meg, amelynek szellemében a dolgok megtörténnek és működnek.

Hogy milyen tények és történések fejeződnek ki a költő sajátos formáiban? – Törések, tragédiák, elárultatás és magárahagyottság. Belső erőgyűjtés, ellenállás. Szellemi támpontok keresése – nagy kultúra, és eltökélt bezárkózás minden talmisággal és alantassággal szemben.

Szeretem az életes költészetet, ha igaz, mint a természet a maga kimeríthetetlen változatosságával és gazdagsá-

gával. De szeretem az absztrakt költészetet is, ha olyan tiszta, egyanyagú és romolhatatlan, mint a maga törvényeinek engedelmeskedő kristályok, amelyek csak egyenes lapokkal és éllel határolt szerkezetekben és idomokban hajlandók összeállni.

Pék Pál versei zártak, tiszták, véglegesek. Végeredményben, úgy érzem, a költő életére hasonlítanak. Néha úgy látjuk, hogy töredékesek, mintha a kijegecesedés folyamata nem zárult volna le, mert folytatódni akar, túl a versen is. Nemcsak a befejezettséghez, hanem ugyanúgy a végtelenséghez is köze van. Figyeljük meg egy jellemző költeményét: címe határolt időt jelez – *Éjfélről reggelig* –, de a vers nyitott. Mintha arra szólítaná föl az olvasót, hogy ő járjon végére:

ha holdtükörben
verdes fönn az egek
árapálya

s ugatások hullnak
a rét ködbe rontott
bársonyára

s dőzsölhet a
nélkülem-én s helyette
a semmi túntet

s pőreségünk
öltözteti földre-sújtott
seregünket

a betérő is
csöndért követ sose
kérde ki van ott

a kinyaklottak
erdejében előtte
egy árny vacog

Vállalja a homályt, mint a holdfényes, kutyaugatásos tájat is, amelyben magányosan tűnődik a hasonló sorsúakon és a rászorulókon. A sorstársakból áll össze *földre-sújtott seregünk* – talán a nemzedék: a mi nemzedékünk –, és az talál hozzá, aki *csöndért követ sose / kérde ki van ott*.

Ő otthon van kiharcolt és megszenvedett világában – biztos pontnak vélem, immár a csillagos égen. *Csőndért követni* az ilyen embert érdemes.

Németh István Péter

Kihullt kalendárium-lap

Vannak nyarak, amelyeket nem úszunk meg anélkül, hogy egy-egy villám le ne csapjon a közelünkben. Ilyen volt nékem az az 1975-ös, amikor Simon István temetésén álltam szüleimmel a nagy melegben, s ilyen volt tíz eszten-deje is, amikor azt olvastam a napilapokban, hogy Fodor Andrást szó szerint magukhoz ölelték a balatoni hullámok Fonyódon. Júliusban hunytak el mindnyájan a következő írástudók:

*Füst Milán
Hernádi Gyula
Illés Endre
Kálnoky László*

*Kassák Lajos
Mészöly Miklós
Tompai Mihály
Vásárhelyi Miklós
Verbőczy Antal.*

2008 júliusában is több, hozzám közelálló alkotó ment el, közülük Gyöngyösi István hajdani poétával azonos napon: Pék Pál. (A *Magyar Nemzet*ben olvastam a gyász hírt.) Tapolcáról nézhetek utána már csak. Pék Páltól több postát, dedikációt és főképpen jó érzést kaptam, ahányszor csak verseit föllapoztam. Jó volna szót váltani most vele, tán arról éppen, hogy vajon tudja-e, kikkel látta meg a napvilágot egy napon? Pék Pál azonos napon született

*Huxley-vel
Junggal
Maurois-val
Shaw-val és
Szervátiusz Tiborral.*

Tanítványainak, barátainak és pályatársainak: sokaknak fog hiányozni. S nemcsak nemzedékének, s nemcsak a szűkebb pátriájának. Nézzük utána... Akkor kezdett verseket írni, amikor én megfogantam. Anyai ágon az őseim azon a tájon éltek, amelyet ő emígy ábrázolt *Rapszódia a reményről* című első verseskötetében:

*Tükrös a Mura,
és ködsapkás nagy fák ágain
pamatokban lóg a hó –*

*fagyott sorokban áll a száraz nád,
tar füzesből zeng a hallihó,
és szikrás ütemet zengnek a fejszék...
(Téli favágás)*

Úgy éreztem, hogy közöm van ehhez a fegyelmezett, Magyarország komorságához arányosan tragikus hangú, mégis fényes költészethez. Szomorú történelmünk stigmáit a saját bőrén is viselte: 1956 lángos, véres napjaihoz mindvégig elkötelezett maradt. Egyik, számomra legszebb fiatalkori verse szintén ezt tanúsítja nekem. (A költemény 1984-ben bekerül a *Nyár füstje* című kötetbe, s már címe alatt található az első könyv élén szerepelt Guillevic-idézet, amelyik Illyés másokért – egyedül ars poeticájára rímel: „Az aki egyedül megy / viszi magával a többiekét”)

*Hitemre-pántolt bénaság,
engedjete el, évek!
Parázson át és kínon át
az arcok visszanéznek, -*

*Tőlük az út is súlyosabb,
vergődőbb lett az ének –
Külön egekből lezuhant
békét már nem remélek...*

*Kiálts hát jótorkú világ,
kiálts e vad tavaszban...!
Kertemben hosszú-árnyú fák
égnék a virradatban.
(Kertemben hosszú-árnyú fák)*

E hosszú-árnyék kísérte Pék Pált mindvégig, s nyolcadik kötetében már nem is a fák, de a vértanús hónap s az idő felől nyúltak meg árnyai ijesztően. Ellenükben vele a forradalom emlékének tündöklete maradt, a valóságos harcmezőknél sokkalta elfoglaltatlanabb, metafizikai síkon segítette emberi-költői küzdelmei során:

*...nem tudva, az idő árnya
Nagyobb-e vagy az a fény,
Mi kőlyökkorunk vadonából
Egyszer mégis visszatér.*

*Nem tudva, egy más világban
Épül újra az a nap,
S fölemeli régi zászlónk
A legutolsó mozdulat.
(Október árnya (A hamis ünneplőknek))*

Pék Pál költészetéről két ízben írtam – Tüskés Tibor és Péntek Imre főszerkesztők kérésére. Úgy éreztem, hogy néki nem csupán kijár a jó szó, de épülő lírai életműve jelentősebb annál, mintsem hogy motívum-hálózatának vizsgálatát, teljes pályáivén átvonuló jelképrendszerének fölfejtését kikerülje, aki könyveiről ismertetőbe vagy kritikába fog. Ezért volt nehéz róla írnom. Bízom benne, hogy a mostani gyász leteltével majd író vagy filológus tisztelői közül lesz, aki Pék monográfiáját is elkészíti. A holt költők esetében az utókor hálája ugyanis mindig lemérhető azon, hogy egyáltalán föllapozza-e valaki a rá maradott verses örökséget. (Mondanom sem kell, Pék Pál sok száz oldalas lírai oeuvre-ének gazdagságát fölmérni s birtokba venni a magyar irodalom felelőssége, ám azt a közelállóknak kell elkezdeniük.) Pék Pál pontos helyét kijelölni a magyar költők között nem tisztem, ám a dunántúli poétákat, aki egyszer számba veszi, nem nélkülözheti Őt lajstromából, ha dolgát komolyan veszi, becsülettel teszi. Hadd utaljak Pék szülőföld iránti hűségére néhány adalékkal. *Szodoma* című könyvének címét például nem szabad még egyszer úgy megközelíteni, hogy annak csakis az ószövegségi értelmezését adjuk. (Így tettem balgán magam is még 2004-ben... PT. 5. szám.) A néphit szerint ugyanis a Balaton alatt található ezen elsüllyedt bibliai város, amelynek a déli parton még a harangját is kifogták a halászok. A másik: Pék Pál igen ragaszkodott a történelmi Zala vármegye legnépszerűbb versritmusához, amit még Kisfaludy Sándor alakított ki a maga kedvére. Pék Pál a nyolc és hét szótagból álló félrimes vagy keresztimes strófákon belül annyiféle dallamot, ritmuselvet, hangzást tudott megszólaltatni, amelyek igen kedvesek a fülnek, egyszerre ismerősek és modernül izgatók. Az ősi verssorok hol szabályos sormetszeteket rejtenek, hol pedig három ütemre is széjjeltagolódhatnak, s a *Nyugatos* valamint az *Újholdas* minták szerint költeményenként hol lüktetésekbe, hol lejtésekbe fordulnak. Szépen vigasztalnak a velünk maradó csilingelések:

*Szél zúg mégis künn a lombban
Örvénylik egy árny-alak:
Egyszál magam nélkülem ül
Kertedben a fák alatt.*

*S tízezer nap hull az éjbe,
Míg tükreidbe ámulok - -
Kőlyökkorunk erdejében
Mögöttem, ki várni fog.
(A pillanat)*

Nem tudom, hogy merjem-e jelképesnek nevezni az első és az utolsó személyes találkozásunkat, ezért csak úgy írom le, ahogyan megtörtént: Nagy Gáspár temetésén, a tilaji temetőben kezét foghattunk. Rálapozok az ezerkilencszázkilencvenes években Nagy Gáspárhoz írott versére *A Bárány kiűzése* című kötetéből:

*mert álmodunk és
éjtől futunk pucéron
hordva rabruhánk*

*s mint akasztottak
nyelve a jaj feszíti
tépi szét a szánk*

*egy falánk korhoz
juhászodva emel és
ejt a pillanat*

*ravasz gyász a fű
temet míg gyökerünkre
balta csap
(Itt és most Nagy Gáspárnak)*

(Ahogy Radnóti írta: akkor még éltek a holtak.)

Itt és most 2008. augusztus 10-én, vasárnap, odamegyek a szobám falához, és lekasztom azt a bekeregetett Egy József-reprodukciót, amit tőle kaptam, s amit 8 esztendeje folyvást meg-megcsodálhatok. Kiveszem a rájárából a képeslapot (*Aranyhíd, 1935 körül / papír, olaj, pasztell*), s annyi év után újra elolvasom, hogy mi is volt az a tán fontos üzenet, ami fél tényéren is elfért, s amit most nyilván különösen fontosnak fogok tartani Pék Páltól Egy ragyogásának hátoldalán? –

Drága Pistám, -

*Hiszem, hogy a valódi
feltámadás után mind-
annyiunknak megnyílik
majd az egyetlen arany-
híd, mely egy boldogabb
világban ismét útnak
ereszt. Addig is
öllelek:*

P. Pali

2000. április 18.

Nézek a megkettőzött Nap káprázatára, khároni csónakban az emberalakra. A magam szavaiból kifogyva nézem kezed írását, Pali. Nézőnk utánad.

Nagykanizsai könyvbemutató az Ünnepi Könyvhéten

Baán Tibor

Azok a mezők

Pék Pállal, az éppen induló Pannon Tükör főszerkesztőjével Hules Béla irodalomszervezői tevékenységének köszönhetően (*Vadamosi Füzetek*) ismerkedtem meg.

Hules Béla filléres alapon működő legendás füzetsorozata, amelynek megszületésénél Ács Józseffel együtt bábáskodtam a rendszerváltás hajnalán, lehetőséget nyújtott a korábban bezárt irodalmi kapuk kitarására.

Valójában ugyanez a cél vezette Pék Pált is, Nagykanizsa nagyszerű literátorát, mikor útjára bocsátotta a lassan országos ismertségnek örvendő irodalmi folyóiratot, amely a szekértáborokon felül álló gondolkodásával a magyar szellemi élet egyik izgalmas fóruma lett. Mindez ma már irodalomtörténet, akárcsak Pék Pál életműve. Kórházi ágyán feküdt, mikor telefonon beszéltem vele. Betegségéről alig váltottunk pár szót. Visszafogottsága, férfias fegyelme és szemérmessége elfüggönyözte előlem, s nyilván mások elől is, azt a belső küzdelmet, amit az elmúlással vívott. Pontosan érezte s alighanem tudta is, hogy a „minden testnek útján” járva a végső partok közelébe ért. Érzéseiről és gondolatairól utolsó verskötete *Az elmerült sziget* árulkodik, amelyben sikerül szellemivé párolnia az elmúlás félelmeit. Úgy tűnik, birtokában volt annak a ritka titoknak, mely a létezését nem választja el az elmúlástól, mert tudván tudja, Dante szavaival, hogy „nem maradni jöttem én e helyre”. A *Dis árnyai*-ban idézett mottóhoz szervesen kapcsolódik maga a vers, mely hűen a Pék Pál-i versbeszédhez, vízióban kifejtett élettanulság:

„Azok a mezők mintha égig ---
Azok a lombok csipkeshárnyak.
Azok a fák egy haláltalan
völgy lakói, fényre várnak.”

Szirtes Gábor

„Egyszer mégis visszatér”

A nem-akarás búcsúja

Torkában a halál lüktetésével is verseket írt, nagy gonddal kötetet állított össze, korrektúrázott és javított, pontosított és igazított, amint azt egész életében tette. Tanárként, költőként, szerkesztőként. Hiszen való igaz volt, mit egyik versében írt: ő a némaságba behalt volna. Aztán a világból való kizuhanás korábban megírt állapotával meglehetősen profánul is szembesült 2007 utolsó hónapjaiban. Majd az élőkhoz visszaköltözve megírta élete végső napjainak üzenetét, és 2008 első hónapjaiban megkomponálta önmaga búcsújának halotti beszédét: *Az elmerült sziget* című kötetét.

Utolsó hónapjaiban több levelet váltottunk egymással. Az elsőt 2008. január 26-án, az utolsót április 12-én. Bennük jelzi kiadásra váró kéziratának apróbb, majd nagyobb szövegváltoztatásait: egy-egy betűét, egy-egy szóét, megírja elképzelését a borítóval kapcsolatban (Hieronymus Bosch: *Gyönyörök kertje* című festményének részletét választva), javaslatot tesz a tördelésre. Február 28-i levelében, amikor már harmadszor küld újabb javított anyagot, szabadkozik is: „kérlek, nézd ezt el nekem, de október óta valahogy nem vagyok összeszedett állapotban, innen a kapkodás”. Jelzések már korábban is érkeznek rossz közérzetéről, romló egészségi állapotáról, amit akkor még a javításon átesett motornak, a szívének tulajdonítunk. Január 26-i levelében, melyben véleményemet kéri a tervezett kötetéről, a következőket osztja meg velem: „Most nagyon nem érzem valami jól magamat, de ha szükséges kézbe veszem az anyagot”. Pontosan egy hónappal később, a következő sorok kíséretében küldi meg a véglegesnek szánt változatot: „Ez a küldemény azonban végleges. Időm és kedvem sincs már dolgozni (időm nagy részét orvosi rendelőkben töltöm, értelmetlenül), főként fekszem (ami nagy baj!), így hát lezárom ezt a 10. könyvet, s remélem, több szerencsém lesz vele a megjelenés után, mint a készülődés előtt”.

Közben a fülszöveg megírására ad inspirációt számomra, amit immár a harmadik Pék Pál kötetel kapcsolatban, némi szorongással, de örömmel vállalok. Április 12-i levelében, melyben küldi a korrektúrát, jelzi: a világról se ijedjek meg a jelzett „rengeteg” javítástól, mert azok zöme „esztétikai kívánság, de akad néhány szöveges változtatás is”. A könyv 24. – üresen maradt – oldalára beilleszti egy korábbi versét, az *Exit*-et, mivel úgy mond „illik a gondolatmenetbe”. A fülszö-

vegről pedig azt írja, hogy „rangos és szép; köszönöm. Ki kell férnie, nem volna jó rövidíteni”. Később telefonon ezt nagy örömmel megerősíti: minél többször olvassa, annál jobban tetszik neki. Együttal újra jelzi – a már hónapokkal korábbi – szándékát, az Ünnepi Könyvhéten kiadónk budapesti standjánál június 7-én, szombaton 14 órakor szeretne dedikálni. (A dedikálók „beosztását” őhozza igazítom, ám előző nap este telefonon tett bizonytalan ígéretének már nem tud eleget tenni. Pedig barátai, ismerősei, kiadója várják őt azon az esős, szeles, barátságatlan nap délutánján, a Vörösmarty téren... Éppen úgy, mint már néhány alkalommal, máskor is, évekkor korábban.)

Ám ekkor már az *Exit* utolsó soraiban megrajzolt, most már valósággá váló víziója ragadhatta őt magához: „Világos volt, hogy távolodom./ Mégis/ rámforgott a rettentő kerék,/ s a tenger fölött kiléptem a gépből,/ hisz bennem akkor minden körbeért.” Vagy legalábbis ez a mindent átfogó, mindent lezáró folyamat elkezdődhetett. És fény is gyúlhatott benne. A megvilágosodásé, arról, hogy valóban halállal születünk. És talán arról is, hogy újjászületéssel halunk meg. És ekkor már lassan közeledett „az egyetlen percben a teljes életem” – versében már régen megrajzolt, elképzelt – pillanata. És már hallatszott a távolból az Atlantiszok moraja. És az egykori vértanú ősz reményeinek, az 1956-os forradalom emlékeinek őrzője, az álmok népének hű fia, az igazát rendíthetetlen hittel védő, a szép, szabad hazát kereső és szolgálni akaró, megcsalatott egykori kis kamasz, ki közben érett és jelentős költővé érett, sok évtized küzdelmével és tapasztalatával a háta mögött, készen állt a nagy pillanatra, a végső megmérettetésre. Halk, ám mégis messze hangzó szavai kezdtek összeforrni a közelgő morajlással, összefonódni és eggyé válni a világ addig titkosnak vélt hangjaival. És bár lassan befogadta és elnyelte testét a végső Óceán, most mégis azt érezzük, hogy visszatér még hozzánk, eljön közénk, mert hiszen Tőle tudjuk, hogy „árvasága legmélyére térve/ a boldogtalan úgyszólván visszajön”.

Sorsunk őrzi tehát az ő történetét. És utolsó küldeményét, *Az elmerült sziget* verseit is sokaknak közvetítette és fogja még közvetíteni a posta. Feladóként Pék Pál költő fog szerepelni a borítékon, kit soha nem emelt oda ez a törpe kor, mit megérdemelt volna. Pedig tartotta bennünk, kortársaiban a hitet, és hirdette, hogy e „sakál világban” is van menekvés: a „tisztá egék tavában fürdető élet”, a magába zárkozó lét és a végső földre való eljutás reménye mindenki számára megadatott. Mert bármit üzen is a múltjával e „roggyant nép”, érdemes hinni a jövőben, s titkon „ragyogtatni egy csillagot”. Mert a hűség Társ is feledtetheti a „kifosztott arcok hétköznapi poklát”. Mert az ima, a könyörgés sem hiábavaló az Úrhoz egy boldogabb ország eljöveteleért. Mert lehet tisztábban élni, mint az ország. És mert el lehet ugyan süllyedni a végtelen Óceán mélyén, ám az Atlantiszok vissza-visszatérő moraja az „álomtalan nép” számára az erkölcsi helytállás örök mementója lehet: hangos figyelmeztetés és követendő példa. Olyan, mint amilyen Pék Pál a költő és az ember volt.

Nemes László: Templom a karszton (2008)

Fenyvesi Ottó

HALOTT VAJDASÁGIAKAT OLVASVA

TAMÁS ISTVÁN

☒

szubotica zoom: vasárnap délután
 kórházi látogatások és megindul
 az emberáradat a focimeccsről:
 BÁCSKA–SPARTACUS 2:4
 jobbról jön egy villamos
 fekete majális
 ady szóköz endre
 kosztolányival ellátogat
 a szabadkai költő-dzsungelbe:
 when the saints go marching in

☒

szubotica by night
 mint örült fut az éjszakában,
 nyugalját már sehol sem találja
 éjfél körüli szamba
 fél három: kozmikus katasztrófa
 egy marék csillogó fém, edzett acél
 egy laza költői spleen
 egy laza böjti vers
 néha szünetjel, néha bors
 szalonok, spleennek, asszonyok, nimandok
 ágyban párnák közt: trianon, telecska, bácska,
 csantavér, temerin, becskerek,
 mohol, topolya, zenta, zombor, apatin
 theresienpolis, most vagy haza
 adjon az isten sok jó éjszakát

☒

catch-as-catch-can.
 el akarok menni innen.
 nem bírom ezt a rongy várost.
 nem tudok már emberekkel beszélgetni.
 nem bírok szabadon levegőt venni.
 nem érdekel a kulór lokál.
 inkább tántorogni amerika.
 élni mind szabadon.

☒

gyanítom mindent magammal fogok vinni,
 pedig szívesen itt hagynék mindent,
 a völgyeket, a dombokat, az ösvényeket,
 a bús gerléket és a verebeket,
 itt hagynék csapat és papot,
 eget és földet, tavaszt és őszt,

itt hagynám az éjszakákat a konyhában,
 az utolsó szerelmes pillantást,
 itt hagynám a tájra ereszkedő sűrű szláv alkonyt,
 a terheket, a reményt, a bűvöletet, a nyugalmat,
 itt hagynék mindent, ami meghatott
 és megrendített, magával ragadott és felemelt,
 itt hagynék minden rügyfakadást,
 itt hagynám a kellemes karácsonyt,
 itt a démoni mélységeket,
 minden születést és halált,
 itt hagynám a varázslatot, a rejtélyt, a titkokat,
 nem akarok magammal vinni semmit

✘

hebehurgya szásán. verigud.
 beszélni zöld. beszélni fal.
 hadarni angol szavakat.
 hallani senki.
 örülni mind, tiporni asszonyok.
 gyökértelenül kiabálni szabadság.
 gyógyulni, életbe maradni.
 dolgozni acélmű, gary.
 indiana. toprongyos lájtsó.
 tipródni hozott anyagon.
 költészet mélyen a föld alatt tántorogni.
 a haza szót itt nem ismerik.
 itt minden cool és light.
 hidegen búgnak a galambok.
 eszem, iszom, alszom és szavazom.
 ja, és majdnem elfelejtettem:
 unalmamban kinőttem a gatyám.

✘

imre sógor december utolsó napján a kora délutáni órákban halt meg a kórházban.
 isten nyugosztalja. rákos volt a sógor. ezt mindenki tudta, csak ő nem. mindenki reménykedett, csak ő nem. utolsó kívánsága az volt, hogy igazi bácskai csirkepaprikást egyen, de ez nem teljesült. feleségével fiatalon kivándoroltak amerikába. imre sógor meg sem állt kaliforniáig. szerette az állatokat, a lovakat, teheneket, kutyákat, macskákat és a rodeót. egyszer még egy óriáskígyót is hazavitt. néhány évig domesztikálta. volt postás, pincér, villamoskalauz, taxisofőr, éjjeliőr, állatorvos, egy rövid ideig alkoholista. harcolt koreában. ötvenhat őszén kitette házára a magyar lobogót. néha talán boldog is volt. gyerekei már nem tudnak magyarul. a buffaloi köztemetőben van eltemetve. öt évre imre sógor halála után nejét elgázolta egy pontiac.

✘

Hiába harsognak, hiába trombitálnak,
 hiába peregnak a dobok, minden hiába.
 Itt részvénytársaság az egész világ.
 Részvénytársaság a töpörtyű, a tojás, a saláta,
 a kecsap, a Ben Hur, a fekete zongora, a fazék fedele.
 Az élet értelme konzervba zárva megvásárolható.
 Az élet olykor Atlantic City-be költözik, az Óperencia partjára,
 de egy jó asszony mindig megbocsát.

✘

Tipródni emlékünkh széthullott roncsain,
 tipródni hozott anyagon,
 feküdni használt lepedőn,
 tipródni könyveken, olcsó szavakon,
 és szalonnán pirítani a hagymát,
 és piros paprikával berántani,
 hogy érdemes legyen beleharapni.
 Nem érdekel a lóerő és az elfújta a szél.
 Babilont bontanak, Bábelt építenek.
 Az Isten zokogva jár Kaliforniában.
 A vén platánok alatt néha
 fejreállok téled költészet.

Tamás István (1904–1974) költő. Pécsváradon született, polgári neve: Krausz. Szabadkára a pécsi emigránsokkal érkezett. A Bácsmezei Napló munkatársa. A harmincas években visszatért Magyarországra, majd kivándorolt Amerikába, ahol a filmszakmában dolgozott.

FEKETE LAJOS

✘

Élni halkan, tele színekkel, varázsszal.
 Egyszer majd beteljesül a csoda,
 s megtelnek a mezők vérső pipacsokkal.
 Egyszer majd megtelnek a mezők.
 Vérső pipacsokkal.
 Egyszer majd beteljesül.
 Egyszer s mindenkorra.

✘

Fekete egyszeregy. Fekete Bácska.
 A hiperhivatkozás beszúrása.
 Fekete valóság. Fekete szegények.
 Rác mennyország. Olcsó romantika.
 Fekete emigráns. Fekete Budapest.
 Második emelet.
 Fekete folyosók. Fekete éjszakák.
 Megváltó asszonyok.
 Egy nagy fekete Mercédesz,
 ahogy a Tito marsall sugárútról
 a Lenin körútra kanyarodik.
 Feketénél feketébb. Negro.
 Feketék a hegyek. Fekete a tenger.
 A magnóban kazetta. A hely szelleme.
 Fekete Bácska. Fekete máglya.
 Több ezer lóerős sötétség.
 Kátrány amennyi belefér.
 Fekete pillangó. Fekete avangárd.

Fekete Lajos (1900–1973). Újnémeteren született költő. Árvagyerek, Budapesten jogot tanult. A Tanácsköztársaság bukása után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba emigrált, Szenttamáson jegyző volt, majd Újvidékre kerül a Délbácska szerkesztőségébe. 1929-ben kiutasították az országból. 1934-ben Baumgarten-jutalmat kapott. A MTA jogtudományi intézetéből 1961-ben vonult nyugdíjba.

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR

✘

Csak ült és nézett.
Már mindent elfelejtett, ami számított.
Elfelejtette az arcokat, a neveket,
a határidőket, a pénzt, a városok nevét,
a háborúk okait, a számokat, a betűket.
Összefüggéseket már nem keresett.
Fejében sok ezer gondolat kavargott.
Némán lomtalanított.
Váratlanul mondott egy-egy mondatot.
A mézes tea ízéről. Az anya tekintetéről.
A bicikli olajos láncáról.
Egy férfi érdes hangja.
Kék szemek, egy nagy kapaorr.
A faragott bútor lakkozott fénye.
A stafírung rikító fehérsége, üdesége.
A Szent Száva utcai cukrász habos süteménye.
Két sárgája egyetlen tojásnak.
A gyerekek hangos kacaja.
Beszűrődő lódobogás, csattogó patkók.
A péterváradi pravoszláv templom harangja.
A vasárnapi ebédnél a kanál koccanása.

✘

Lábnymok a felmosott konyhaköveken.
Egy rövid szerelem. Tánc a bálban.
A legszebb leány a faluban.
Egy disznótör utáni séta a havas Óbecsén.
Szenet hordó kubikos a ház tornácán.
Az asztal alá szegezett kolbász.
Melyet a háborúban. Kérlek szépen, egy
nő sikolya, az orosz katona sáros csizmája.
Egy sebhely a vállán. Gyorsan őszülő halánték.
A leggyakrabban használt kifejezések.
Több kérdés – egy-két elfogadható válasz.

✘

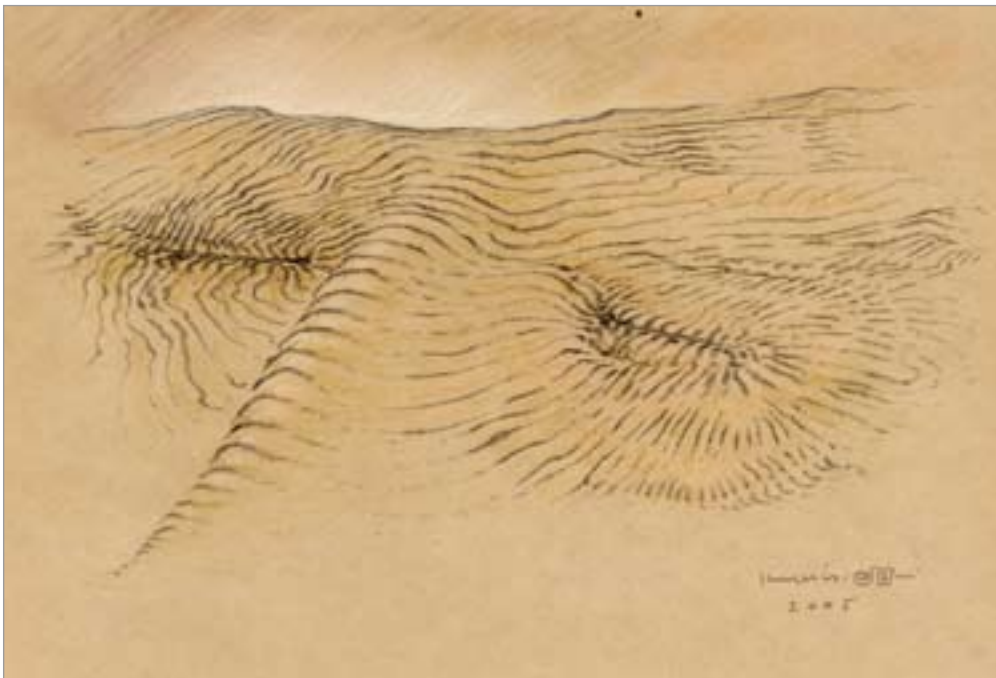
Vonatfűtty a hídon.
Valamit visz a háborgó víz sodra,
valamit végérvényesen a Vaskapu felé.
Ének, himnusz, átok a Duna felett.
Olykor felpuffadt hullák a vízben.
Kóbor, hazátlan szellemek.
Zilahy Újvidékre érkezett.
Kaliforniából a Putnik szállóba.
Azt beszélik, volt egy rezsója.
Komáromival teázgattak és
hagymát is ettek szalonnával.
Zilahy néhanapján kiment Horgosra,
a szerb-magyar határra, a vasfüggőnyt
kémelte, nézte mind a vonuló hadakat,
szemlélte a nagy vörös csillagokat,
és falusi budit akart, ahol csutkát használtak.

✕

A halott kismacska vére a lapáton.
Napfény a szódásüvegen.
Csak ült és nézett.
Soha nem gondolt öngyilkosságra.
Egy bácskai emberöltő.
Szicíliai megnyitás.
„Az élet elmúlt, Tivadar, tetszel érteni.”
Ez egy susztermatt.

Komáromi József Sándor (1911–1985) író. Óbecsén született, Becskereken érettségizett, Belgrádban volt bölcsész-hallgató. Folyóirat és hetilap kiadásával próbálkozott. A harmincas évek végén eladta családjának óbecsei bőrkereskedését és Budapestre költözött, ahol irodalmi vállalkozásba fogott, előbb az Erdélyi Helikonhoz társult, majd Móricz Zsigmond Kelet Népéhez, végül Zilahy Lajos Hid című képes hetilapjához került. 1945 után visszatért Jugoszláviába, egy kereskedelmi cégnél dolgozott, majd az újvidéki Magyar Szó napilap hirdetési osztályának vezetője is volt. Évtizedekig szabadfoglalkozású íróként élt.

Kurcsis László: LaoCe7

Egy regény hazafelé tart...

A nyugati magyar irodalom „helykeresése” még mindig nem fejeződött be. A kritikusabb hangú szerzők, mint a két nyelven, németül és magyarul publikáló Kocsis Gábor – alias Tunyogi Csapó Gábor - csak nehezen kapják meg azt a rangot, elismerést, amit köteteikkel, teljesítményükkel kiérdemelnének. Az 1956-os forradalom után nyugatra menekült nemzedék nagy műveltségű, széles látókörű írója, akit a német irodalomban is jegyeznek, a kilencvenes évek elején hazatelepült, jelenleg Zalasabaron él. Az emigrációban Kocsis Gábor néven írta verseit, novelláit, tanulmányait. Verseinek gyűjteményes kötete, Az időtlenség kőszilánkjá címmel jelent meg előbb Münchenben, 1973-ban, majd Szegeden, 1991-ben. Der Engel geht nicht irre (Lyrik und Prosa) című kötetét 1980-ban adta közre. Hazatelepülése óta Tunyogi Csapó Gábor néven jegyzi műveit. Azóta számos lapban – köztük folyóiratunkban – közölte a legkülönbözőbb műfajú írásait. 2007-ben adta közre A mérleg jegyében – Versek, tanulmányok Október körül című kötetét az Antológia Kiadó. Kéziratban lévő, monumentális, több száz oldalas, Itt állok, nem tehetek másképp című önéletrajzi regényét is németül írta, amelynek magyar fordítását maga végzi. Az alább olvasható részlet ebből való.

Tunyogi Csapó Gábor

Itt állok, nem tehetek másképp

Mert nézd csak, Karcsi...

(Regényrészlet)

Tanulmányaim során az első találkozás számomra egyszer- s mindenkorra elintézte Marxot. Lehet, hogy többet foglalkoztam volna vele, ha nem láttam volna nap, mint nap, mi lesz zavaros tanaiból, ha megpróbálják megvalósítani azokat. Ellentétben a különböző „hasznos idiotákkal”, akik a „szocializmus bizonyos gyermekbetegségeiről” motyogtak – s motyognak mindmáig –, számomra már akkor világos volt, hogy a megvalósulásnak lódukt szocializmus értelmetlensége, fonáksága, esztelensége, képtelensége és tébolya közvetlenül az eredeti forrásból, tehát Marx Károlytól származik. Akkor persze még nem tudhattam azt, amit ma mindenki tud – vagy legalábbis tudhatna –, azt ugyanis, hogy a tiszteletre méltó ősök és szerencsétlen, félresikerült csemetéje egyszerűen pszichopata volt. (Aki ebben kételkedik, olvassa el Künzli Arnold Marx Károly. Egy pszichogram című könyvét.) Ezer bocsánat: én is szívesebben mondanám azt, hogy bolond, vagy örült, esetleg elmebeteg, de egy kiváló és nagyon kedves barátom, aki egy nagy nyugat-európai pszichiátriai klinika főorvosa, kedvesen kioktatott: az elmeorvos szaknyelv nem ismer ilyen vulgáris kifejezéseket. Isten ments! Voltaképpen azt sem szabad mondani valakiről, hogy pszichopata, mert e szóban gonoszul bujkál a pejoratív értékelés lehetősége, ami megsértheti a páciens önértékelését és emberi méltóságát. Legfeljebb pszichopatikus, abnormis vagy – még óvatosabban – a normától eltérő személyiségről lehet beszélni, ami persze ugyanazt jelenti, de sokkal jobban hangzik, s főképp sokkal tudományosabb! Ha tehát széplelkűek és tudományosak akarunk lenni – miért is ne akarnánk? –, akkor csak azt állíthatjuk, azt azonban bizonyára joggal, hogy szegény Marx Károly személyiségnek, normától eltérő fejlődése következtében, zavaros fejű fantasztá és pszichopatikus kveruláns volt. Na tessék: Hát nem sokkal szebb ez, mint a „bolond” vagy „örült”? S ami még fontosabb: Ez tudományos! Hogy nem érti mindenki? Ne is értse! Hová jutnánk, ha minden tökfilkó megértené, mit akarnak mondani a tudósok?

Ilyen emberek persze mindig voltak, s érdekes módon mindig szuggesztív erővel hatottak környezetükre; nem véletlen, hogy sok primitív nép szentként tisztelte őket. Más korokban a máglyán vagy örültekházában végezték, ami nagyon irgalmatlan dolog ugyan, de a közjónak bizonyára többet használt, mint ártott. Az európai történelemben is szentté avatott egynémely elmebeteg, ebből azonban nem származott nagyobb baj, miután a szertartás idején már mind halottak voltak; a katolikus egyház mindig tudta, hogy élőket nem tanácsos szentté avatni.

Sokkal érdekesebb kérdés, miért befolyásolhatta döntően tragikomikus századunk sorsát négy ilyen, na-hogy-is-mondjuk személyiség: Marx, Lenin, Sztálin és Hitler? Az ilyen emberek túlnyomó többsége ugyanis általában észrevétlen él és pusztul el, s csak legközelebbi környezetét sikerül tönkretennie. Így volt ez egyébként Marx esetében is: életében a kutya sem ugatta meg szegényt. Zavaros eszméit még az ún. Nemzetközi Munkásszövetségben (Internationale

Arbeiterassoziation, továbbiakban IAA) sem tudta érvényesíteni, ebben a csaknem jelentéktelenül kicsiny, nemzetközi gittegyületben, amely pályájának csúcán, a 19. század hatvanas éveiben is legfeljebb néhány ezer, magát kétes értékű tanulmányok alapján értelmiséginek tartó, valójában csak zavart fejű tagot számlált világszerte. Az igazi fejlődés messze elkerülte az IAA-t, a kommunizmust, Marxot és Engelst, a kétségtelenül nagy jelentőségű szociális eredményeket olyan munkásképviseletek vívták ki, mint az angliai „Trade Unions”, az amerikai „National Labor Union”, a német és a francia szocialisták, akiket Marx és Engels maró gúnnyal és mély megvetéssel csak lumpenproletárokként emlegettek. Marx műveit nem ismerte senki a legszűkebb baráti körön kívül; a *Tőke* megjelenéséről Engels egész Európában hét recenziót tudott megjelentetni, Angliában csak egy kis nyúlfarknyi hírt; a kinyomtatott ezer példány négy év alatt kelt el. Szerencsétlen Marx életében egyetlen egyszer sütkérezhetett a nyilvános érdeklődés verőfényében, s ezt is csak annak köszönhette, hogy valaki valahol túlságosan komolyan vette mértéktelen s teljesen indokolatlan hetvenkedését. A francia polgárháború című vitairatában ugyanis azt írta többek között: „Természetes, hogy mindenütt, ahol az osztályharc valamiféle létre ébred, az élen állnak a mi mozgalmunk tagjai.” Ezt az állítást a legjobb akarattal is enyhe túlzásnak kell minősítenünk, ha tudjuk, hogy az 1871-es „Commune de Paris” tanácsának 92 tagja közül csak 17 (18,5%) volt az IAA tagja. A párizsi kommun leverését követő nemzetközi reakció számára azonban ez elég volt ahhoz, hogy az IAA-ban és Marxban lássa fő ellenfelét. Marx számára ez álmainak megvalósulását jelentette; szegény feje egész életében vágyott a feltűnésre. 1871. június 28-i levelében boldogan dicsekszik egy Kugelmann nevű német orvosnak, hogy ő – mármint Marx – a leggyűlöltebb s legfenyegetettebb ember egész Londonban, ami persze ismét csak saját személyének nála már régen megszokott, beteges túlértékelését jelenti. „Milyen jót tesz ez a csaknem húszévi mocsáridill után!”, írja ugyanebben a levélben, ostoba naivitással elárulva beteges feltűnési viselkedését. Ez a beképzelt dicsőség sem tartott persze sokáig. 1893. március 17-én tucatnyi ember sem kísérte koporsóját a londoni Highgate temetőbe vezető úton, ami a hű barátot, Engelst, nem akadályozta meg abban, hogy zokogva gyászoló, forradalmi munkatársak millióiról rebegjen a nyitott sírnál. Valójában senki nem tudott e szerencsétlen, megkeseredett embergyűlölő haláláról; elfeledett figuraként halt meg, műveit a német szocialisták egy kicsiny körén kívül nem ismerte senki, ahogy azt Robert Payne *Az ismeretlen Marx* című munkájában megállapítja.

Szegény Marx Károlyt azt kapta meg tehát életében és halálában, amit megérdemelt; ami vele és körülötte azután történt, voltaképpen alig érthető. Mert Marx halálával megszületett a „Marx-mítosz” – ahogy azt Löw Konrád német politológus-professzor „Miért megigéző a kommunizmus?” című tanulmányában írja: „Engels nélkül Marx ma éppoly ismeretlen lenne, mint Babeuf, Cabet, Weitling, Proudhon és a 19. század többi, társadalmi kérdésekkel bíbelődő elmékdője”. Ez kétségtelenül igaz; magam részéről azonban úgy hiszem, hogy Engels egyedül soha nem tudott volna ebből a Marx nevű ökörbékából ökröt csinálni; ez a másik két elmebetegnek, Leninnek és Sztálinnak az érdeme, akik azonban szegény Marxot nemcsak ökörré fújták föl; ez a voltaképpen szánandó, önmagával és a világgal meghasonlott tudósjelölt úgy jelent meg a születő szocializmus világában, mint a labirintusából kiszabadult, vérvívó Minotaurusz. Szüleim nemzedéke megélte volt az 1919-es, úgynevezett Tanácsköztársaság kommunista népbiztosainak féktelen és teljesen indokolatlan vérengzéseit; jómagam, mint gyermekembar saját szememmel láttam a dicsőséges Vörös Hadsereg leírhatatlanul szonyatos és gyalázatos rémtetteit; s a történelmi lidércnyomás vörösen gomolygó kódéből mindig és mindenütt Marx Károly visszataszítóan torzonborz képe meredt felénk. Az én generációmnak igazán nem kellett tartania attól, hogy megfertőzik a marxi eszmék, jóllehet tölcserrel zúdították belénk ezt a mérget, amelyet úgy kellett lenyelünk, mintha a legcsodálatosabb életelixír lett volna.

Ilyesmiből persze mindig baj származik hosszú távon. Az emberi természet valamely, ma még kiderítetlen oknál fogva, nem képes elviselni bizonyos mértéken túl az állandó hazugságot és alakoskodást, s attól tartok, hogy magam ebből a szempontból különösen tehetségtelen voltam és vagyok. Nos, ez az én személyes bajom, busásan fizettem érte, bőrből azonban nem bújhat ki senki, jobb, ha nem is beszélünk erről, voltak, akik sokkal nagyobb árat fizettek. Minden egyéb elkeseredés mellett nagyon örültem tehát, amikor – 1956. december 18-ának éjjelén – átléptem az osztrák-magyar határt, s azt hittem, hogy magam mögött hagytam Marxot s mindent, ami e névhez kapcsolódik. Tessék tehát elképzelni, milyen „boldogító” meglepetést jelentett számomra a hír, hogy éppen ebben az évben, tehát 1956-ban Marx addig gondozatlan s csaknem jeltelen sírján felállították e szakállas rém pompás márványszobrát! Igen, 1956-ban, abban az évben, amelyben ugyancsak Marx nevében vérbe és könnybe fojtották két nagy múltú, európai kultúrnemzet – a lengyelek és a magyarok – fellángoló szabadságvágyát! Perverz gondolkodású emberek mindig voltak és lesznek, próbáltam vigasztalni magamat, a hatvanas évek második felében ránk zúduló Marx-renezánsz láttán azonban mégiscsak elállt a lélegzetem. Egyszerűen nem akartam hinni szememnek s fülemnek. Lehet ennyire téves korábbi, a kényszerű olvasmányok és a reális szocializmusban szerzett tapasztalatok alapján alkotott ítéletem? Mivel mindig is híve voltam az intellektuális tisztességnek, sorra vettem Marx legújabb tanítványait, igyekeztem higgadtan s elfogulatlanul olvasni írásait, legjobb akarattal sem tudok azonban mást mondani: náluk is ugyanazt a magasfokú s csaknem bénító szellemi infantilizmust találtam, amely annyira jellemző Marxra, s amely – érdekes, bár érthetetlen módon – jól összefér az éles intellektussal. Erre van egész sor példa, mindenekelőtt Marx maga, Ernst Bloch, Lukács György, Theodor

Adorno vagy Herbert Marcuse... A kisebbekről – mint mondjuk a boldogtalan Rudi Dutschkéről – már beszélni sem érdemes: belőlük hiányzik még az éles intellektus is.

Mentségemre szóljon, hogy a jól megérdemelt süllyesztőből hirtelen felbukkanó Marx meglepett nálam sokkal nagyobb koponyákat is. Kicsit érthetetlen, ha meggondoljuk, hogy a francia Raymond Aron már 1957-ben megírta volt *L'opium des intellectuels* című, ragyogó tanulmányát. Ez azonban lehetett egyik oka is annak, hogy senkinek se volt sem kedve, sem oka arra, hogy tudományos bonckés alá vegye a Marx-mítoszt. Miért is? Mindenki, aki ideológiai szemellenzők nélkül figyelte a „szocialista tábor” kétségtelenül szédítő gazdasági és társadalmi „fejlődését”, kezdetől fogva tudta azt, amit egy neves kelet-német (!) közgazdász úgy fogalmazott meg a hetvenes évek végén, hogy: „Marx ist Murks”. (A szójátékot nem lehet jól visszaadni magyarul. A Murks főnév dologra vonatkoztatva selejtet, fusimunkát, tákalmányt jelent; ha élőlényre, emberre vagy állatra mondják, akkor jelentése balek, balfácán, vakarcs, egy szóval: Marx.) Nem csoda tehát, hogy senki nem akart időt, ideget, fáradságot pazarolni erre a Marx-Murks-ra. A tudományos ellentűz így csaknem tíz évvel elkészt, s meglehetősen hatástalan maradt; a Marx-mámorban úszók észre sem vették, s azok, akik józanok maradtak, miért törődtek volna vele? Pedig bizony senkinek nem ártana elolvasni olyan műveket, mint például David McLellan *Marx Károly élete és műve* című könyve. (Csak úgy mellesteg legyen szabad megemlítenem: e könyv olvasása előtt mindig csak sajnáltam Marxot; azóta meg is vetem egy kicsit, bár tudom, hogy nem lenne szabad. Sajnos nem tudom azonban leküzdeni magamban az emberi megvetést egy olyan férfivel szemben, aki képes arra, hogy saját házában, az állítólag forrón szeretett hitves és gyermekek szeme előtt teherbe ejtse a szinte kutyahűségű, kicsit együgyű szolgálólányt, s aztán – természetesen a családi béke érdekében – az ugyancsak kutyahűségű, régi barát nyakába varrja gyalázatos tette következményét. Az „új baloldal” valóban nem találhatott volna méltóbb „pápát”!) Föltétlenül ajánlható olvasmányok továbbá csak úgy kapásból: „Az új osztály” Milovan Djilasztól, „A nomenklátúra” M. S. Voslenskijtől, „A szakácsné és a kannibál” André Glucksmann-tól, „A forradalom felfalja gyermekeit” Wolfgang Leonhardtól, „Bolond hajó balra tart” Erik von Kuehnelt-Leddihn-től, a már említett Löw Konrad által összeállított „Megcsalt remény” és a Fritz Büsser kiadásában megjelent „Marx Károly a tudományok keresztútjában”... Bocsánatot kérek, a listát ma már folytathatnám a végtelenségig, de minek? Marxból e könyvek után nem marad több, mint Aesopus meséjének felfuvalkodott és szétpukkadtt ökörbékája.

Ezzel azonban nem intéztük el az alapkérdést: Hogyan s miért terjedhetett el a tudományosan mindenféleképpen tarthatatlan Marx-mítosz ilyen méreteken éppen ma s éppen itt, Európa nyugati s szabadabb felében? Erre a kérdésre sajnos senkinél nem találtam kielégítő választ. Löw Konrad nyújt ugyan egy-két magyarázatot, amelyek kétségtelenül helyesek is, de – szerény véleményem szerint – nem teszik érthetővé a betegség járvány-jellegét. Amint azt mindig teszem ilyen esetekben, magam kerestem választ, s úgy hiszem, meg is találtam, sok fiatal értelmiségivel, főként német tanárokkal, szociológusokkal és teológusokkal folytatott számtalan beszélgetés során. Nem akarom perze az állítani, hogy ez a válasz feltétlenül helyes; engem mindenesetre kielégít.

Világos ugyanis, hogy Marx prototípusa azoknak az embereknek, akik túlbecsülik önnön koponyájuk kapacitását. Válogatás nélkül tömött a fejébe mindenfélét anélkül, hogy képes lett volna szellemileg megemészteni a felvett ismeretanyagot. A szegény agyvelő viszont éppúgy biológiai szerv, mint mondjuk a gyomor. Mivel alig van ember, ki életében legalább egyszer-kétszer el ne rontotta volna a gyomrát, valamennyien tapasztalatból tudjuk, hogy a túlterhelt gyomor azt, amit nem tud megemészteni, visszaküldi a természetnek. Az eredmény fölöttébb kellemetlen és gusztustalan: okádunk. A boldogtalan Marx úgy teleokádta a világot megemésztetlen tudása hatalmas tömegével, hogy ma az egész emberiségnek csaknem fele ebben a szörnyű okádékban vergődik, s e vergődésbe már eddig is több mint kétszázmillió ember pusztult bele nyomorúságosan, gyakran iszonyatos kínok között. Pedig Marx elég világosan megmondta, hogy a megálmodott kommunista paradicsom csak a „proletariátus diktatúráján” keresztül érhető el. A szegény, félresiklott fiú zavaros, de mélyen a „zsidó-keresztény” tradíciókban gyökerező elképzeléseiben ugyanis a proletárdiktatúra körülbelül a purgatórium, a tisztító tűz szerepét töltötte be, ahol is mindennek és mindenkinek el kell égnie, ami és aki nem méltó arra, hogy bevonuljon a megálmodott paradicsomba. Az áldozatok száma? Ki tudja? S kit érdekel? A szocializmus áldozatai jó halottak: nevükben vagy értük senki nem kiált az égre, de még csak az Egyesült Nemzetek Szövetségéhez sem...

Mégis: egyszer talán megállapítják majd – ha csak hozzátétőlegesen is – az áldozatok számát a kis közép-európai országokban is. Itt aztán végképp nem tud senki semmit pontosan, de még pontatlanul sem.

Maradjunk tehát ennél az óvatos becslésnél: kétszázmillió halott nem egészen kilencven év alatt! A spanyol inkvizíció 1420-tól 1498-ig tartó „virágkorában” – tehát hetvennyolc év alatt – kereken tízezer embert küldött máglyára, s ezt mindmáig szemére vetjük a katolikus egyháznak, bizonyára joggal, bár az óta eltelt félezer év, s Róma maga is már rég elítélte ezt a szörnyűséget. A marxizmus áldozatai? No de kérem, az egészen más kérdés! Marx nevében bizony még ma is naponta folyik itt-ott a vidám öldöklés, s ha az emberi méltóság fogalmát komolyan vesszük, nem szabad felelőtlenül belepofáznunk ilyesmibe. Gondoljuk csak meg: legnagyobb érték az ember, az emberölés tehát nagyon súlyos erkölcsi kérdés, aki gyilkol – méghozzá tömegesen – nyilván nem cselekszik meggondolatlanul, felelőtlenül,

nyomós indok nélkül, bűn lenne zavarni magasztos tevékenységét. Hagyjuk tehát tovább gyilkolni Marx lelkes utódait abban a csendes reményben, hogy valamikor, egy – talán nem is nagyon távoli – szebb jövőben a marxi szocializmus áldozatai is megkapják azokat az emlékműveket, amelyeket a hitleri szocializmus áldozatai már rég megkaptak, szerte a világon.

Mindezzel azonban még mindig nincs felelet arra a kérdésre, hogy miért ugrott fel az effajta potenciális tömeggyilkosok száma éppen a múlt század hatvanas éveinek végén. Pedig olyan egyszerű a dolog. Mint már mondtam: Marx prototípusa annak az embernek, aki többet gyömszöl a fejébe, mint amennyit meg tud emészteni szellemileg, s ezért szükségszerűen teleokádja a világot. Ilyen emberek mindig voltak, de általában fennakadtak az adott társadalom mai szemmel nézve bizonyára igazságtalan, de egyébként szigorúan tárgyilagos szűrőrendszerein, nem szabadultak rá a társadalomra. Mégis: a különböző szigorú, de jól átgondolt nevelési rendszerek egészen a második világháború végéig általában szinte automatikusan kiselejtezték a szellemileg alkalmatlanokat, nem szabadították rá őket különböző kétes értékű, tudományosan látszó címekkel és rangokkal ellátva az emberiségre. Ezek a rendszerek nem voltak természetesen sem tökéletesek, sem igazságosak, de hát könyörgöm, melyik ember alkotta rendszer az? Az is előfordult, hogy átcsúsztak a szűrőkön néha olyan zavaros koponyák, mint például dr. Marx Károly, s valószínűleg valamennyiünknek volt alkalma élete során megismerkednie egy-két meglepően ostoba, öreg egyetemi professzorral; de nem ez volt a szabály. A társadalmi igazságosság és egyenlőség egyébként nagyon szép gondolata csak a második világháború után tört be a nevelés területére is. Többé-kevésbé mindenki előtt megnyílt az út nemcsak az érettségihez, hanem a főiskolai tanulmányokhoz is, ami magában véve örvendetes lehetett volna, ha nem kapcsolták volna ki ezzel párhuzamosan a nevelési rendszerek egyik szűrőjét a másik után. Eltűzött – hogy ne mondjam: eltorzult – igazságérzetünk tűrhetetlennek tartotta ugyanis azt, hogy az emberek nem annyira egyenlők, mint amennyire lenniük kellene, s nem tudhat mindenki mindent egyformán. Ez valóban igazságtalan is, de hát a jó Természet, dajkáló anyánk, nem igazságos, legalábbis a szó emberi értelmében. Az egyik ló gyorsabban szalad, mint a másik, s minden versenyen akad egy – de rendszerint csak egy –, amelyik leggyorsabban tud futni. Ez ellen érdekes módon nem is lázadzik senki, sőt: a sportban is természetesnek tartjuk a természet e nyilvánvaló igazságtalanságát, nem ütközünk meg azon, hogy minden versenyszámban, amelyen százazrek vagy milliók indulnak szerte a világon, csak néhányan jutnak el az Olimpiai Játékokra, s ezek közül is csak egy – egyetlen egy – kap aranyérmet. A sportelit nagyon is rendjén való. Egy szellemi elitnek még az elképzelése is igazságtalan, aszociális, sőt egyenesen durván sértő. Ezt értse meg, aki tudja és akarja, nekem ez túlságosan magas...

Az eltorzult szociális(ta) igazságérzet gyorsan átváltoztatta az iskolákat és egyetemeket gigantikus oktatóüzemekké, amelyek kizárólag ismeretekkel pumpálták tele ifjú fejek millióit, nem gondolván arra, hogy az ismeretek önmagukban még messze nem jelentenek műveltséget, sőt, még csak a szakértelmet sem garantálják. Arról pedig még csak beszélni sem szabad, hogy a jól kiképzett, önnönmagával, munkájával és a világgal megelégedett szakmunkás hasznosabb lény a teremtésnek, mint a rossz orvos vagy az önnönmagával és a világgal meghasonlott tanár, docens, vagy akár professzor. Az eredmény: fiatal értelmiségiek milliói, akik az életbe lépve felismerik, hogy hivatalos minősítésük mögött nem áll minőség, s hogy mindabból, amit a fejükbe tömtek, voltaképpen nem értettek meg semmit. Aprócska zsebmárkok végeláthatatlan hada! A szerencsétlenek azonban még okádni sem tudnak rendesen, ahhoz ugyanis mégsem tanultak eleget; nem csoda tehát, hogy minden idők legnagyobb „eláztatóját”, Marxot tekintik példaképüknek, eszelős buzgalommal melegítvén fel újra és újra a nagy előd „hagyatékát”. (Bocsánatot kell kérnem e valóban durva és gusztustalan hasonlatért, de mit tegyek, ha így van?)

Minderről persze fogalmam sem volt – nem is lehetett – tizenhét éves koromban. Marx kötelező olvasmány volt, olvastam tehát egyre növekvő utálkozással, míg eljutottam odáig, hogy elkezdett szórakoztatni a fickó. Rájöttem ugyanis, hogy úgy kell bánni vele, mint a kisgyerekekkel az első dackorszakban, amely tudvalóval a harmadik életévben vészelenő át; igen, mint a kisgyerekekkel, aki megpróbálja építőkövekből felépíteni a Bábel tornyát, s dűhtől tájékozva vagdossa mások fejéhez az apró fakockákat, ha építménye újra és újra összeomlik. Egyszerre megszajnáltam szegényt, csaknem barátságot kötöttem vele, ettől kezdve Karcsinak szólítottam, s megpróbáltam csillapítóan a lelkére beszélni.

Mert hát nézd csak, Karcsi, úgy, ahogy te elképzeled, nem mennek a dolgok. Be kell látnod például, hogy tételek, amely szerint a termelési eszközök és viszonyok fejlődése az emberi és társadalmi fejlődés primus motorja, egyszerűen hülyeség. Azaz... No, persze, a legnagyobb baj nálad, hogy mindig olyan zavarosan fecsegsz. Jó, jó, ne izgasd fel magad, tudom, hogy nem tehetsz róla, nagyon kicsi vagy még, mit gondolsz, miért akarom megmagyarázni neked, hol a hiba... Folyton a termelőeszközök fejlődéséről beszélsz, ami kétségtelenül nagyon fontos dolog; a kérdés csak az, hogy mitől fejlődnek a termelőeszközök? Mert nézd: minden fantáziám ellenére nehezen tudnám elképzelni, hogy példának okáért a gőzgép csak úgy magától rázódott volna össze. Ez már csak a tiszta logika szerint is képtelenség. Lehetséges, hogy a Föld a naprendszerrel s az egész világegyetemmel együtt a semmiből állt elő, a semmi azonban ezzel be is fejezte szülői tevékenységét, szép bolygónkon, például azóta mindig csak valamiből lett valami, ezt talán te is belátod, ugyebár? Nem? No, az sem baj, tudom, hogy a logika nem erős oldalad, hagyjuk ezt egyelőre! Próbáljuk

meg inkább eredetükre visszavezetni a dolgokat. No, nem Ádámra és Évára ezúttal, akik csak szimbólumnak világos figurák, s tudom, hogy neked nincs érzéked a szimbólumokhoz. Maradjunk tehát az ősembernel, bár ő sem éppen élesen megrajzolható, kézzelfogható, történelmi jelenség. No mindegy, tegyük fel, hogy valóban létezett ez az erősen majomszerű, nyers fickó, aki ágról ágra ugrándozván nyilván nem hordozta Johnny Weissmüller, alias Tarzan magas és büszke homlokát. Ő nem! Alacsony, hátracsapott homloka volt, a szemek fölött vastag, előreugró csontduzzanattal, testét szőr fedte, s úgy élt, ahogy a csimpánzok, gorillák, orangutánok ma is élnek, már ha élni hagyjuk őket természetes környezetükben. Termelőszközöket- és viszonyokat éppúgy nem ismert boldog őszünk, mint a mai majmok, azt ette, amit éppen talált. Egy szép napon azonban a földre hullott az égi ajándék, a tűz, valószínűleg villámcsapás formájában. Menekült is ész nélkül minden normális élőlény, de egy – talán csak egyetlen egy – az embernek szánt, torzonborz majmok közül nem rohant el fejetlenül, biztosnak vélt távolban megállt, s arra a különös gondolatra jutott, hogy meg is lehetne fékezni ezt a gyilkos erőt. A gondolatot tett követte, de jól figyelj, Karcsi: a gondolat volt előbb! A gondolat, amely legyőzte a majomszerű ősből az állat természetes rettegését. El tudod képzelni, Karcsi, micsoda bátorság kellett ehhez a tethoz? Csak ez a vacak kis majom fordul szembe a lobogó halállal, lenyűgözve a gondolat hatalmától. „Az első emberi bátorság áldassék: a tűz csiholója, ki az ismeretlen lángra úgy nézett, mint jogos adóra”, írta Ady Endre nevezetű költőnk, akit persze te nem ismerhetted. S ez az első emberi bátorság teljesen átalakította a majomember egész életét: a megfékezett elemi erőből termelőszközt csinált, ahogy te mondanád Karcsi, ételét ezután sütötte-főzte, barlangját fűtötte, s fegyverként is használta a tüzet, mert a sokkal hatalmasabb ragadozók továbbra is pánikba estek a lángtól, akkor is, ha az a törpe majomember kezében lobogott. Akár hiszed, akár nem Karcsi, ez is nagyon érdekes kérdés: a majomember példáját sok élőlény követhette volna, de egyik sem követte. Mindmáig egyedül az ember hajtotta igájába a tüzet...

Vegyük azonban a második nagy felfedezést is: a kereket. Gömbölyű fatörzsek meg ágak mindig, mindenütt voltak, soha egyetlen állatnak sem jutott azonban eszébe, hogy azokat fel lehet használni súlyos terhek mozgatására. S minden más élőlény között egyes egyedül az ember jött arra a bolond gondolatra, hogy két, nagyjából egyforma korongot vágjon egy fatörzsből, közéjük kifúrja, s vékony tengellyel összekösse... S ha visszatérünk a gőzgéphez: a gőz ereje ismert volt a tűz meghódítása óta; s bizonyára nem James Watt volt az egyetlen, álmódzó kisfiú, aki észrevette, hogy a gőz emelgeti és dobálja a fazékfedőt... De egyedül ő vont le ebből messzemenő következtetéseket, megépítette a gőzgépet, bevezetvén ezzel inkább akaratlan, mint akarva, ama nevezetes ipari forradalmat, amelyről te is folyton fecsegsz, Karcsi. Jó, jó, persze, hogy igazad van: új termelőszközök felfedezése megváltoztatja nemcsak a termelési viszonyokat, hanem az egész társadalom életét és jellegét is, de az első mindig a felfedezés, nem látod, kis buta? S a felfedezés annak az emberi szellemnek a műve, amelyről te tudni sem akarsz. Nem csoda, sokat nem kaptál belőle, szegény gyerek!

Még nagyobb hülyeséget beszélsz, amikor azt állítod, hogy a lét határozza meg a tudatot. Ha ez így lenne, a majomember soha nem mászott volna le a fáról, nem állt volna a két hátsó lábára, pontosan úgy élne ma is, mint fajtársai. Lehetséges, hogy ez jobb lenne neki, de hát nem teszi az istenadta!

Igazán olyan ostoba vagy, hogy nem veszed észre, mennyire megcáfolja saját életed ezt az elméletet? Mert nézd: az a világ, amelybe beleszületünk, nyilván rányomja letörölhetetlen bélyegét valamennyiünkre, de ha kizárólag ez a bélyeg lenne mérvadó, egyszerűen nem fejlődhetett volna az emberiség. Ami persze nem lett volna baj. Az emberi fejlődés nem kimondottan örvendetes, nem lehet azonban tagadni, hogy volt és van. Legérdekesebb tulajdonsága az emberi tudatnak... No persze, a magam részéről szívesebben beszélnék szellemről, ami persze nem ugyanaz, a különbséget azonban aligha tudnám megmagyarázni neked, ahhoz még túl kicsi vagy... Maradjunk tehát annál a szónál, amelyet te is értesz, vagy legalábbis érteni vélsz... Szóval: legérdekesebb tulajdonsága az emberi tudatnak, hogy képes fellázadni léte ellen, sőt: meg is tudja változtatni azt, mint például a tűz csiholója. Természetes, hogy a megváltozott lét a tudatnak is új formákat ad; nagy kérdés azonban, tud-e új tartalmat is nyújtani? Magam részéről úgy hiszem, hogy az új tartalmakat a tudat maga gyártja, sokszor hadilábon állva a léttel. Mert nézd, Karcsi: Oroszországban kerek harminc éve farigcsálják az új, szocialista embert, az eredmény azonban – attól tartok – nem kimondottan mámorító; a ragyogó, szocialista hős nem jelent meg eleddig a színpadon, jobban mondva: csak a színpadon jelent meg, de ott sem dobogtatja meg senki szívét. Be kell tehát vallanod, hogy lét és tudat viszonya nem olyan egyszerű, ahogyan azt te szeretnéd látni. (Akkor persze még nem tudhattam, hogy ezt valóban be is vallotta öregségében.)

És amit a munkáról írsz! Hát ez aztán már több mint csak hülyeség! Először is: feneketlen pimaszság, hogy egyáltalán beszélni mersz a munkáról. Dolgoztál valaha életedben? Volt például tisztességes szerszám a kezdedben? Került ki a kezdedből akár csak egyetlenegy tisztességes munkadarab is? Trágyáztál ki istállót? Etettél állatokat? Szántottál, vetettél, arattál? Forgattál kapát, kaszát, sarlót, ásót, fejszét, kalapácsot? Álltál gép vagy futószalag mellett? Nem? Ej, hogy a fene essen beléd! S akkor épp te akarsz megmagyarázni, mi a munka, olyan embereknek, akik egész életüket ilyesmivel töltik? Páratlanul szemtelen felfuvalkodottság, egyedülálló a maga nemében!

Eltéktelve feneketlen pimaszságotól is, megint csak elképesztő marhaság az, amit a munka elidegenedéséről motyogsz. Úgy hiszem, ezzel azt az egyszerű tényt akarod megállapítani vagy körülírni, hogy az embernek általában nem szolgál öröme a munka. Mondom, csak úgy hiszem, mert igaz, ami igaz: nem fogalmazol nagyon világosan és szabatosan. Ezen kívül szinte beteges szenvedélyed az, hogy mindent úgy kinyújtasz, mint az asszonyok a rétestésztát. Csak beszélsz, beszélsz, s ha az ember nagy fáradtsággal legalábbis körülbelül kitalálja, mit is akarnál mondani, akkor kiderül, hogy az bizony nagyon kevés, és rendszerint olyasmi, amit már régen előtted megmondtak mások, sokkal világosabban, egyszerűbben és főleg rövidebben. Ergo: kár volt a fáradtságért... Így van ez ebben az esetben is. Mert azt, hogy a munka nem gyönyörűség, tudta már például Mózes is, ő azonban tudta – veled ellentétben – azt is, hogy a munka soha nem is volt örvendetes, az édenkert legnagyobb előnye az volt, hogy ott nem kellett dolgoznia az embernek. Ha te a munka elidegenedéséről beszélsz, nyilván abból indulsz ki, hogy a munka – valaha, valahol – eredetileg öröme szolgált az embernek, ami sajnos badarság. Nem akarom azt mondani, hogy az ember nem lelhet örömet a munkájában, bizonyára előfordul ilyesmi is, de csak nagyon ritkán és soha nem tart sokáig, hidd el nekem. Még nagyobb ostobaságokat beszélsz az eljövendő, kommunista paradicsomról, ahol mindenki mindig azt művelheti, amiben kedve telik. De szép is lenne! Akkor most sutba vághatnálak, s elővenném Kemény Zsigmond Zord időjét, ami mostanában ugyancsak kötelező olvasmány, s ettől eltekintve nagyszerű történelmi regény, ezt föltétlenül el akarnám olvasni a paradicsomban is, és bizonyára kedvem telnék benne...

És te mit csinálnál? Aha! Délelőtt vadásznál, mondd, délután halásznál, este kritizálnál, anélkül, hogy vadász, halász vagy kritikus lennél, amivel – gondolom – azt akarod mondani: anélkül, hogy rá lennél utalva e nemes tevékenységekre a mindennapi betevő falat végett, tehát csak úgy, a hecc kedvéért... Na, mondhatom, csodálatos elképzeléseid vannak a munkáról! Nagyon jellemző viszont, hogy még a paradicsomban is annyira fontosnak tartanád a kritizálást. Szabad azonban megkérdezni, hogy mit kritizálnál ott? Szegény gyerek, nem látod, milyen baromságokat hordasz össze? Hagyjuk ezt... Sokkal érdekesebb ugyanis például a kérdés: Ki tisztogatná paradicsomod latrináit és szennyvízcsatornáit? Mert legjobb akarattal sem tudom elképzelni, hogy lenne ember, aki éppen ebben a tevékenységben lelné kedvét, önmegvalósítását. Nagyon sajnálatos, de nem lehet rajta változtatni, még a te paradicsomodban sem, mert a legkommunistább ember sem nélkülözheti az árnyékszékét. Mindenre lehet persze megoldást találni. Például: be lehetne varratni az emberek végbélnyílását, de akkor biztosan nem sokáig élvezhetnék a kommunista paradicsomot. Tanácsosabb lenne átnevelni az emberiséget: Jó kommunista nem kakál! És ha ez sem segít? Hát akkor legalább lesz ott is mit kritizálnod...

Mindezek ellenére egyre jobban megértelek, Karcsi. Voltaképpen ugyanazt akarjuk mindketten: felépíteni a bábel tornyot, megrajzolni azt az egységes világképet, amelyben az ember megtalálhatja az őt megillető helyet. Ez a törekvés – úgy hiszem – legitim, ami az általános véleménytől eltérően nemcsak azt jelenti, hogy jogos és megengedett, hanem azt is, hogy törvényszerű. Ez a törekvés tehát valamiképpen az emberség lényegéhez tartozik, egyetlen más élőlénynek sem jutott eddig eszébe, hogy problémát csináljon ebből. Az ember számára azonban – úgy látszik – ez a legfőbb kérdés. Utaljak megint Kantra? Még azt a keveset is, amit látunk, csak úgy látjuk, ahogy láthatjuk, amiből következik, hogy az eget kéknék, a fűvet zöldnek látjuk. Így van, ki tehet róla? Az egységes világkép ennek ellenére vagy éppen ezért fölöttébb kérdéses és kényes ügy. Házi feladatnak meg kellene ismételnünk gondolatban az egész teremtést. Szép és nagyon nagy feladat, lehet, hogy ez az emberi élet célja és értelme, az is lehet, hogy nem, erről még sokat kell gondolkodnom, Karcsi, át kell beszélnem az egészet Istennel, akit azonban veled szemben nem akarok emlegetni, mivel te eltörölted Őt, ugyancsak nem egészen eredeti módon, mert egy Feuerbach nevezetű okoskodó – vagy okvetetlenkedő – ebben állítólag már megelőzött. Isten eltörlésével bajmóldni amúgy is nagyon fölösleges és értelmetlen fáradozás. Mert vagy van – ahogy én hiszem –, s akkor úgysem tudjuk eltörölni, vagy nincs – ahogy te hiszed –, s akkor minek törölgessük? Ebben az esetben saját képzeletével viaskodnék az ember, aminek megint csak nem látom sok értelmét. Ez is nagyon izgalmas kérdés, amely azonban számunkra pillanatnyilag nem érdekes. Mindenesetre tagadhatatlan történelmi tény, hogy az emberek mindig, mindenütt hittek valamiféle – képzelt vagy valódi – istenségben, s ezt a tényt nem lehet elintézni a kurta-furcsa állítással, hogy a vallás a buta nép számára kitalált ópium. No lám! Ha nem tesz nekéd valami, tudsz te röviden is fogalmazni, a badarság azonban badarság marad, akár röviden és tömören, akár hosszan és körülményesen adod elő. Mert nézd csak, Karcsi: azt, hogy Isten, e nagy mindenség teremtője létezik-e vagy sem, nem tudjuk eldönteni. A kérdést fel tudjuk tenni, sőt fel is kell tennünk, mert nem tudunk kitérni az útból, választ azonban nem tudunk adni rá. Fölöttébb kellemetlen ügy, ezt én is látom, de mit tegyek, ha ez a helyzet? Hihetjük, hogy van, mint én, hihetjük, hogy nincs, mint te... De ahogy te nem tudod nekem bebizonyítani, hogy Ő nincs, úgy én sem tudom neked bebizonyítani, hogy Ő van. Ez azonban nem is érdekes. Már Kant megállapította, hogy Isten létét bizonyítanunk nem lehetséges, hinnünk azonban szükséges. Ezt a szükségességet persze csak a szigorúan fegyelmezett és tudományosan gondolkodó agyvelő látja be, s ezzel téged – meg a szegény Feuerbachot – nem áldott meg az Úr. Igazságtalanság, mondd? Lehet... Amint azonban már néhányszor megállapítottuk: a természet nem ismeri, nem is alkalmazza az emberi igazságosság elképzeléseit. Kant (víz)fejét sokkal jobban felszerelte az Úr, mint a tiédet vagy

az enyémet. Ezen persze lehetne búslakodni vagy mérgeledni, én azonban csak örvendeni tudok annak, hogy valaki rengeteg munkát elvégzett messze előttem, amennyiben kifürkészte az emberi gondolkodás határait. A gondolkodás persze éppen ezeken a határokon túl válik igazán izgalmassá. Mert: a határokon belül folyton összeütközünk olyan kérdésekkel, amelyekre a határokon kívül kell keresnünk a választ. Ez nagyon érdekes és izgalmas játék, csak arra kell borzasztóan ügyelni, hogy mikor hol jár az ember, s még inkább arra, hogy mikor lép át a határon. S te ehhez aztán végkép nem értettél, Karcsi, folyton összekuszálod a dolgokat, s míg elátkozod a vallásokat, magad is összeeszkábálsz egyet, amelyben te vagy az atyaúrsten, proletáriátusod pedig a megváltó szerepét játssza, ami persze már annyira gyerekes, hogy nem is érdemes beszélni róla...

***

Amint a fentiekből kitűnik, Marxot ezzel a magam számára elintézettnek tekintetem. Kommentárjaimat nem verem persze nagydobra, de könnyű dolgom volt, mert valószínűleg én voltam az egyetlen az egész iskolában, aki ezt a szörnyeteg művet nemcsak elolvasta, hanem alaposan át is gondolta. A politikai gazdaságtan nevezetű, meglehetősen zagyva tárgyat okító tanár csak egyszer mordult rám, mert úgy vélte, hogy hülyeséget beszélek, amiben persze tökéletesen igaza is volt. A könyv segítségével viszont gyorsan be tudtam bizonyítani, hogy a hülyeség nem tőlem, hanem Marxtól származik. A mester egyszerre megjuhászodott, s ettől kezdve minden bizonnyal azt is elhitte volna nekem, hogy a kommunizmushoz vezető úton elkerülhetetlen történelmi szükségszerűség a rovarok teljes hatalomátvétele az egész világmindenség fölött... Ilyen messzire azonban nem akartam menni, megelégedtem a proletáriátus diktatúrájával, s év végén politikai gazdaságtanból is megkaptam a „kitűnőt”...

Polgár Csaba: Savaria születése - S.P.Q. RI /1
(I. Ars Pannonica)

Kiss Benedek

Hajnali dal

Új verset írtam,
s a madarak
nagyot búboltak
azalatt.

Utam ne járja
senki más,
csak ki hitetlen,
mint Szent Tamás.

Vagy aki hívóbb
mint Szent Ferenc,
s a madaraknak
dalolni kezd.

Vita és bizonyság

Azt mondd: nincsen?
Azt mondd: metafora?
Fény a bilincsen?

Sokkal több ennél!
Ő a bilincs is,
s a kulcs, mi több a bilincsnél.

Vagyis: a Minden,
ami kering a kietlen nincsből,
s minden lélek órá bizonyság,
aki szemzi
s ki szaggatja a rózsát,
s közben isten-darabkákat keresgél.

Nem kócbóhóc

Óvele vígan, könnyeden megy,
mi nélküle olyan kietlen volt.
Nem lettem más, se rosszabb, se szentebb,
de tudom, bajban is mellettem volt,
s tán azért nem szakadt rám a mennybolt.

Mert sokszor rám szakadhatott volna,
sokszor fuldokoltam veszetten.
Pedig a békát is megcsókoltam,
de csak békakirályvá lettem,
és tudom, ott volt Ő is mellettem.

Nem tudom, mit miért s mért nem tettem.
Könnyű, persze, most mindent Rá fognom.
Csak azt tudom, hogy minden tettemben
ott volt Ő is mindig mellettem,
s vakon is volt kibe kapaszkodnom.

Nem kérdés már, hogy Ő a minden.
A kérdés csak az, hogy én ki vagyok.
Nem kócbóhóc, ha mindig mellettem,
örömben és éhségemben,
ki a Minden, s bennem ragyog.

König Róbert: Pannonia inferior III. (I. Ars Pannonica)

Somogyi Zoltán

Az elbújtatott szobor

Városi legenda

Történt néhány évtizede, egy dunántúli kisvárosban, hogy a demokrácia iránti mély elkötelezettséggel nem vádolható hatalom egyik helyi képviselőjének az a szerinte remek, és a város hírnevét öregbítő, valamint az országot vezető ideológia iránti elkötelezettségét bizonyító, egyszersmind az egész társadalom számára is hasznos ötlete támadt, hogy a város jelentékeny pontján álló, és az előző, a demokráciával szintén meglehetősen problémás és paradox viszonyban állt rendszer jeles alakjának szobrát, aki a város modernizálásában ugyan talán tényleg szerzett érdemeiket, de attól még népszerű volt, hiszen a népszerű társadalmi osztály tagja volt születése jogán, fel kéne ajánlani az Országos Középiskolai Fémgyűjtő Bajnokság számára, méghozzá a város gimnáziumának nevében, akik így megnyernék a versenyt, és dicsőséget hoznának a városnak, amely dicsőség nagyon jól mutatna a város irányítóiról vezetett központi aktákban. Könnyen elképzeltük, micsoda ihletett pillanat lehetett ez a hatalom képviselőjének életében, és hogy miféle kavargó gondolatok felhőin tört át felsőbbrendű fényként az ötletnek eme szikrája. Igen, vannak az ember életében ilyen csodás percek, amelyek megtörik az unalmas hétköznapi egyhangúságát. Elég egy szokatlan mozdulat, például hogy az íróasztalunkon tornyosuló ijesztő papírhalmokról - amelyekben megoldásra váró, elviselhetetlenül nehéz és bonyolult ügyek materializálódnak fekete betűk végelethatalmas és érthetetlen soraivá - elfordítsuk tekintetünket, és az ablakon át váratlanul, egészen új fénytörésben pillantsunk meg valami rég ismert, megszokott, tántoríthatatlanul állandónak vélt dolgot; ezzel egyszerre pedig engedjük, hogy lecsapjon ránk egy gyermekkori emlék, amely ki tudja miféle asszociációs hálózat következtében jutott épp akkor, és épp arról a látványról eszünkbe; egy emlék, amelyben fakockákból épített vár szerepel, és egy labda, amely a mi kezünkől röppen ki, hogy szétrobbantsa a kockák rendezett együttesét, és a káosz szívderítő kupacát hagyja maga mögött, amelyből aztán, remélhetőleg valami új, jobb, szebb, tökéletesebb dolog épülhet föl, immáron a mi terveink, a mi közreműködésünk segítségével.

Az ötlet híre hamar elterjedt a városban, és így a fülébe jutott a városi múzeum idős igazgatójának is, aki talán szentimentális okokból, talán politikai meggyőződésből, vagy esetleg neveltetéséből kifolyólag, erős nosztalgiával gondolt az előző rendszerre, és nagy tisztelettel a szeretett városát megreformáló lokálpatriótára, akinek szobra, és ezen keresztül emléke, most veszélybe került; így elhatározta, hogy minden eszközzel, de természetesen kerülve a nyílt konfrontációt, amely könnyen akár börtönbe is juttathatta volna, megvédi a szobrot, és átmenti egy szebb jövőbe. Ha csak belegendolt, hogy a bájos, ám egyszersmind tekintélyt és erőt sugárzó, barokkosan részletes, mégis harmonikus és emberi léptékű szoborra - amely oly szerves tartozéka volt a városnak, mint a galambok a téren, vagy a vakablakok a gimnázium homlokzatán; és oly fontos kohéziós és identitásképző ereje, mint a kétszáz éve minden tavasszal megrendezett kulturális és művészeti fesztivál - feldarabolás, majd beolvasztás vár, a felháborodástól könnyek szöktek a szemébe. Tudta jól, hogy a dolgok változnak, és az új emberek mindig új tervekkel érkeznek, nagyra törő, mélyreható átalakulást okozó tervekkel. Történészként pontosan tudta azt is, hogy nem lehet a fejlődés útjába állni, mert elgázol, mint egy úthenger. De az elkerülhetetlen néha dacot ébreszt, és van, amikor azt kell mondani, hogy eddig és ne tovább, hogy ezt már azért mégse, ezt nem engedjük megtenni, ezt megakadályozzuk; mert minden közösségnek vannak totemei, és a közösség a totemétől az, ami, ezért a totem tabu, attól el a kezekkel, annak értéke több mint az anyagát kitevő fémé, annak szakrális ereje van. A múzeum öreg igazgatója egészen belelovalta magát az efféle gondolatokba, és megesküdött, hogy ha török, ha szakad, megvédi a szobrot. A tárgyalásos utat, az élőláncos védelmet, és az aláírásgyűjtést, mint lehetséges megoldásokat hamar elvetette. A legjobb, illetve az egyetlen működőképes stratégiának a szobor elrejtése tűnt.

A hatalmi gépezet, bonyolultsága, és a számtalan visszacsatolás miatt mindig lassabban reagál mindenre, mint a spontán civil szerveződések, így a szobor másnap hajnalra a múzeum alagsorában pihent, egy rongyokkal kibélelt ládában fekvő. A múzeum igazgatója, néhány fiatal városi értelmiségi, és pár régi vágású úriember közreműködésével, no meg a tűzoltóság darus kocsijának hathatós segítségével, az éjszaka leple alatt leemelte a talpazatáról a szobrot, és elszállította, elmenekítette a múzeumba. A tűzoltóparancsnok, történetesen a múzeum igazgatójának egykori elemi iskolai osztálytársa, sokat kockáztatott, de nem mondhatott nemet, segítő kezet kellett nyújtani az illegális akcióhoz, és nem csak azért, mert a város első tűzoltóságát a szobor modellje alapította, hanem azért is, mert a múzeumigazgató egy korábbi hatalomcsere idején valahogyan elintézte, hogy ne kerüljön feketelistára, amiért botor módon épp azok mellett foglalt állást, akiket később kivégeztek. Hogy a szoboreltüntetés többi résztvevőjét mi motiválta, azt nem lehet tudni. Nyilván voltak köztük bajkeverők, akik csak azért tették, mert így borsot törhettek a hatalom orra alá.

Mások az előző rendszer iránti elkötelezettségéből, és a restauráció reménye által fűtve. Voltak, akik az ellenállásukat demonstrálták, mert ugyan nem szimpatizáltak az előző rendszerrel, de az éppen regnáló hatalmat is rühellték.

Annyi bizonyos csak, hogy másnap reggel, mikor felfedezték a szobor eltűnését, kitört a botrány. A hatalom helyi képviselője a szabotázs súlyos vádját mondta ki a felelősökre, de a rendőrség mégis lopásként kezelte az ügyet. A múzeum igazgatója nem volt buta ember, és sok mindent át is élt már, tudta hát, hogy az akciója nem történhetett teljesen titokban; egyrészt, mert elég sokan vettek részt benne, nem mellékesen egy piros tűzoltóautó is; másrészt a szobrot szinte az egész városon keresztül szállították, és statisztikai lehetetlenség, hogy jó pár álmatlanságban szenvedő lakos ne figyelt volna fel a menetükre. Már azt is csodaszámba menőnek vélte, hogy nem buktak le rögtön, az akció végrehajtása közben. Ezért aztán minden alkalommal, amikor valaki kopogott az irodája ajtaján, összerezzent, és a gyomra is egyfolytában fájt a stressztől. Persze okos ember létére tudhatta volna, hogy ha előveszik a szobor eltűntetése miatt, akkor nem kopognak majd az irodája ajtaján, hanem beszakítják azt. De a napok csak teltek-múltak, és a szobor ügye lekerült a helyi újság címlapjáról, átadva a helyét egy környékbeli sertésstelep korrupciós ügyének; és a rendőrség sem haladt a nyomozással előre. Annyira futotta csak tőlük, hogy az iskolákban kirakattak egy plakátot, mely szerint nem lesz következménye, ha a tettesek névtelen levél formájában elárulják hol a szobor, és így visszajuttatják a városnak.

A múzeum igazgatója már kezdett megnyugodni, úgy érezte, kisebb a nyomás a gyomorszájában, mikor egy kedd délután a titkárnője berohant hozzá azzal, hogy a hatalom helyi képviselője a múzeum előcsarnokában van, és vele akar beszélni. A múzeumigazgató remegő lábakkal sietett üdvözölni a vendégét, aki ridegen csak annyit mondott, hogy most azonnal látni akarja a múzeum összes helyiségét a padlástól a pincéig. A múzeumigazgató hebegve-habogva érdeklődni próbált, hogy miért kívánja ezt, de a hatalom helyi képviselője nem adott választ, nem kért kávét, se vizet, se rövidet, se ebédet a bejárás előtt, hanem azonnal látni akart minden helyiséget. Nem volt mit tenni, a múzeum igazgatója szuszogva elindult felfelé a lépcsőn a padlásra, nyomában a hatalom komor képviselőjével. Fentről lefelé bementek minden terembe, kamrába, szobába, és benéztek minden függöny mögé, minden sarokba, minden asztal alá. Végül az alagsor következett. Mikor a ládához értek, amiben a szobor feküdt, a múzeumigazgató már úgy markolásza a gyomrát, mint akit hasba löttek, de úgy is érezte magát. Némán egy zsoldárt hadart imaként, és becsukta a szemét, amikor a hatalom képviselője a ládához lépett. Várta a felháborodás hangját, egy kiáltást, vagy a kaján kárörvendést, de csak egy fáradt sóhajt hallott. Mikor erre kinyitotta a szemét, azt látta, hogy a hatalom képviselője szomorúan és fejét csóválva ül a ládán, és épp egy cigire készül rágyújtani. Erre az emberi gesztusra nem számított, ettől szinte szimpatikusnak tűnt neki az ember, aki hamarosan keresztre feszíti majd. Gyorsan, reflexből, hisz az udvariasság a vérében volt, odalépett ő is, és előzékenyen tüzet adott. A hatalom helyi képviselője, bólintva köszönte meg, és ezt mondta:

- Ó, igazgató elvtárs! Milyen mérhetetlenül hatalmas az emberi aljasság! Már több tucat feljelentő levelet kaptam, hogy az eltűnt szobrot a múzeumban rejtegetik, erre eljövök, és nincs itt semmi. Teljesen hülyét csináltam magamból.

A múzeum igazgatója egyből mentegetni kezdte a hatalom képviselőjét, és a kötelességről beszélt, meg természetesen megígérte, hogy a dolog köztük marad, majd kitessékelte a hűvös alaksorból, nehogy megfázzon, hiszen a lépcsőmászásban kiizzadt, meg dohányozni sem lehet ott, tűzvédelmi okokból. És még aznap éjjel a négy legközelebbi munkatársával, akik sokat köszönhettek neki, elővigyázatosságból elásták a ládát a múzeum kertjében.

A szobor, ha nem is az egykori helyén, de ma újra áll.

2008. június 21.

Szauer Ágoston

Vászonkötésben

A rézmozsár s a só halott.
Egy olvasatlan könyv van ott,
így önmagában már remek.

Amit halandó úgysem ért,
pár gondolat már összeért,
mint mélyre süllyedt vén szeszek.

A fő motívum lassulón,
megállva ponton, hosszú szón
örökké köztük tévelyeg.

Üres délután

Felhőkkel elúszó idő.
Nincs más, kisszék, huszonegy fok,
s e fehér, sziklakerti kő,
rajt szétnyitott szemüvegtok.

Esővíznek rozsdás edény.
A hinta magára hagyva,
árnyéka jár — már esemény,
akár egy ballagó hangya.

Tájéolás

Színek mozdulnak északra,
átázott térkép a rét,
a távoli domb még tarka,
s kőkényből maradt egy marék.

A láb a cölöphöz talál,
hogyan tizenegy lépést tegyen:
a századvég illata jár
itt néhány négyzetméteren.

Gámgoly Attila

Szárnyaszegett angyalok

1

Ne vegye zokon a világ, de torkig voltam már a semmittevással, a részegek duhaj nótázásával, meg a sivár, idegen utcákon való lődörgéssel; unalomig ismertem a kapualjak nappali macskáit és éjszakai pillangóit is. Valami fölemelő élményre vágytam. Egy „keresztényi” cselekedetre.

...Sok év telt el azóta, és már rég nem vágyom semmi különösre, legfeljebb arra, hogy békén hagyjanak. De ez egy másik (igaz, hasonlóan kínos) történet lenne, fölösleges kitérő, s most nem akarok elkalandozni a tárgytól.

*

Egyik reggel – miután tiszta inget húztam a kocsmaszagú helyett – nekivágtam a közeli intézet felé vezető útnak. Negyedóra alatt ott voltam. A téren kóbor kutya futott keresztül, átugorva egy sírgödröt, melyről csak akkor derült ki, hogy fekete vízű tócsa, mikor lyukas talpú cipőmmel beleléptem.

Néhány pillanatig várokztam a kísérteties csöndben, majd bedörömböltem a vaskapun. Orrom előtt piszkos papirosra rótt, ákombákornál alig méltóságtejesebb betűk hirdették országnak-világnak: nevelő kerestetik... Végül lépések hallatszottak, portásforma öregember bukkant elő, a kulcsaival babrált, kerülte a tekintetemet.

Akkor már hónapok óta nem akadt munkám (igazság szerint nem is jártam utána, ahogyan füttyültem nagyszabású irodalmi terveimre is), s egy háromnapos újságban olvastam, hogy „fogyatékos gyermekek” mellé keresnek felügyelőt.

– A hirdetésre tetszik? – vakkantotta a portás.

Hányavetinek szánt biccentésem után a rozsdafoltos kapu csikorogva tárult ki.

2

A direktor jó ember volt. Annak idején – hosszú-hosszú évekkkel ezelőtt – fafaragásra tanított árva gyerekeket. A természetben rejlő formák végtelenségéről magyarázott nekik, s a falkába gyűlt „lelencek” szájtátva hallgatták. Hallgatták, egyszersmind kikerekedett szemmel bámulták is, mert külseje legalább olyan férfias volt, akár mélyről zengő hangja. Megszállottan hitt abban, amit csinált. Virulónak látta az életet és a földgolyón civilizációt teremtő emberi fajt. Vakon bízott a szocializmusban és a szovjet elvtársakban is. Csak később lett az ital rabja.

Úgy emelkedett az igazgatói polcig, hogy évtizedes, kipróbált kapcsolatai voltak a megfelelő berkekben. Atyafiai, komasasszonyai terpeszkedtek ott a hivatalok mélyén. Az urambátyám-világ íratlan törvényei szerint neki is kerítettek egy „bársonyszéket” a szerényebb fajtából. Hatvanadik esztendeje felé járt akkoriban, s régóta nem hitt már abban, amit csinált. Betegnek látta az életet és a földgolyóra barbárságot zúdító emberi fajt. Nem bízott vakon a szocializmusban és a szovjet elvtársakban sem. De megkedvelte a kényelmet meg a ranggal járó tekintélyt: az alázatosan elrebegett jókívánságokat nyáron, buzgó kalapemelgetést télen. Évei számát meghazudtoló dús üstöke deres volt, amilyen nagyfejedelmeké, indián kacikaké és antik isteneké lehetett; s már nemcsak keserűségből ivott, hanem néhány büszkeségből is. Alighanem közel járt a megőrüléshez.

Pozícióját a rendszerváltás sem tudta megingatni.

Az intézet, melyet igazgatott, ódivatú hodály volt, félszázada halott grófok kastélya, nemes penésszel és nemtelen piszokkal. A barokkos cirádákról tenyérnyi darabokban mállott a vakolat: egy-egy ajtócsapódás egész „hóhullást” idézett elő. A főépülethez – még az előző direktor uralma idején – korszerűnek mondott szárnyat ragasztottak, amely néhány év alatt hozzáregedett a vén kastélyhoz.

A mi direktorunk már nem kísérletezett ilyesmivel. Egyetlen szenvedélye maradt – s az korántsem az építészett volt.

Naphosszat ott gubbasztott az igazgatói irodában, kupicaszám nyakalta a kisüstöt, s mikor felöntött a garatra, beparancsolta magához a miniszoknyás titkárnőt, nem létező dossziékat kerestetett vele a legalsó polcokon, s gyermeki örömet érzett, ha egy szempillantásra elővillant a szolgálatkész hajlongó fiatalasszony bugyija. Ilyenkor füttyült rá, hogy unokái vannak.

*

Ő vett föl engem is azon a szeles őszi eleji délelőttön; tudniillik három teljes órát rostokoltam az irodája előtti folyosón, mire becammogott.

Addigra már kifaggatott a titkárnő.

– Okleveles tanár?

– Két év után útilaput kötöttek a talpamra a képzőn – válaszoltam fennhéjázva.

– Egyszóval képesítés nélküli... No, nem baj. *Idé* úgyse jön más.

Mire azonban kiszedhettem volna belőle, hogy ezzel pontosan mit is akart mondani, zavart mosollyal a folyosóra tessékelt.

*

– Ezek itt hülyegyerekek – szólalt meg köszönés helyett a direktor, amikor négyszemközt maradtunk, s mélyen a szemembe nézett.

Kérdő tekintetem láttán fölvilágosított: némely mozgássérülés gyakran gyöngelméjűséggel párosul. Száraz adatszerűséggel koppanó magyar mondatai értelmére a közjük kevert idegen szavak borítottak árnyékot.

– Mi a fenéért akar itt dolgozni? – kérdezte aztán kérészetlen egyszerűséggel, végére érve az intézeti orvostól fölszedgetett latin szókinccsének.

– Mert ez talán olyan munka, ami nem a közönről, tülekedésről és harácsolásról szól – mondtam ártatlan képpel. – Ráadásul úgy érzem, hogy a másokon való segítséssel önmagamon is segíték. Elkerülöm, hogy a legrosszabb tulajdonságaim tönkretessenek...

Később beláttam, mekkorát tévedtem, de abban a pillanatban módfelett elégedett voltam útközben betanult, magasröptűnek szánt fejtegetésemmel. (Őszintén szólva inkább abban bíztam, hogy idővel a nehézkedési erő, más szóval a megszokás fog a helyemen tartani.)

– Van felnőtt részlegünk is, de magát a kiskorúakhoz osztjuk be – folytatta a direktor, eleresztve a füle mellett, amit mondtam. – Ismétlem, idiotákról van szó. Úgy is kell hát bánni velük.

Az „idióta” szóról Dosztojevszkij *Félkegyelműje* jutott eszembe, benne Miskin herceg, a tüneményesen együgyű arisztokrata legény – a könyvet annak idején szélsébesen olvastam végig –, s elképzeltem magamban a sok kis arany-*szőke* hajú, tolószékhez szögezett Miskint.

– Családja van? – kérdezte váratlanul az igazgató.

Nemet intettem, ő meg busa fejével azt, hogy helyes, mancsával pedig valami olyasmit, hogy egyfelől föl vagyok véve, másfelől tisztuljak az irodájából.

A papírizigéssel járó formaszabványokat már a titkárnő intézte el a szomszéd helyiségben. (Férjnél vagyok, sziszegte a harmadik suta bók után.)

Így indult nevelői pályafutásom a „hülyegyerekek” intézetében.

*

Összefoglalva, a direktor részeges szoknyabolond volt. Már évek óta az, mondogatták az újabb dolgozók; már évtizedek óta, fűzték hozzá a régiek.

Nemcsak neki volt azonban rossz híre. A testes, szeplős, szalmahajú igazgatóhelyettesről – aki a közvetlen főnököm lett – hol azt rebesgették, hogy náci, hol meg azt, hogy zsidó, de abban szinte mindenki egyetértett, hogy pedofil.

– Zaklatja a gyerekeket – suttogetta a portás a látogatóba érkezett szülők fülébe, miközben himlőhelyes ábrázatán szent borzadály ült. – Főleg a kisfiúkat szereti... Aki ellenszegül, az megnézheti magát, kérem. A fűtő szerint egy gyereket már meg is ölt, mert azt merte mondani neki, hogy rács mögé juttatja. Megfojtotta a szerencsétlent, aztán elásta a kertben, a kutyaól mellett...

(Korábban úgy gondoltam, hogy aki ilyesféle helyen dolgozik, annak tettei mögött szívjóságot, vallásos buzgalmat vagy ahhoz hasonló emberszeretetet találok majd, de rövidesen rá kellett ébrednem, hogy itt is csak ugyanaz a könyök-lés és marakodás folyik, mint a kerek világon mindenütt.)

*

– Szóval beszéltél azzal a szeszakazánnal? – fogadott az igazgatóhelyettes, tíz perccel a direktortól való távozásom után.

– Igen... A titkárnő pedig...

– Az egy ribanc – szögezte le a szalmahajú öntelt, ellentmondást nem tűrő hangon.

Némán bólintottam, amit helyeslésnek vett.

– Iszol? – kérdezte később barátságosabban, bár továbbra is mérhetetlen elbizakodottsággal. – Ugyan, ne kérsd magad! – Azzal előhalászott egy Johnny Walker-es palackot, töltött két vizespohárba, s a magáét a levegőbe emelte:

– Proszit!

Ittunk. A második pohár után képet alkothattam új főnököm történelem iránti érzékéről is.

– Hidd el – magyarázta nekivörösödve –, hogy a spártaiaknak volt igazuk. Azok nem teketóriáztak, az összes bénát lehajigálták a Taigetoszról, szép sorban, ahogy kell. Csak mi vagyunk olyan bolondok, hogy veszködünk ezzel a hálátlan csürhével... A szakadékba velük! Vagy Auschwitzba!

...Erőszakosan ugató hangja még akkor is a fülemben csengett, mikor az első „munkanap” végén kifordultam a kapun.

3

A gyerekek, akikkel foglalkoznom kellett, másnap érkeztek meg a vakációról. (Az intézetben ugyanis csak az „öregék” tartózkodhattak egész nyáron át, a kamaszokat minden tanévzáró ünnepély után hazasuppolták. Még az árvákat is holmi anyaintézetekbe szállították egy ütött-kopott mikrobusszal.)

A dolgozók jó része láthatólag gyűlölte a „nyomorékokat”, főként az izgága serdülőket, noha ezt nyíltan – az egy igazgatóhelyettes kivéve – semmi pénzért nem vallották volna be. A gyűlölet azonban, akár a kosz, éppúgy megbújott a fűtő zsebében és a nővérfityulák alatt, mint a portásköpeny vagy a direktori zakó ráncában.

*

Rajtam kívül még két nevelő volt beosztva a kerekesszékesekkel, illetőleg műlábbal, itt-ott mankókkal topogó kamaszokhoz: egy alacsony barna és egy magas szőke nő. Ötven felé közeledtek. Elyűtt arcuk volt, és a szemfesték alatt is fásult tekintetük. A barnát rossz idegeivel kezelték, s orvosi diplomája ellenére takarítónőként alkalmazták az előző munkahelyén. A szőke népművelő volt még a szocialista időkben, aztán évekig munkanélküli, végül itt nevelő.

– Egyik ordasabb kurva, mint a másik – jellemezte őket a tegnapi ivászat során az igazgatóhelyettes, akinek a szépnemről jószereivel csak egyetlen dolog jutott az eszébe. – Vagy legalábbis az volt – fűzte hozzá engesztelően, mintha a múlt idő használatával zárójelbe tette volna a minősítésüket. Azután mondott, pontosabban morgott még valamit: – Az agyurkászunknak viszont tényleg Afrikában lenne a helye...

De ezt akkor még nem értettem.

*

A gyerekek között a vezér egy angyalarcú, többszörösen csonka fiú volt, akit a robogó vonat ajtaján löktek ki ismeretlen kezek. (Legalábbis ő maga sose említette a tettes nevét, s a rendőrök hiába faggatták róla.) A vasúti töltés szinte a felismerhetetlenségig összeroncsolta kezét-lábát, s állítólag eleredtek az ügyeletes orvos könnyei, mikor a tetőtől talpig vérpíszkos srácot kiemelték a mentőből.

Három végtagját amputálni kellett. Ám mindez alig-alig zavarta abban, hogy kikerülve a kórházból, megmaradt egyetlen, rendkívül izmos kezével zsarnokoskodni ne kezdjen. Balegyenesének hamar híre ment új sorstársai között...

Mikor aztán egyszer kést rántott az éjszakás nővérré, a direktor dörmögő hangján feddésben részesítette, az igazgatóhelyettes pedig tanúk előtt kijelentette, hogy tőből levágja a maradék karját is, ha a dolog valaha megismétlődik.

– Én meg a farkadat vágom le, te hígagyú barom! – szólt vissza foghegyről a fiú.

Zolinak hívták, Hauser Zolinak.

Mivel hozzám osztották be, kolléganőim azt tanácsolták, hogy lóhalálában keressem föl az intézeti pszichológust, s tőviről hegyire kérdezzem ki a Hauser gyerek viselt dolgairól.

*

A lélekbúvár a földszinten, félig az alagsorban „rejtőzködött”, egy eldugott oldalfolyosó mélyén, zsebkendőnyi irodában, melynek négy fala különböző tesztek ábráival volt elcsúfítva.

– Magam készítettem őket – dicsekedett a jókötésű fekete.

– A pszichológust keresem... – játszottam a tájékozatlan munkatársat.

– Én vagyok az – villantotta rám hófehér fogait a néger férfi, s bemutatkozott. Mint kiderült, Angolából menekült el az európai híradókban is mutogatott polgárháború elől, majd végezte el az egyetemét Pesten.

Hauser Zoliról csak annyit jegyzett meg (a szokásos, semmitmondó, papirosízű szakzsargonban):

– Túlérzékeny személyiség. – Meg hogy: – Agresszív alkat. – Az intézetről viszont eredetibb véleménye volt, s nem is habozott kirukkolni vele: – Ez egy elvarázsolt kastély. De jobb, mint az igazi a Vidám Parkban... Elvarázsoltabb!

A zs hangot portugál anyanyelve szerint ejtette, és az r-t is alaposan megropogtatta, főleg amikor Frankeinsteinről mondott valamit. Ám arra, amit később hadart – időnként kerékbe törve a magyart –, már képtelen voltam rendesen odafigyelni. Részeg módjára léptem ki az ajtón (holott aznap még egy kortyot se ittam).

4

Nem kellett sokáig várnom az első komolyabb összeütközésre.

Alig helyeztük el valamennyi gyereket a második és harmadik emeleti lakószobákban (az elsőt az „öregek” tanyáztak), s gyűltünk össze mi, nevelők a tanárban, kinézve láttam, hogy Hauser Zoli, egy másik toloszékes meg három, verébként ugráló srác – nyomon követve az igazgatóhelyettest – eltűnik a park sűrűjében.

Történetesen szokatlanul érzelmes hangulatban ültem a megvetemedett keretű ablak mellett, a rozsdás párkányon könyökölve. „Angyalok a pokol tornácán – gondoltam. – Szárnyaszegett angyalok...”

Később észrevétlenül kíséltam a tanáriból. Nemsokára magam is ott osontam a kerti ösvényen, amely madárdaltól volt hangos, és ahol annak idején szemérmesen piruló grófkisasszonyoknak tehették a szépet szemérmetlenül hozományvadász dzsentrik. A terep egyaránt alkalmas volt csókra és emberölésre.

Bár még csak délutánra járt, a fakoronák sötétjében bagoly huhogott, el-elnyomva a rigófüttyöt is. Mind beljebb merészkedtem a százados óriások közé, a fantasztikus torzókká töredezett kőszobrok sora mentén. A kavicsos út végül egy tisztásba torkollt, melyet elvadult, szeszélyesen burjánzó díszcserjék nőttek körbe.

A tisztás közepén az igazgatóhelyettes görnyedt, körülötte kerek szék, mankók meg öklök kavargtak: lecsapó és emelkedő és újra lecsapó öklök.

Egy kőoszlop derékmagasságú talpzatánál kerestem támasztékot; talán fedezéket is. Senki sem vett észre. Fél percig is eltarthatott, míg fölocsúdtam, s meghallottam, hogy galamb bűg az oszlop tetején álló szobron (amely a kopott aranyozású felirat szerint Szent Antalt ábrázolta). Fölpillantva láttam, hogy a madár épp a kicsorbult vállon tollászkodik. Megfájdult a fejem.

– Üssétek! – sipított vadul Hauser Zoli hangja. – Törjétek el a gerincét! *Rohadjon csak meg ez a szemét állat is egy tolókokcsiban!*

A távolban mintha harangok kalimpáltak volna. Összerázkódtam. A galamb az égbe röppent; szárnycsattogására, mely leginkább papírzörgéshez hasonlított, újra fölkaptam a tekintetemet, majd megint le – a tisztáson gomolygó kupacra.

– Átkozott, bűdös kölkei! – hallatszott alulról. – Hogy dögölnétek meg... a spártaiak bezzeg... jaj...! – És végül: – Segítséééé!!!

Esküszöm, hogy közbe akartam lépni, szétválasztani az egymásba csavarodott karokat, lábakat, vagy legalább fel-lármázni a portást, a fűtőt, bárkit... de Isten tudja, miért, váratlanul elpárolgott belőlem a szándék. Sarkon fordultam, s faképnél hagytam az egészet.

Valószínűtlenül ropogott talpam alatt a kavics, amint nyilálló koponyával távolodtam az ösvényen.

Ekkor különös dolog történt: a lombok közt néhány másodpercre megpillantottam a legfelső iroda ablakában a direktor puffedt arcát, borvirágos orrát. Ő volt az egyetlen, aki az épületből a tisztásig elláthatott, az egyetlen, aki rajtam kívül tehetett volna valamit. Vártam is, hogy kicsapja az ablakszárnyat, megjelenik benne deréktől fölfelé, rádörren a kölykökre, mint amikor egy messze hordó ágyút sütnék el, hangjára odaszalad a titkárnő, összesereglik az intézet...

A direktor azonban néma közönnel, majdhogynem *unottan* fordult el.

*

Egy darabig még hallottam a dühös kamaszok átkait és ütlegeik puffogását, no meg az igazgatóhelyettes szitkokkal kevert jajveszékését is – azután már nem hallottam semmit, csak a madarak rettenetes énekét a fákon.

lancu Laura

amikor imádkozni

amikor imádkozni tanítottál
az Istent nem szerettem

minden szavaddal megtörtél
a csillagoktól elzártál

igaz voltál – hát nem haragszom
egyebet nem ígértél, csak

fenyegető ujjakat a mennyezetre,
tüskéket talpam alá, a tükörbe.

Éles kardok
tik-takoznak keresztül

rajtam szüntelen
s e rendezett büntetések közt

sír A Férfi velem

akkor

mi már csak árnyékok vagyunk
rajtunk fekszik a nap
szürke ölelésünkre
a köd többé
fészket nem rak

Isten néz olykor – de nem talál
nappal nem lát, aki mindent lát
hiába gyújtunk neki fényt
nem zavarja az éjszakánk

harangoznak a csillagok
nem ébrednek az angyalok

Hazafelé

Mese vagy nékem fehér táj
Óriáshegyeid gerincén
Felfutó parcellákba adagolnak
Gyimes, megöregedtél!

Feléd is járnak zord idők
A fenyvesek nem fogják vissza
Beleiben a vén pokol
A nemzeteket issza

Az örök mának örököse nincsen
Bohém, pazarló karnevál
A jövő nem lesz, amit elveszítsen
Ki álmodik majd neked,

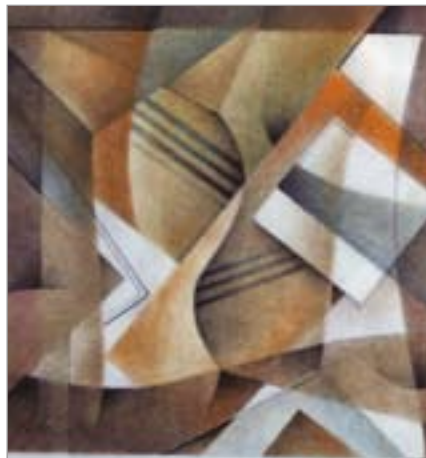
Gyimesi táj?

sírok

sírok egy Fa alatt
sírok a hold alatt
sírok, hogy rám feküdt az éj

sírok, hogy itt hagyott
lecsukta szemét

alszik az Úr
álmait őrzöm s látom:
velem is táncolt, valahol

Dobos Éva: Pseudo-tér-akkordok
(I. Ars Pannonica)

Németh Ákos

A színház vidéken

Hajolj egészen közel hozzájuk, nézz a szemükbe, hallgasd meg őket, érezd meg a nők illatát, látod a férfiak borostáját? Látod, ahogy látszani akarnak? Tűrd a dühüket, sírj a magányukon, sírj velük, nevéss velük, szakíts időt.

I. Az emberek

- az igazgató

Túlélőművész. Nagyon buta ember hírében áll, de ez csak a jól ápolt látszat.

Premierbulin, legkésőbb éjfélkor, mikor először érzi meg magán a hétköznapi alázatos színész lassan elködösülő tekintetét, okosan hazamegy, a károkról másnap jelentést kér. Hatszázévesnek érzi magát, százévesnek látszik, úgy érzi, a fiatal színésznők őszintén, férfiasságáért és művészetéért szeretik, és mert ő szeretetre méltó. Ilyenkor meghatódik, és úgy érzi, mégis, mindennek dacára, érdemes élni. Ezért a színház szereplőgárdájában a fiatal színésznők enyhe túlsúlyt képviselnek.

Alfaja a „közületek való vagyok, ne bántsatok” típus. Szánalomkeltésben utazik. A gázsiemeléért hozzá bekopogó színésszel együtt sír, kiforgatja üres igazgatói zsebeit, a rámenősebb példányok még kölcsön is kérnek, vagy adományt gyűjtenek.

A gázsiemeléért érkezett végül üres kézzel bár, de elégedetten távozik, mert hiszen

1 „jól megmondta” 2 „na, ennek sincs egy vasa se” 3 „még ő tartozik nekem”

bár ez utóbbi később mégis valahogy különös kellemetlen érzéssel tölti el.

Fontosabb válfaját Fazekas Mihály Döbrögi alakjában rajzolja elénk, mégis valahogy egy olyan Döbrögi ő, aki magára, mint polgárpukkasztóra gondol, ezt külsőleg is jelzi, merthogy nyakkendő sose hord, zakóhoz is csak garbót visel, de mivel sajnos hízásra hajlik, ez nem is rossz megoldás. A felesége színésznő, aki halálra gyöttri, sok a gondja, így méltán mogorva. Kiabálni szeret, szokott is, újabban ritkábban, mert vértolulása van, és minek annyi izgalom, és rájött, hogy a bajok akkor is elmúlnak, ha semmit sem teszünk ellenük.

- a fiatal rendező

Titán. A vállán egeket hord, a művészetért él, ami abban is megmutatkozik, hogy az asszisztensét idegbajba kergeti, a tervezők terveit naponta zokogva összetépi, és kéri, hogy ne alázzák őt meg, a színészeket minden határon túl próbáltatja, általában úgy, hogy lyukat beszél a hasukba, közöttük ugrál a színpadon, és végeredményben senkit nem hagy dolgozni. A kritikusokat gyűlöli, náluk jobban csak a többi fiatal rendezőt, akikkel bár egymás munkáit sosem nézik meg, de pályatársairól alkotott véleménye sommás és megmásíthatatlanul lesújtó. Magányosnak érzi magát, premierek után gyakran elbújik, és sír, de mindenképpen súlyosan berúg. Mániája az alázat, alázat a színpad iránt, alázat a munka iránt, alázat egymás iránt, ezeket, amint lehet, felemlíti, van, hogy mondatonként többször. Rendkívül hiú arra, hogy szerény. Állítása szerint kritikát nem olvas, titkon nemcsak olvassa, de megtanulja őket, sőt évek múlva is képes bármelyiket idézni.

A jó kritikát a falújságra tűzi, vagy fénymásolatokat hagy a büfé asztalain, nyitás előtt szellemként besuhanva, és remélve, hogy senki sem látja, és később az asszisztensére fogja, akit nyilvánosan le is tol majd emiatt.

Rendes munkanapon késő hajnalig ül a büfében, lelki életet él a színészeivel, vagy gyakran magában borong.

Idővel megkomolyodik, feleségül veszi a sűgőt, és megpályázik egy igazgatói állást.

- az öreg rendező

Az ikonográfiában ezüst alapon fehér vodkásüveggel ábrázolják, nem tudni miért.

Darabot nem olvas, igazából olvasni senki nem látta még, ismerősei szerint nem is tud.

A büféétlapot az asszisztenssel már a próbán lekéri, ezt az asszisztenssel a fülébe felolvastatja, a suttagás idegesíti, ezért hangosan. Az éppen próbáló színész szövegét ilyenkor tovább mondja, de közben rutinosan a semmibe fókuszál, és a jelzálagra gondol. Színésszel kizárólag ordítva beszél, ügyelővel, kellékessel nagyon ordítva, asszisztenssel mint a kutyával, a díszletessel sehogy, hozzájuk az asszisztent küldi. Az igazgatóhoz

is az asszisztentst küldi. A próbára a koreográfia szerint későn érkeznek, nyüzsgő csapat kíséretében, akik közül néhányat felismer, többeket nem. Próba alatt kizárólag az első asszisztensével értekezik, de mivel ordítva suttog, mindenki mindenről időben értesül.

Próba első tíz perce azzal telik, hogy elmagyaráztatja magának, ki kicsoda a színpadon, és miért van ott. Ha hülyeséget lát, és véleményének nyakán kidagadó erekkel hangot ad, sosem szabad vele közölni, hogy ezt tegnap ő maga kérte. Ha a harmadik felvonásban üvöltve megkérdi, hogy miért nem jött be a király, csak nagyon halkán súgjuk meg neki, hogy a királyt már az első felvonásban lefejezték, és gyorsan higgyünk neki, hogy viccelt, és nagyon hangosan nevéssük.

- **az asszisztens**

Igazából már nem is él. Főpróbahéten naponta kap kétoldali infarktust, de ezt nem veszi észre, legfeljebb valami távoli enyhe nyomást érez a szíve tájékán, néha, futás közben, súlyosabb esetben leül, és fáradtnak tűnik. Arra járó idősebb színész nő ilyenkor kedvesen érdeklődik, „sokat ittunk az este, igaz, csillagom?” Többen naponta felmondanak neki, egyik sem a főnöke. Átlagosan naponta bepanaszolják az igazgatóságon, idősebb színésznők rutinosan naponta többször is. Futásban közlekedik. A mentősökkel jóban van, több váltásban ismeri őket, mikor öngyilkos vagy haldokló színészhez érkeznek a színház épületébe, premier napján; a színész halálát főpróbahéten amúgy szereti, ilyenkor van ideje egy kávéra. Problémás eset, úgymint halálos beteg és megnémult, és öngyilkos, különösen jó. Máskülönből állva alszik. A színész feltámadása több munkával jár, ettől fél. Alkoholista színész táskájában hihetetlen rutinnal azonnal találja meg az üveget, ezt elveszi, színészt meghallgatja, és nem szól vissza. Időnként szomorúan szülőanyjára gondol, aki emlegetve van.

- **a középkorú nő az énekkarból**

Igazából nincs kora. Nagyon régen itt van. A büfébe sose megy, minden próbán feltűnésmentesen unatkozik, a távolba fókuszál, és nem gondol semmire. Színpadra lépések közti szünetben, úgy a próbán, mint az előadáson, kötöget.

Az elkészült kötést senki sem látja. Háromévenként egyszer, premier után mégis a büfében marad, lelki életet él, szörnyen berúg, és lefekszik az ügyelővel.

Másnap grófnő.

- **Színész: a szelíd alkoholista**

Szöveges feladattal csínján bánjunk. Nem ritka, hogy szöveget felejt, szöveget téveszt, darabot téveszt, egész estét téveszt, játszónapon nem jelenik meg, bár egyébként a büfében mindig megbízhatóan fellelhető. Ilyenkor utólag mindig bocsánatot kér, közben gyakran sír.

Dramái élete van. Erről szívesen mesél, közben kölcsönkér. Előadáskor az ügyelők réme, akik gyűlölik. Nem jókor jön be, viszont ha már színpadon van, gyakran ki se jön. Az izgatott suttogást, „Te már meghaltál bazmeg, gyere ki!” sose hallja.

Ha a takarásban a megfelelő járásban jelenik meg, akkor viszont már negyedórával előbb ott van, izgul, a két mondatát ismételteti, és mindenkinek útban van.

Felnőtt gyerekei vannak, akik sose járnak színházba, apjukat enyhén szégyellik, de már megszokták, és ha olykor otthon látják, megkérdik: „papa, ma nincs próba?”, ilyenkor, szünnapon is, a színházba megy, és a büfébe ül, amit éppen takarítanak.

- **a büfészínész**

A büfében ő a legjobb. A jópofa beszólások, az azonnali ríposztok, a helyes és helytelen pófátlankodások mestere, paródiában egyszerűen verhetetlen. A büfében minden szerepet eljátszik, sőt jobban eljátszik, művészte vitathatatlan, teljes vértetében csillog. És mert ezeket a szerepeket sose ő kapja, sérelmei bőségesegek, és általában bosszúálló fajta, viccei gyakran kerülgetik a valódi főszereplőt, aki a hallótávolság határán kimerülten magányosan fröccsözik, maga elé bambul, és örül, hogy él. Tény viszont, hogy a valódi nagy bölényekkel nem húz ujjat, őket kerüli, mintegy észre sem véve, bár az öreg bölényeket mindenki kerüli. Ezer évre visszamenőleg emlékszik mindenki minden bakijára, ezekből viccelt gyárt, és humorosan előad, esténként többször, és havonta több este. Nagy asztaltársasága van, de ha valaki lemaradt, sose féljen, több asztalhoz átül, és programját repertoáron tartja, ha új arc tűnik fel, valósággal brillíroz, saját viccein hangosan, sokáig és jókedvvel nevet. Kedves figura, első blikkre mindenki szereti, csak titkon veri a feleségét, és csak egy kicsit, és újabban szúr a mája, már orvosnál is járt.

Nem jókedvű ez a nevetés.

- **a büfés**

Már mindenen túl van. Mindent tud, de az se érdekli. Szürke eminenciás: igazgatót buktat, különösen gazdasági igazgatót, akivel éppolyan kibékíthetetlen és megmagyarázhatatlan özönvíz előtti okokból utálják egymást, mint a kutya meg a macska. Az alábbi mondattal automatikusan halálos ellenséggé tehető: „Kinyithatom az ablakot? Itt valahogy mindig zsírszag van.” Jóban kell vele lenni, ha a szakmában életben akarsz maradni. Mogorva, mindent és mindenkit un, már mindent látott. Szolidabb áfacsalásra kapható. Színházba csak hátulról megy be, előadást nem néz, nem elvből, csak nem jut eszébe. Kezdő büfés korában, mikor még maga árult a nézőtéri büfében is, legalább kívülről hallgatta a színészeket, az operettet szerette.

A nagy drámázásnak nem híve, se a hosszú előadásnak, azután mindenki siet haza, művészetből elég a rövid, a többit el lehet mesélni a büfében.

- **az éjszakai portás a művészbejárónál**

Szörnyen unja az egész állatkertet. Különben normális ember lenne, de hát elvált, és a gyerektartás, igaz? Éjszaka pedig mégiscsak többet fizetnek. Kezdő korában többször is volt úgy, hogy nem mert hinni a szemének, aztán félrefordult, vagy úgy tett, mint aki alszik. Manapság már tényleg alszik. Ha nem alszik, akkor tévét néz, és közben kis műanyag tányérból kínai kaját eszik, bár ettől fáj a gyomra, vagy véres hurkát, ezt lábaskában kis rezsón meg is melegíti. Hihetetlen technikásan képes enni úgy, hogy nem néz a lábába, merthogy a tévét nézi, mégis eszik. A színészek közül csak azokat tartja valamire, akiket a tévében is lát, ha ilyen megy el a fülkéje előtt, annak visszaköszön, ha reklámban is látja, akkor előre. Kifigyelte, hogy a reklámokban nemcsak szép emberek szerepelnek, hanem mindenfélét, és az jár a fejében, hogy egyszer ő is szívesen szerepelne egyben, bármilyenben. Még nem merte megkérdezni, hol kell jelentkezni, de meg akarja. Ez az álma.

Erről álmodik, míg a színészek hangoskodnak a fülkéje előtt.

- **a többre hivatott fiatal színész**

„Véletlenül van itt.” Ezt mindjárt közli, és egyéb dolgokban is nagyon határozott. Lobb-, érdek-, munka-, asztal- és mindenféle egyéb társaságot alkot a fővárosból egy-egy munkára érkező frissdiplomás rendezőkkel, őket még a főiskoláról ismeri, és ezek valóban szívesen is dolgoznak vele, mert a helyi öreg színészekről félnék. Mindenkivel jóban van, aki más színházból érkezett, ezeknek drámaian ecseteli a helyi barbár viszonyokat, mindenesetre mondandóját feltétlenül azzal kezdi, hogy véletlen, hogy itt van, és sok más helyre hívták, ezt ő választotta, de tévedett. A fővárosi nagymenő szabadúszókkal különösen jóban van, a jóbanlevés egyfajta látványos, társadalmi eseményszámbe menő fokozatával, rossz poénokon is hosszan szívből kacag, a büfében nagyon mulat, a próbán nagyon dolgozik, és egyébiránt is minden módon nagyon él.

Külsőleg megbízhatóan azonnal felismerhető, mert februári éjszakán, a büfében, hangulatvilágítás mellett is a hajába tűzött napszemüveggel ül.

- **az öltöztető**

Valaha, fiatalon, meghatározatlan, ködös érdeklődéssel, izgatottan érkezett a színházba, ahol a ködös elképzeléseket a gyakorlat gyakran viharos, de legkevésbé sem érdektelen mindennapjai váltották fel. Több válfaja ismeretes.

A *fiatal lány*, aki pár napja eleven színészt sem látott, de ha látott volna, se merte volna megszólítani, általában kóbor színházrajongó, aki más állást nem talált, ez meg mégiscsak színház, a helyzetét egyelőre élvezzi, és még lehordani is hagyja magát, néhány reménytelen vagy nagyon prózaian beteljesült színházi szerelem után férjhez megy, ha eddig egy csepp romantikát megőrzött, úgy egy színészhez, gyerekeket szül neki, és egy életre megutálja a színészeket, a színházat, ahová a lábát sem teszi be többé, a szót, hogy művészet, hallani sem bírja, s miután elvált, nem is muszáj neki, addig a napig, míg kamaszlánya be nem jelenti, hogy színésznő lesz, ha addig él, akkor beszél a fejével, aztán felpofozza, miután mindketten sokáig sírnak, de a mama, a valahai fiatal öltöztető lényegesen tovább, és aztán egyedül is, és emlékezik, hogy milyen boldogság is volt valaha boldogtalannak lenni, és milyen nyomorult az embernek így, egyedül.

A *középkorú*, aki szülés után sem talál mást, lehordani már nem lehet, ellenben Avon-termékeket árul, túl rég ismeri a színésznőket ahhoz, hogy egyfajta meghittség ki ne alakuljon, sőt szimpátia, sőt barátság, a színházról már többet tud, mint egy sor rendező, maga a színházművészet neki leginkább vasalandó jelmezeket jelent, modern vagy klasszikus nem mindegy, mert a klasszikust nehezebb. Elégtétellel nézi, ahogy a színésznő a jelmeztervezővel hisztizik, mert a jelmeztervezőket fontoskodó libáknak tartja, akikből túl sok

van ezen a világon, előadás után siet haza, mert a férje, aki sofőr és teherautót vezet, baromi féltékeny, és a színház szótól is kiütése van, pedig ő hűséges. Azért egy turnén egyszer egy fiatal színésszel lefekszik, erre sose akart gondolni, míg a színész el nem szerződött innét, azóta valahogy többször eszébe jut, még a titkárságra is belógott, és megnézte a színészt egy másik színház honlapján, ezt szégyellte, de hosszan nézte, és elolvasta az életrajzát is, megnősült, gyerekek, a képen a tekintet még acélos és vonzó. Kopaszodik.

De vonzó, mit tegyünk.

- **jegyszedő**

Nagymama. Kicsit molett, pirosposzsgás arca örökké mosolyog, ha férfi volna, lehetne a Mikulás. Szereti a művészetet, hóbortos dolognak tartja, de szereti. Kedvencei a fiatal színészek, igyekezik jó helyekre ültetni őket, ha egy-egy este feltűnnek a nézőtérben, és besurrannak megnézni a kollégákat. Pirul, ha meztelenkednek a színpadon, akkor nem néz oda, különben mindig mindent megnéz, és mindenről jó véleménye van. Sokat változott az ízlése lánykora óta, ezen maga is csodálkozik. Már ezeket a modern dolgokat is szereti, bár nem érti, de az a véleménye, hogy nem kell mindent érteni, a művészet nem arra való, hogy értsék, hanem hogy hangulata legyen tőle az embernek. Türelmes az emberekkel, bár a későn jövőekkel sóhajtozik, de kis elem-lámpájával, amire különben büszke, a helyükre vezeti őket, enyhe fejcsóválás mellett, mert így a művészet csorbul, és nem teljes a hangulat. Viszi is majd haza a lámpát, elemet cserélni, mert pislálolt ma is, és hogy szégyenszemre ki ne aludjon teljesen, kicseréli ő, mert nem lehet mindennel a színházra várni.

Türelmes az emberekkel. Mondtam már: nagymama.

Hazafelé a villamoson, ölében harmincéves kezításkájával a kezében, miben a lámpát viszi, a fiatalokra gondol, a színészekre, meg az unokáira, és kicsit össze is keveri őket.

- **súgó**

Mindenképpen fiatal lány. Kisvárosi lány, az anyja ma is a régi lakásban él, kettesben az ő öccsével, aki értelmi fogyatékos. Ezt a súgólány úgy mondaná, hogy beteg, csak ennyit mondana, ha bárki kérdezné. De nem kérdezik. Őt soha nem kérdezi senki.

Sokat hallgat mostanában. Igazából mindig hallgat. „Másutt jár az eszed?” kérdi idegesen a színésznő, aki délelőtt még kedvesen kérte, jönne fel hozzá végszavazni, mert a nyakán a főpróba. „Bocsánat, - mondja - de most nem ez jön”, ezt mondja a színésznőnek a színésznő lakásán, és mutatja a példányt. Kár mutatni, fejből tudja, az összes szerepet, nem mintha érdekelné, kőbánya ez.

Magányos, holott a maga visszafogott módján nagyon csinos. „Istenem, add, hogy ne színész legyen”. Így imádkozik, valahányszor újabb férfi lép a büfébe, de sajnos színész. Megfogadta, hogy színésszel soha, ezt többnyire be is tartja, és csak ritkán enged mégis az altest nyomorának. Nem iszik. Nem ül a büfében. Mit tesz hát mégis? Sűrűn van otthon, és operát hallgat az albrétetében, walkman-en, hogy a szomszédok nyugton maradjanak, merthogy hát sűrűn otthon van. Mindig otthon van, fekszik az ágyon, és nézi, hogy úgy futnak a repedések a falon, akár egy pókháló. „Istenem, micsoda sivatag” ezt gondolja mindig, ha mégis a büfébe ül, és végignézi a férfiakon. „Istenem, nem igaz, hogy sehol egy férfi.” Számolja, hogy már hány éve. „Istenem, micsoda sivatag.” Ezt gondolja, és hallgat. Sokat hallgat mostanában.

- **fiatal segédszínésznő, közkeletű nevén stúdiós**

Dekoltázsa mélyebb, napszemüvege nagyobb, nevetése hangosabb, mint a vele egykorú fiatal diplomás színésznőé. Az esti színházi büfé dzsungelében pusztán akusztikailag azonnal felismerhető a stúdiósok asztala, a hangerő leírhatatlan.

Próbán a frissen végzett stúdiós felismerhető arról, hogy valóban dolgozik. A munkaéhsége később szokássá szelődül, majd kimúlik.

Hatszor felvételizett hiába a főiskolára, de csak hármat mond, hiszen először belesült, kétszer meg nem készült fel, de tényleg, lelki életből kifolyólag. Később találkozik a színházban felvételi bizottságai volt tagjaival, sőt együtt is dolgozik velük, gyűlölete csendes megvetésbe tompul, sőt, miután majd többször is berúgnak együtt, és együtt gyűlölnék most már másokat, lassan-lassan megbocsát.

Zsávolya Zoltán

Kósza iramlatok

1

Arany Prágának föld alatti mása! – Hidakon,
keskeny, meredek átjárókon keresztül,
tornyos, kacifánt' ódonságokon által
vezető úthálózat agytérképe! Pincéből bukj elő,
alkonyatok egybesüllyedő úrfelmutatásában! Legyek neked én
az ismétlődés kódja! Vírusféreg, cifrán tekerdő. Előbben
talajszínt, majd onnan még egynéhány
emeletet lejjebb bukva, *tudván* – mert semmiképpen nem ön-
tudatlanul –, hogy közlekedődényi programszerűséggel csak
egyidejűleg "alább és feljebb adja" errefelé ugyanaz a szint. Bele-
fejel(őd)ve így a Produkálás városnyi csőrendszerébe; mely,
ha Krakkóban volnánk, maga lenne
a Wáweli Sárkány, de ekként és itt sem
piskóta, azzal a rengeteg, talán akár mindjárt regimentnyi
kicsi, arany fejjel és szájjal, lobogással – az utcakövezetbe
meg az alá vezetve, eresztékelve... Annyira, hogy mikoron
szóként megragyog rajt' a napfény (trágyán ragyog,
hradzsini történelmin, mely – persze – legalább
puha – ("ahol bűdös van, ott meleg is van")), akkor veseművedet vagy
vesekúti egészség-*árad* táblázza be sugara véletlen, remek kurtizánra.

2

Arany Prágának bőr alatti mása: vak
"húsbolt" képe ez, amolyan hentesleányok
viviszekatív vagy pusztán *viszketőleg*
előadott – s tán szomjas (lám, te oltod
máris, vagy legalábbis "ojtod" magadat
bele a szomjuk(ba)) – mozgásával, táncával... Mindazáltal
"szervkereskedés" *mégsincsen* azért. Habár az árak
igenis hozzák ezt a feelinget. Mikéntha külön-külön vennéd
meg összetákolt bábujuk tagjait, miközben
megvásárolod csupán (s majd vásol rajtuk). – Jiržicsek hivatalnok:
konok egykedvűséggel nyugtáz, ámbátor nem
ezt, úgymond, konkrétan, lévén ad ő, mégpedig
készséggel, akár számlát is, hogyha kérsz, mert
germán a színvonal... Úgy ékelődhetsz
be a dolgaikba, ahogyan országuk teszi lényegében
Némethonba. Benyúló tartomány gyanánt, hol
titokzatosságok erdeje, hegyvidéke
gyűri fel a távlatot Észak-Nyugat felé, akárha
arcképed ráncait rendezi át a szálloda vendégekönyve, a *Vonzások*
és *Vízolygások* regénye, cselekménynehezéke, a... – Kútéjszaka.

3

Majd dél és fény. „Gold Prag” Lég-Mása... Fent az égen,
lásd, körbejár egy villogó mágnés..., a horizonton
ingakorong fázisai, vakító pénzek, *keplerbolygók* (*rudolfgolyónyi*
ellentétes pólusokként érintkezve): kísülés! Vagy ez nem az a –
fizikában? Akármilyen ottan, vazeg, errefelé: „ki-

sülés” - - -: nyomában nyári reggel ömlik szét. S akkor: “*Mi lenni az éjjel?, hamleti bölcseletben, vajon tényleg mi volt lenni emez fülledt éjjel?, ha nem hűvös és fekete palást. Királyi mégpedig. Vagyis pontosan ilyen körülmények között kicsodás lenni?, valójában. Mert ugyebár, látszatra, sokminden lehetne volni ama – a hajszálcsovességből nem más színben, hanem árulkodóan sárgásan felkászálódó, magát mint ázott seprűt összeszedő – Sörember, az Új Gólem, valamiként sárarany kicebábu... , mégsem több ő, nem is kevesebb: lebegés. :Légrések!, a mondott délben, majd az egész napon: ablakokból, illetve erkélyekről látszva, a vár fokáról, madár-távlatból - - -” Ollé, elindul, és délnek fordul egész úrével. Majd menetel, döccen, ballag, meg-megállva, ismét nekilódulva, leülve, újra felmagasodva (önmagába). Mozgáscsőd. Valójában nem távozható objektum, és sehová (Gyengéd Kolosszus).*

4

S Arany Prágának Arany Prága-Mása. Emlék tehát, mégpedig akkorról: *akkorra*, midőn bizony elsiratva jócskán a nyár, elsiratva a *minden* is! Miként a telet torz busójárás meg más ilyenek hajtják, nyomják el nálunk. – Nos, *ott* még nemigen akarózzott elnyomni semmit, legfeljebb ha vesztét érezte *öntájt* a július-augusztus. Mélypont vagy csúcspont volt az élmény? Sárga és szürke hullámvás mindenestre, valamiféle égi erővonalak, láthatatlanul. Talán part is akár? Tenger mindjárt! – Földrajza valamely igen lakályos kráternek!, “gót tornyok rakétasilói”-val – emlékszünk körülbelül? –: *millió vezeték hálózata*... Tömkeleg csatornamély, röviden, és *nincs* ...immár máshol, csak az agyban, ám ott mindéig a sörözés szülte kábulat mintázatát táplálja komlóval, élesztővel, szén-savval, gabonaerek kapcsolási rajzát feljátszó malátával. – Merő egy hullámlovaglás lesz ez gyomorból és a javából! Múltját hinned sem kell, csak *tudnod*, eléggé igazolt hitegető ehhez a táj. Mely már nem az tonképp; görbül és gördül tova lendülete, e látomány, amíg szét-ágotódva bogozódnak össze közeledő-távolodó útjai, nem állva össze, ó, szétszaladva (képeslap ez, rozsdás, fakúl)... Felgyűlt Felesleg: hogyha levezetni kell slaug, előveszi – a Kőnepomukí.

Hatos Csaba: Karnevál (I. Ars Pannonica)

Szemes Péter

Az alakok lehetséges megnyilvánulási formái az írott drámában

Mesterem, Bécsy Tamás emlékének ajánlom

I.

Miként a primer valóság, a mindennapi élet emberi léthelyzetek sorozatából épül, úgy konstruálódik drámai helyzetek sorából az írott dráma. Az irodalmi műnem esetében ennek legkisebb egysége a megnyilvánulás (ezek elkülönülését a Név formáció, egymásutánját a Nevek váltakozása jelzi), melyek szekvenciája az adott szituációt eredményezi. A szituáció terminust azonban ehelyütt nem a Bécsy-i értelemben használom, azaz nem a dráma kiinduló, vagy alaphelyzetére vonatkoztatva, hanem önálló alap-egységként. A megnyilvánulások azután a dráma világán belül tartalmilag, ezen kívül a műalkotást tekintve formailag is elkülöníthető jelenetekké (színekké) szerveződnek, melyek felvonásokká rendeződnek. Ezek elrendeződése elgondolásunk szerint a drámai műalkotás önnön belső ritmusából – részint a cselekmény adott ritmusának megfelelően – és nem egy demiurgosz státusának tételezett szerző szándéka szerint adódik. Amint Hegel írja: „a drámai mű lefolyásának felosztása a legtermészetesebben azok által a fő mozzanatok által történik, amelyek magának a drámai mozgásnak fogalmában gyökereznek.”¹ Szám szerint – a kollízió kibontásának és feloldódásának megfelelően – így minden drámának „legtárgyszerűbben” három felvonása van: „az első exponálja az összeütközés jelentkezését, a másodikban az feltárul elevenen mint érdekek összeütközése, mint ellentét, harc és bonyodalom, végül a harmadikban ez az összeütközés, miután az ellentmondás a tetőfokát érte el, szükségszerűen megoldódik.”² A német filozófus megjegyzi ezen kívül, hogy a régiéknél ezek a szakaszok még általában határozatlanabbak maradtak, míg a modern drámaköltészetben a hármas osztatóság különösen a spanyoloknál jelentkezik, az angolok, franciák és németek a középső egységet alaposabban (három felvonásban) kibontva öt „aktust” alkalmaznak. Hegel elméletének problémája – miként Bécsy Tamás kimutatta – alapvetően a konfliktus fogalmának középpontba állításában, a drámai műalkotás lényegévé emelésében rejlik. Másrészt a modern drámák jelentős hányadának felosztása nemcsak a tételezett szervező elv, de a felvonások számának tekintetében is eltér a jelzettektől. Az egyfelvonásos darabok mellett a legváltozatosabb módosulatokat találhatjuk: a két felvonásostól (Beckett: *Godot-ra várva*), a két részre osztott és közjátékkal összekötött (T. S. Eliot: *Gyilkosság a székesegyházban*), a négy felvonásos (Shaw: *Ember és felsőbbrendű ember*, Csehov több műve), vagy két részben kilenc felvonásos (O'Neill: *Különös közjáték*) drámaformán át a hat képből és utójátékból álló (Shaw: *Szent Johanna*), vagy a kizárólag jelenetekre osztott (Brecht: *Baal*) szövegekig. A felvonások, jelenetek, etc. számának alakulásában tehát más meghatározó okot kell feltételeznünk. Kiindulási pontként Arisztotelész megállapítása kínálkozik, miszerint: „... a tragédia teljes³ és egész cselekvés utánzása és van bizonyos nagysága.”⁴ „Egész pedig az, aminek kezdete, közepe és vége van. Kezdet az, ami maga nem szükségképpen valami után van, utána viszont természettől fogva van vagy történik valami más, a vég viszont ellenkezőleg az, ami természettől fogva valami más után van, vagy szükségképp, vagy többnyire, utána azonban nincs semmi más; a közép pedig az, ami maga is valami más után van, s utána is valami más van.”⁵ Az „egész” (holosz) mivolt követelménye a tragédia mennyiség kategóriája szerinti meghatározásnál az egyes részekre vonatkozóan „kerek egész” értelemben jelenik meg. A Sztagirita meghatározásának megfelelően ugyanis mennyiségi szempontból a tragédia prologoszra, epeiszodionra, exodoszra és a kar részére oszlik. Utóbbi egységtől eltekintve – mellyel később behatóbban foglalkozunk –, a párbeszédes részek közül, melyekben a mese (műthosz), azaz a voltaképpeni ábrázolt cselekvés kibomlik: „A prologosz a tragédiának az a kerek egész része, mely a kar bevonulása előtt van, az epeiszodion a tragédiának az a kerek egész része, mely kerek egész karrészek között van, az exodosz pedig a tragédiának az a kerek egész része, mely után már nincs kardal.”⁶ A dialogikus alkotóelemek tehát amellett, hogy a kezdet-közép-vég hármas osztatóság szerint biztosítják a tragédia „egész”-ségét, önmagukban, és a kar megnyilvánulásait hozzárendelve is egységes „egész”-t alkotnak, tehát miként a magasabb szintű

1 G. W. F. Hegel: *Estztétikai előadások III. Budapest, Akadémiai, 1980., 374-375.p.*

2 Uo. 375.p.

3 Vö. Arisztotelész: *Poétika 49b25 A tragédia minőség kategóriája szerinti meghatározásánál használt „teleiosz” terminus egyszersmind az utánzott cselekvés „befejezett” mivoltára is utal.*

4 Uo. 50b24-25

5 Uo. 50b26-32

6 Uo. 52b19-21

egységnek (a tragédiának), a részeknek is egyenként kezdete, közepe és vége van. A tragédia (dráma) meséje egységes cselekvést mutat meg, a részek egységes cselekvés-szegmenseket. Megállapításainkat egy antik példán szemléltetve, Szophoklész Oidipusz királyában – amint Szabó Árpád kiváló könyvében rámutat⁷ - mind tartalmilag, mind formailag jól elkülöníthető a hármasság tagolás. Az első egység (kezdet) prologoszában a király és a könyörgő küldöttséget vezető Pap párbeszéde exponálja a cselekményt (1-86. sor), majd a Delphoiból visszaérkezett Kreón Apollón isten választását ismerteti (87-147. sor), végül a könyörgő küldöttség távozik (147-150. sor). A közép voltaképpen az első és az ötödik kardinális közötti négy epeizodion – a kórusénekeket hozzáadva a 151-1221. sorok -, melyekben az ismert, s ezért most nem ismertető cselekmény kibomlik. A vég (1222-1530. sor) a Hírnök beszámolójával kezdődik, aki lokaszté öngyilkosságáról és Oidipusz öncsonkításáról tudósít, majd a vak király és Kreón párbeszédével folytatódik (1422. sortól), végül a Kar szavaival zárul. Azt, hogy a hármasság az egyes epeizodionokra is vonatkozatható, jól példázza a második egység, amely Oidipuszban a Laiosz gyilkosságának kilétére vonatkozó gyanú feléledését mutatja be. Ennek kezdete (513-633. sor) Kreón és a király szóváltása, melynek eredményeként az uralkodó elítéli sógorát, dereka (634-696. sor, a középső hányad második fele 650-696. sor kommosz⁸) lokaszté fellépése és a Kar közbenjárása, melyek eredményeként Oidipusz felmenti Kreónt, vége pedig (697-862. sor) a királynő férje megnyugtatóra tett kísérlete, s a Laiosz megöléséről szóló történet elbeszélése, mely épp a kívánt hatás ellenkezőjét éri el, gyanút ébreszt a királyban, nyilván a vele történetekkel való rokonság megidézése következtében. A második epeizodion itt vázolt felépítésén belül is természetesen bármelyik kisebb egység tovább tagolható a kezdet-közép-vég elkülönítésének megfelelően. A legkisebb egység az írott drámában, melyben a meghatározó hármasság szervező erőként kimutatható, a megnyilvánulás, szemléletesen ennek is a verbális változatában.

Az antik alkotások felől a modern drámákhoz közelítve megállapítható, hogy azok általában formailag pontosabban strukturáltak, hiszen a felvonások mellett jelenetekre (színekre) oszlanak. Ahhoz természetesen nem fér kétség, hogy miként a görög tragédiák, az újabb drámák tartalma is „az egész élet, egy teljes, tökéletes, magában zárt univerzum”⁹, meséjük ennek megfelelően ugyancsak egységes cselekvést mutat. Ez bizonyos tekintetben így van az olyan töredékes formában (fenn)maradt művek esetében is, mint Kleist Robert Guiskard-ja, vagy Büchner Woyzeck-je. A felvonások száma – miként a görögöknél az epeizodionoké¹⁰ - aszerint alakul, mennyi „helyet” követel magának a hármasság felépítésű mese kibontása. Az „egész”-ség követelménye emellett az alárendelt formációk (jelenet, megnyilvánulás) mennyiségét is meghatározza. Az írott drámát, mint egységes egészt illetően a modern alkotásokban nehezebben demonstrálható a kezdet-közép-vég hármasság formai és tartalmi jelenlétének, mint a görög tragédiákban. Minél lentebbi szinten lévő formai alkotóelemet vizsgálunk – természetesen önálló egészként – a modern drámában, annál könnyebben különíthetjük el, határozhatjuk meg annak kezdetét, közepét és végét. Ennek oka abban rejlik, hogy a formailag legalacsonyabb szinten lévő megnyilvánulás módosítja legkisebb mértékben az adott drámai helyzetet. Az írott dráma ugyanis – miként dolgozatunk felütésében utaltunk rá – drámai helyzetek sorából áll, az egymásutánosság fogalma pedig az előző állapothoz képest eltérést, azaz változást követel meg. Minden megnyilvánulás módosítja a megelőző által létrehozott mikroszituációt, új mikrohelyzetet teremt – ezt talán a dialógus formációban láthatjuk legszembetűnőbben. Tartalmilag e folyton változó és hullámzó mikroszituáció-sor drámai helyzetté, formailag a megnyilvánulások jelenetté szerveződnek. A változó drámai helyzetek sorából makrohelyzet, a jelenetek láncából felvonás épül. Az írott drámát, mint műalkotás-egészt tekintve ezekben nyilvánul meg a kezdet, a közép és a vég, ahogy ez minden esetben az alacsonyabb szint alkotóiból épül. Ez az állandó módosulás adja a dráma önnön belső ritmusát, amiből minden műnemi törvényszerűség ered.

A kezdet-közép-vég elkülönülésével kapcsolatban két dolgot mindenképp meg kell jegyeznünk. Egyfelől, hogy a kezdet nem határozható meg a Bécsy Tamás által használt szituáció fogalma által. Eszerint ugyanis a terminus az alakok közti viszonyrendszernek azt a pillanatát jelöli, amely „egy tett, mozzanat, tartalomakkumuláció stb. következtében alakul ki, és amely az eddigi viszonyrendszer változását szükségszerűen rejti magában...A szituáció potenciálisan magában rejti mindazokat az okokat, motívumokat és a szükségszerű változások irányát is, amelyek a későbbiekben manifesztálódnak.”¹¹ A citáltakból nyilvánvalóvá válik, hogy a kezdet – amit Arisztotelész elgondolása szerint nem előz meg semmi – nem rejtheti magában potenciálisan a megelőző viszonyrendszer módosulását, másrészt a szituáció a különböző alkotásokban más-más helyre esik. Shakespeare Hamlet-jében például megelőzi a dráma világán belüli eseményeket, hiszen az öreg Hamlet

7 Vö. Szabó Árpád: *Szophoklész tragédiái*. Budapest, Gondolat, 1985., 150-151.p.

8 *A kar és a színész közös panasza*, vö. *Poétika* 52b24

9 Lukács György: *A modern dráma fejlődésének története*. Budapest, Magvető, é.n. 36.p.

10 *Az epeizodion nem felel meg teljesen a modern dráma felvonásának, a Poétika fordításában Ritoók Zsigmond ennek megfelelően a szöveg követelménye szerint hol „alárendelt cselekmény”-ként (49a28), hol „alárendelt mozzanat”-ként (55b23), hol „jelenet”-ként (56a31) adja vissza a terminust.*

11 *Bécsy Tamás: A dráma esztétikája*. Budapest, Kossuth, 1988., 33.p.

Claudius általi megölése kívül esik a megjelenített történéseken, a Lear királyban a nyitó felvonás tartalmazza, melyben az öreg uralkodó felosztja birodalmát gyermekei közt, modern példát idézve, Czákó Zsigmond Leonájában pedig a dráma második felére, Leona fellépésére tolódik. Mindez azt igazolja, hogy a szituáció fontos alkateleme ugyan az írott drámának, azonban csak tartalmilag, amennyiben az alakok közti viszonyrendszer módosulása ebből bomlik ki. A másik lényeges dolog, hogy a közép-vég elkülönülés nem az arisztotelészi „megkötés” és megoldás szerint alakul. Amint a görög bölcselel megállapítja: „Minden tragédia egyfelől a csomó megkötéséből, másfelől annak megoldásából áll. (...) Megkötésnek nevezem azt, ami az elejétől addig a végső részig terjed, ahonnan átmegy szerencsébe vagy szerencsétlenségbe, megoldásnak pedig az átmenet kezdetétől végig.”¹² A definícióból nyilvánvalóvá válik, hogy a tragédiák eszerint két, egymástól markánsan elkülöníthető részre bonthatók, s fordulópont a cselekmény valamely kiemelt jelentőségű eleme (ez természetesen nem zárja ki, ugyanakkor meg sem követeli ennek formai jelölését – végbemehet pl. egy epizodionon belül). A tragédia eseménymenetében bekövetkező kiemelten jelölt változás azonban szükségszerűen együtt kell, járjon – éppen hangsúlyos szerepe miatt – valamely középponti helyzetű alak életviszonyainak módosulásával. Az emberi élet mintájára ezek kétféleképpen jelentkezhetnek: „...az apróságok, akár jó szerencsét jelentenek, akár ennek az ellenkezőjét, nem sokat nyomnak az élet mérlegén; ám a nagy és a gyakran jelentkező változások, melyek ránk nézve kedvezőek, boldogabbá teszik életünket (mert önmagukban is arra való, hogy életünket díszítsék; és a felhasználásuk módja is – nemes és jó lesz), ha meg balul ütnek ki, akkor megkeserítik és bemocskolják a boldogságot; bánatot hoznak ránk, és sok tevékenységünket elgáncsolják.”¹³ Mindezt a tragédiára visszavetítve tehát megállapítható, hogy a centrális státuszú alak sorsában bekövetkező fordulat egyfelől különböző mértékű, másrészt két lehetséges irányban végbemenő lehet. Előbbi kitétel alatt a fent citáltak alapján a kisebb, kevésbé fontos és a nagyobb, sorsformáló módosító hatások értendők. A műalkotásokban – akár csak a primer valóságban, a mindennapokban – nyilván utóbbiak bírnak nagyobb jelentőséggel. Van azonban az emberi életnek és a tragikus hősök sorsának is egy döntőbb módosulása, ami minden esetben végbemegy, mégpedig csupán egyféleképpen és egyszeri alkalommal, az Arisztotelész által jelzett kritikus pont elérése után az élet ösztönei (Erósz) egyre inkább feladják dominanciájukat és a halálöszton (Thanatosz) válik meghatározóvá. Freud szerint¹⁴ utóbbi ösztönfajta egyértelmű célja az élőlény visszajuttatása az anorganikus állapotba – ennek megfelelően kezdetben befelé irányulnak és önpusztításra törekednek, később kifelé és agressziós illetve destruktív ösztöntörekvések formájában jelennek meg. Végül Thanatosz munkája beteljesedik és az organizmus (a tragédiában az ezt testesítő alak) meghal. A Sztagirita a Poétikában azonban nem foglalkozik explicit módon az ember/alak életének ezzel a döntő (hangsúlyosan egyirányú és egyszeri) változásával¹⁵, csupán kétfajta sorsfordulatot említ. Egyfelől a már jelzett fontosabb módosulást, ami a tragédia esetében jósorsból (eutükhia) balsorsba (atükhia), a komédiában pedig fordítottan, balsorsból jósorsba megy végbe – ennek jelölésére a metabolé (átváltás, átváltozás) terminust használja. Másrészt a mese (műthosz) részét képező váratlan fordulatot (peripeteia), ami a tragédiabeli cselekedetek váratlan ellenkezőjére fordulása¹⁶ - voltaképpen a metabolé egy fajtája. Ennek megfelelően felül kell vizsgálnunk korábbi elgondolásunkat, ami szerint az átváltozás fogalmát csupán a fontosabb módosulásokról a döntő változás lefedésére toltuk ki, s a peripeteia terminust alapvetően az arisztotelészi sorsfordulatnak feleltettük meg.¹⁷ Mindezt annak érdekében tettük, hogy a sors középponti fordulatát is látókörbe emeljük, ezáltal elméleti megállapításaink könnyebben áttekinthetővé váljanak. Az alapvetés lényegén azonban ez nem változtat, hiszen a megkötés-megoldás vázolt teóriája kizárólag a tragédiák (jósorsból balsorsba) és komédiák (balsorsból jósorsba változás) esetében releváns, tehát azokban a drámai műalkotásokban, melyekben a metabolé megjelenik, illetve ahol, mint jeleztük a középponti alak életviszonyainak jelentős módosulása megy végbe. A sorsfordulatnak ez a fajtája (a hős életviszony-változása) mindig együtt jár a dráma viszonyrendszerének megváltozásával, amit Bécsy Tamás a műnem egyik legfontosabb ismérvének nevez.¹⁸ Létezik emellett a dráma műnemén belül egy harmadik, világosan elkülöníthető műfaj: a középfajú drámák műalkotás-csoportja. Ezekben nincs, vagy a viszonyrendszer módosulása szempontjából nem meghatározó az életviszony-változás, az alakok közti relációk szinte statikusak, vagy lassan változóak (ez a jellegzetesség az epika felé tolja el a besorolható alkotások nagy részét). A modern drámák jelentős hányada ebbe a csoportba tartozik, amint ezt Peter

12 Arisztotelész: *Poétika* 55b24-29

13 Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika* 1100b

14 Vö. Sigmund Freud: *A halálöszton és az életösztonök*. Budapest, Múzsák, 1991., valamint S. Freud: *A kétfajta ösztonról*. In: S. Freud: *Az ősválami és az én*. Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 1991., 49-60.p.

15 Vö. Arisztotelész: *Poétika* 51a14-15

16 Uo. 52a22-29

17 Vö. Szemes Péter: *Az életviszony-változás és a drámai műfajok*.

In: *Pannon Tükör* 2005/4. 42-44.p.

18 Vö. Bécsy Tamás: *A dráma esztétikája*. Budapest, Kossuth, 1988., 28.p.

Szondi kitűnő könyvében kimutatja.¹⁹ A megkötés-megoldás, azaz az életviszony-változás (metabolé) megléte vagy hiánya tehát nem kapcsolódik közvetlenül a közép-vég átmenethez, a műnemi jellegzetességgel szemben – amint láthattuk – „csupán” műfajkonstituáló tényező.

Az írott dráma legkisebb szerkezeti egysége tehát a – mindig kizárólag drámai alakokhoz (formailag a Nevekhez) kapcsolódó - megnyilvánulás. Két típusát különböztethetjük meg: a non-verbális és a verbálisat. Verbális megnyilvánulásoknak kizárólag azokat tekinthetjük, melyek egy adott alak részéről a dráma világán belül kimondás által válnak manifesztté, míg a nem-verbális kategória minden, ezen kívül álló vonatkozó lehetőséget lefed. Utóbbi ennek megfelelően kizárólag instrukcióban, valamint implicit módon az adott, vagy más alak verbális megnyilvánulásában, míg előbbi a nevet követő verbális formációban, ritkább esetben a szerzői utasításban jelenik meg. A drámai alakok non-verbális jelzései így – éppen a másik kategóriához való viszonyt tekintve – háromfélék lehetnek. Egyrészt explicit, az adott mikrohelyzetben az alakhoz (Név) kizárólagosan kapcsolt megnyilvánulások, mint a Bánk bán alábbi részletében:

TIBORC (nevetve.)

Te szánsz, nagyúr? Ó, a magyar se gondol
már oly sokat velünk, ha a zsebe
tele van – hisz a természet a szegényt
maga arra szánta, hogy *szülessen, éljen,
dolgozzon, éhezzen, sanyarogjon és –
meghaljon*. Úgy van, úgy! Esmérni kell
az élehetetlenek sorsát, minek-
előtte meg tudhassuk szánni is.

BÁNK (haraggal tekint reá, de szeme Tiborc homlokán lévő sebhelyen akad fenn.)

TIBORC (észreveszi, s kevés hajával igyekszik eltakarni.)

Huszonhat esztendő előtt vala ez –
még zsenge ifjonc voltál – *Jáderánál*
egy rossz velencei akart tégedet s
atyádat – *Ej, hisz' az régen vala!*"²⁰

vagy az adott (verbálisan nem nyilvánuló) alak jelenlétére vonatkozóan pl. Madáchnál:

19 Vö. Peter Szondi: *A modern dráma elmélete*. Budapest, Gondolat, 1979.

20 Az idézett rész a III. szakaszból származik, példánkat aláhúzással jelöltük. A non-verbális megnyilvánulások explicit instrukcióban jelzése általánosan a modern drámában terjedt el az alakok jelleme (általában a belső, lelki folyamatok, érzések, stb.) ugyanis ezáltal teljesebben ábrázolható, hiszen ezek a közlések már nem építhetők be implicit módon a verbális megnyilvánulásokba. Katona József drámáinak utasításai kiválóan mutatják ennek működését, így például miután a Bánk bánban az I. szakasz végén Biberach átadja Ottónak a Gertrudis elaltatására és Melinda vágyának hevítésére szolgáló porokat a következőképpen folytatódik a szöveg:

„OTTÓ (megrázkódik az öröm, félelem és Biberach iránt való útálat és szeretet között.)

Irtóztató! – de köszönöm! Úgy van! Ő
enyim bizonynal –

(A királyné után siet.)

BIBERACH *Hogyha bőkezübb
lettél s fizettél volna, jobb tanácsot
is adhaték. Most jobb lesz tartani,
jó herceg, a magyarsággal. – No, csak menj!*

(Le akar egy székre ereszkedni, de mintha valami jobb jutott volna eszébe, halkán felemelkedik, és a belépő Izidórának Ottó után mutatván, a más oldalon elmegy.)

(Izidóra fájdalommal néz mind a kettő után, aztán elsiet Ottó után. Bánk bán előjön a rejtek-ajtóból meztelen fegyverrel; magán kívül sok ideig tipeg-topog.)"

„ÁDÁM Hát mért kék az ég,
Miért zöld a liget, - elég, hogy úgy van.
Kövessük a szót, jőjj utánam, Éva.

(Letelepednek egy lugosban.)

ÉVA Hajolj keblemre, én meg majd legyezek.
(Nagy szélroham, Lucifer a lombok közt megjelenik.)

ÁDÁM Hah nő! mi ez, nem hallék még hasonlót.
Miként ha ellenséges idegen
Erő tört volna rajtunk.”²¹

Másrészt a verbális megnyilvánulás(ok)hoz kapcsolódó, az(oka)t alátámasztó, erősítő, esetleg ellenpontoszó explicit nem-verbális közléseket említhetjük. Ezek vagy más, vagy az adott alak verbális megnyilvánulását kísérhetik. Előbbi típus példája Csehov Cseresznyés kertjéből:

„ÁNYA (átöleli Varját, halkán) Mennyire vagytok? Megkérte már a kezed? (ti. Lopahin – Sz. P.)
(Varja rázza a fejét, hogy nem)

Pedig szeret téged...hát miért is nem beszéltek már egymás fejével?...Mire vártok?”²²
utóbbié a(z) Hernaniból²³:

„DON RUY GÓMEZ
Üdv, uram!

21 Az ember tragédiája II. szín eleje, a példát ugyancsak aláhúzással jelöltük (a továbbiakban külön megjelenés nélkül). Az adott alak jelenlétének vagy annak hiányának jelzésére az írott drámában egyébiránt több lehetőség kínálkozik. Utóbbit teszi nyilvánvalóvá, ha az alak neve nincs feltüntetve a megfelelő drámai helyzetben jelen levő/jelenetben részes alakok nevét közlő instrukcióban. Ugyancsak szerzői utasítás mutathatja, ha az alak kilép a szituációból (pl. Bolyai Farkas A párisi per c. drámájának I./9. jelenésében Denglos „banquier” leánya, Henriette és szerelmese, Louis a házitanító együtt mennek ki a kertbe, majd a szerelmeseket megzavarja Amália, a kisasszony szobalánya, akinek távozása után a 11. jelenés bevezető instrukciója: „Az elébbiek Amália nélkül.”), vagy később kapcsolódik be (Goethe Faustjának Égi prologusa nyitó utasítása szerint pl.: „Az Úr, a Mennyei seregek, később Mefisztó, a három arkangyal előlép.” – ford.: Jékely Zoltán) – az ezáltal bekövetkező megváltozott helyzet tárgyalása általában (de nem feltétlenül) új drámai egységbe kerül át. Az alak jelenlétének hiányát emellett más alakok verbális közlései is jelezhetik:

„KOTTWITZ EZREDES (...) (körülnéz)
Herceg-vezérünk ófelsége hol van?

HOHENZOLLERN A herceg mindjárt itt lesz újra.

KOTTWITZ EZREDES Hol van?

HOHENZOLLERN Belovagolt a faluba, melyet
Nem láttál a cserjéstől. Jön hamar.”

(Heinrich von Kleist: Friedrich von Homburg herceg II./1. – ford.: Tandori Dezső; a szóban forgó herceg a főhős, Homburg).

Az adott alak drámai helyzetbeni jelenlétét mindenképp előtte verbális megnyilvánulásai igazolják, hiszen azok mindig kizárólag jelenléthez kapcsolódnak (vannak persze kivételes esetek, pl. ha egy alak másvalakinek adja ki magát, s identitása a dráma világán belül nem derül ki azonnal, megnyilvánulásai nem felelnek meg a valódi alakéinak). A verbális megnyilvánulás nélküli jelenlétet jelezhetik non-verbális megnyilvánulásokat közlő szerzői utasítások (ld. a fenti példánkat, valamint A viszonyteremtés lehetőségei a drámában c. dolgozatunknak I/n.: PRO PHILosophia Füzetek 2006/47. 137-149.p./ az instrukció típusaira vonatkozó részét), vagy más alak(ok) vonatkozó szövegei - példaként Az ember tragédiájában (1. szín):

„AZ ÚR S te, Lucifer, hallgatsz, önhittén állsz,
Dicséretemre nem találsz-e szót,
Vagy nem tetszik tán, mit alkoték?”

22 A részlet az I. felvonásból származik – ford.: Tóth Árpád

23 Victor Hugo: Hernani III./6. jelenet – ford.: Kardos László. Don Ruy Gómez az öreg nemes a szeretett nőt elhurcoló Don Carlosra (király, később V. Károly császár) vonatkozóan nyilvánul meg ilyen módon.

(Szemével követi a királyt, aki lassan elvonul Doña Solla; akkor törére teszi kezét)

Az Úr óvjon, király!

(Visszajön az előtérbe, lihegve, mozdulatlanul, nem lát és nem hall többé, merev szemmel, mellén keresztbe font karral. Karját melle pihegése görcsösen emelgeti. Ezalatt a király távozik Doña Solla, utánuk az egész úri kíséret, páronként, méltósággal, rang szerint. Halk hangon beszélgetnek egymással)

DON RUY GÓMEZ

Míg tovaszállsz, uram, s szívedben gyönyörűség,
szívemből tovaszáll a régi-régi hűség.”

Végül harmadikként a verbálisba épített nonverbális megnyilvánulások csoportját említhetjük, a voltaképpeni beszéd-cselekvéseket, melyeket implicit instrukciók fejeznek ki. Shakespeare Hamletjének részlete például így írja le, hogy a főhős és Laertes párba Gertrud királyné iszik a fiának szánt mérgezett borból:

„KIRÁLY Megállj! Bort adjatok.

Hamlet, ez a gyöngy a tiéd; fogadd;
Egészségedre. – Nyújtsátok oda.

(Harsonák; künn ágyúdörej)

HAMLET Hadd végzem e döfést; tedd félre addig.
Jerünk.

(Vívnek)

Találtam ismét; igaz-e?

LAERTES Ért, ért, bevallom.

KIRÁLY A mi fiunk győz.

KIRÁLYNÉ Tikkad, mert kövér –
Ne, Hamlet, a kendőm; töröld meg arcod;
Ez a királyné áldomása, Hamlet:
Szerencsédért iszik.

HAMLET Kegyelmes asszony!

KIRÁLY Gertrud, ne igyál.

KIRÁLYNÉ Iszom, bocsásson meg, uram király.

KIRÁLY (félre) Késő! a mérgezett pohár.”²⁴

(A tanulmány második felét következő számunkban közöljük.)

24 Shakespeare: Hamlet V./2. szín – ford.: Arany János.

Bakucz András: Zöld relief (I. Ars Pannonica)

Fogarassy Miklós

Egy zseniális magyar novellista

Pár szó Szabó Istvánról

A történet úgy kezdődött, mint „a mese”. Volt egyszer egy kicsiny falu Zala megyében, Keszthelyhez közel. Akkor még úgy hívták: Czerszeg. (Később lett Czerszegtomaj, a községet, a környező vidékkel együtt, az 50-es években jó időre Veszprém megyéhez csatolták). Ebben a faluban egy későn házasodó parasztembernek 1931 márciusában fia született²⁵. Az apa 8-12 hold földet művelt és hamar megözvegyült. Szabó István, aki 1976-ban halt meg, de a múlt századi magyar irodalom egyik legragyogóbb novellistájaként tart számon (kellene, hogy számon tartson) az irodalmi emlékezet, már kislányként igen hamar megtanult olvasni. Kora gyerekkorában „könyvfaló” lett, és kamasszá serdülve is esténként – pedig napközben együtt kaszált, kapált apjával a földeken, fát is hasogatott az udvaron a konyhai sparheltbe – a petrólámpa világánál is állandóan csak a ‘könyveit bújta’. A kissé morc, kevés beszédű gazda rosszalotta, furcsállotta, hogy ilyen ‘mihasznaságokkal’ foglalkozik a fiacskája. Igaz, kicsit vézna is volt, betegségekre hajlamos, de azért a mezőn igyekvően dolgozott. Keszthelyen polgári iskolát végzett (ahová piacolni is járt az eladható terményekkel). Egyebek mellett Móriczot, József Attilát, Dosztojevszkijt, Csehovot, Gorkijt olvasott és novellákat irogatott titokban füzeteibe. Az ‘50-es évek elején – a Rákosi-éra legmélyebb időszaka volt ez!– vette a bátorságot (a veszprémi muzeológus Vajkai Aurél²⁶, aki az egyik első mentora és atyai barátja volt, biztatta fel erre a lépésre), levelet írt Kodolányi Jánosnak, aki Balatonakarattyan élt akkoriban nagy-nagy nyomorban. Több évig tartó levelezésük szellemi fejlődésregényként is olvasható²⁷ kötetben. Néhányszor meg is látogatta Akarattyan a mesterét; aki különböző filozófusok és misztikusok olvasására is sarkallta.

Szabó István, hogy pénzt keressen, egy időben traktorista is volt, illetőleg építkezéseken dolgozott segédmunkásként. Az olvasás, az írás meg a fizikai munkák mellett akadt más elfoglaltsága is: keszthelyi muzeológus barátai biztatására Czerszegtomaj dűlőneveit, tájszavait és a szénagyűjtéssel kapcsolatos kifejezéseket gyűjtötte össze; dicséretes munkáját a debreceni egyetemen akkoriban szerkesztett tájnyelvi atlaszba dolgozták bele a nyelvjáráskutató tudósok.

Történt pedig, hogy Jankovich Ferencnek²⁸, akivel szintén levelezésben állt, 1953 tavaszán sikerült rávennie Szabót, hogy mint „népi káder” jelentkezzen az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahova érettségi nélkül is felveszik magyar szakos hallgatónak. A korabeli hivatalos jelszó az volt: munkás és parasztkáderek az egyetemekre! Pista nehéz szívvel hozta meg ezt a döntést: nem akarta idősebbé apját, aki nem volt hajlandó a ‘téveszcsébe’²⁹ belépni, magára hagyni a véget nem érő gürcölésben. A fővárosba került, és a Ménesi úton amolyan diákszállóvá züllesztett „Eötvös Kollégium” lakója és egyetemista lett. Nagy-nagy olvasottságával, műveltségével csak fél évig bírta a bolsevik ideológiával teletömött egyetemi órákat (Kodolányinak írta: nem szeretné megutálni az imádott irodalmat, amelynek gyerekkorától hívévé szegődött), fogta magát és kiiratkozott az intézményből. Az ezt követő években sok-sok fővárosi albérletben lakott.

Csak hogy – és számomra úgy hat ez ma már, mint valami mesei fordulat – a kollégiumban, meg az egyetemi folyosón, órákon összeismerkedett pár, vidékről származó fiatalemberrel, akik többségükben könyvtáros szakra jártak, s akikhez a következő két évtizedében baráti hűséggel ragaszkodott. Az ekkor szövődő barátságokat az is éltette, hogy – miközben megjelent első novellája az „Új Hang” folyóiratban („A lázadó”)– naphosszat könyvtárban (elsősorban a Széchenyiben) ült és olvasott, és e pályakezdő könyvtáros-barátok (az alábbi levelek kitüntetett címzettjei: Kiss Jenő, Bereczky László, a zalaegerszegi születésű Papp István³⁰) nagy-nagy szeretettel támogatták, segítették remek, szellemes pajtasukat, akiben felismerték a fényes tehetséget. Szabóval néha kocsmákban, presszókban találkoztak, de a novellista szenvedélyes és remek levélíró is volt és humorral átítatott episztoláit alkotói gondossággal vetette golyós-

25 *Segédegyenesként az olvasónak: érdemes Tiszacsécs szülöttjére, Móricz Zsigmondra, az ő 1879-es születésére gondolni; és ez az összehasonlítás talán túlzó, és meg is téveszthet valakit.*

26 *Ld. 6. levél*

27 *Ld. Kodolányi János és Szabó István levelezése. Szerk. és utószó Csűrös Miklós. Bp. 1999. Holnap Kiadó.*

28 *Jankovich Ferenc (1907-1971) költő, író, műfordító*

29 *Korabeli „szakszó”: termelőszövetkezeti csoport*

30 *A címzettekről a szükséges tudnivalókat ld. a levelek jegyzeteiben.*

tollával papírra. Ha meg is kellett járnia az élet, a betegségek pokoli köreit, szíve melege, villódzó trapézmutatványokra képes szelleme nem hagyta cserben – játékos volt, mint egy kölyökkutya és komoly, mint egy koraérett filozófus.

Elbeszéléseiben gyermekkora paraszti világának élményeit dolgozta fel; az ábrázolás plaszticitása jellemzi és megkapó, mély líra járja át – a Csehovon, a korai Gorkijon, Hemingwayen iskolázódott – novelláinak feszes, tragikus íveit. *A lázadó* címen jelent meg első kötete (1956); a másodikban, amelyért a József Attila-díjat kapta (*A varázslat kertje*, 1963) és az életében még megjelent harmadikban (*Ne nézz hátra*, 1972) olvashatók igazi kisprózai remeklései.

Az utolsó éveiben született novellái és önéletrajzi írásai posztumusz kötetében váltak hozzáférhetővé (*Iskola a magasban*, 1977). Az életművét összefoglaló könyv – Győri János szerkesztésében – 1999-ben a Szépirodalmi Kiadónál látott napvilágot (*Isten teremtményei*).

Az alábbi levélcsokor a könyvtáros barátok hagyatékában, illetőleg birtokában megmaradt, eddig még nem publikált Szabó-leveleket tartalmazza.³¹

Zala nagy szülötte volt; íróként és emberként egyaránt.

Szabó István levelei barátaihoz

Közzéteszi: Fogarassy Miklós

1.

Szabó István és Korbuly Dezső³² közös postai levelezőlapja
Schmidt Gyula³³ egyetemi hallgatónak, Móra, 1954 (?) [augusztus]

(A lap versoja)

Kedves Gyuszi! Igyekszem kéréseidre fontossági sorrendben válaszolni. Az egyetemi „oktatás” szept. 2-án kezdődik. Eleinte a Mária utcában laktunk Pistával, de onnan kiciánoztak minket, s így visszakerültünk az Eötvösbe. Bandi meg-nősült (requiescant in pace). A 181-es számot elintéztem, ágyat foglaltunk. Egyéb hír nincs, csak az, hogy szomorú szalmák vagyunk s Pista 10 kilós regényt ír. Üdv. Dezső

Ui.: A lapot őrizd meg! Irodalomtörténeti dokumentum (ára 1.000 forint).

(A lap rectoja)

Kedves Gyuszi, engedélyt kaptam gyámomtól, hogy néhány sort írhassek Neked. Nehezen várunk, hogy mesélj valamit nekünk, savanyú pestieknek a külvilágról. Remélem, néhány móri kislányt meghasonlásba kergettel e nyáron; állj bosszút a nőknön a mi nevünkben is. Dezső lódit, a regény 5 kg lesz, minősége teljesen súlytalan, azaz nulla. Különben is már csak Dezső kedvéért írom, mert a napi teljesítményt ő este elolvassa, s szeretné az egészet is végigolvasni. Szeretettel üdvözl: Pista

2.

[Szabó István képes levelezőlapja Keszthelyről Kiss Jenő³⁴ „főkönyvtáros helyettesnek”]

Címzés: Budapest, VIII. Széchényi Könyvtár [1956 (?) nyara]

Kedves Jenő! Jaj annak, aki népi származék létére nyaralásra adja a fejét. Sóvárogva gondolok vissza az olvasóterem hűvös félhomályára. Hülyeség az egész üdülés-dolog, holnap azért is nekiálllok aratni. Írni nem tudok e hőségben, tehát megbüntettem magam, s ugyanakkor jogot szerzek orca verejtékemmel, hogy ne szégyenkezve rácsáljam egy éven át a kenyeret. A 9-es székét időnként törölgesd le a portól; igényt tartok rá. Szeretettel: Szabó István

31 *Előzményei*: – Holmi, 1990. november (*Réz Pálnak, Domokos Mátyásnak, Kamondy Lászlónak, Nagy Lászlónak, Győri Jánosnak és Farkas Lászlónak írt levelek*. Szerk.: Győri János); – Kelet-Európa 1992. sz. („Még jobban létezik, aki ver” *Levél Bereczky Lászlóhoz*. Részlet); – Hítel, 2002. 10. sz. (Szabó István és Korbuly Dezső levelei); – Holmi, 2008. (*Szabó István levelei könyvtáros barátaihoz*. Közzéteszi: Fogarassy Miklós).

32 *Korbuly Dezső (1933) könyvtár szakos egyetemi hallgató volt, 1956-ban külföldre menekült; Münchenben történészként doktorált. Neves Közép-Európa szakértő történész és gazdasági szakember lett.*

33 *Szabó és Korbuly móri illetőségű évfolyam- és kollégiumi szobatársa.*

34 *Kiss Jenő könyvtáros. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatójaként ment nyugállományba; meghalt.*

3.

[Szabó István képes levelezőlapja Berezcky Lászlónak³⁵]

Rügen, Bergen (NDK)

1960. dec. 2.

Kedves Barátom! Itt vagyok fönn Északon (a németek keletnek hívják)³⁶ és elmondhatom, hogy régen nem volt rám ilyen hatással egy táj (még a Balaton-vidék sem). Minden különös; erdők, városok, emberek, sőt a Nap szöge is; ez már inkább Skandinávia, és nép a tenger népe. Az ő-s-elem (a More) nagyon megrendítő, naphosszat elálldogálnék a partján. Gondolj rám szeretettel! Szabó³⁷

4.

[Szabó István képeslapja Moszkvából Berezcky Lászlónak³⁸]

1966. máj. 7.

Erővel, hittel és öntudattal megtöltek a Nagy Földön, mint afféle zarándok – kívánom neked is, a sötétben tévelygőnek, hogy minél előbb szálljon rád a megvilágosodás kegyelme. Baráti üdvözléssel: Szabó

5.

[Szabó István levele Kiss Jenőnek]

1971. dec. 28.

Kedves Jenő! Piroskától³⁹ tudom, hogy értesültél hollétem felől, sőt nemes szándékat is említette, miszerint hajlandó lenné meglátogatni, ha ez számomra nem lenne kellemetlen.

Kedves öregem, hogy képzeled, ilyesmiket kérdezni! Nagyon jólesne, ha eljőnnél és beszélgethetnék veled; azt hiszem, leginkább erre van szükségem, a barátaim törődésére.

Tény, hogy nagyon szégyellem, hogy itt vagyok, ahol vagyok⁴⁰, de ennek nagyrészt én vagyok az oka, vessek magamra. Az elrejtőzésnek és minden egyén struccpolitikának nincs semmi értelme. Gyere tehát, és lásd, hova jutottam.

Egy szívességre azonban megkérlek. (Mint mindig.) Az a helyzet, hogy egész jó viszonyban vagyok a főorvossal, ellát könyvekkel és én egy könnyelmű pillanatomban – hogy szívességét viszonozzam – megígértem neki, hogy megszerzem Páskándi Géza erdélyi író „Az eb olykor emeli a lábát” c. könyvét. Vajon tudnál-e segíteni e dologban? Csak kölcsönbe kellene, de a főorvos jóindulatát biztosítanám vele.

Kedves Jenő, ha jössz, szerda napon gyere, 4-től 6-ig van látogatás.

Szeretettel üdvözöl és boldog újévet kíván: Pista

Cím: II. Vöröshadsereg útja 116. III/B férfiosztály

35 Berezcky László könyvtáros, író. Az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Intézetének lett az osztályvezetője; éveken át az „Új Könyvek” című könyvtári állománygyarapítási tanácsadó folyóirat, majd a „Könyv, könyvtár, könyvtáros” c. szakmai lap szerkesztője volt. Kisregényei: *Okulásul fiamnak*, 1975; *Lovak Koháron*, 1986. A levelező-partnerek közül – különösen a 70-es években - valószínűleg Berezcky László volt talán a legjobb barátságban Szabóval. Meghalt.

36 Szabó István írószövetségi küldöttként járt az NDK-ban.

37 *Idővel jól megtanult németül: Egy Brecht-kötet (Irodalomról és művészetéről, 1970) társ-fordítója és W. Schreyer: A sárga cápa c. regényének fordítója (1971).*

38 *Íródelegáció tagjaként időzött Moszkvában.*

39 Szabó István felesége.

40 A „Lipót” alkoholelvonó osztálya.

6.

Szabó István levele Vajkai Aurélnak⁴¹

[1973. március]

Kedves Aurél Bácsi!

Most aztán összegyűlt akkora kazal mondanivalóm, hogy azt sem tudom, melyik sarkán fogjak hozzá. Ész nélkül ne csináljuk, kezdjük talán az Aurél bácsi előző, haragos levelével. Meglátjuk, indokolt volt-e.

Sem a magatartásom, sem érzelmeim nem változtak Magával szemben, immár 27 éve – erre céloz a könyvembe írt dedikáció is. Tehát szó sem lehet semmiféle negatív változásról, még kevésbé lelki rejtélyről. Egyszerű a magyarázat. Ábécé sorrendben összeírtam, kinek küldök tiszteletpéldányt⁴², nem tehetünk róla, hogy Aurél bácsi neve V-vel kezdődik. (Egyébként két-három nap múlva ment volna a könyv.) Egyszer akartam akkurátus lenni, de ez is visszafelé sült el. Úgy látszik nem való ez a magyarnak. Sajnálom, hogy félreértés származott belőle.

Most pedig térjünk át a másik, súlyosabbnak látszó ügyre.

A múlt év októberében, Terus néni révén megbeszélte, vasárnapi látogatás énmiattam való elmaradásáért csak most merék bocsánatot kérni. Már régóta noszogatom magam: Szabó, embereld meg magad, mert hallgatásoddal csak súlyosbítod a helyzetet. Telt-múlt az idő és mulasztásom súlya nemhogy könnyebbedett volna, inkább egyre nehezebbé vált. Röviden fölvezetem, mi történt *akkor*.

Már annak a bizonyos vasárnapnak a szombatján, estefelé, facsarást éreztem a szívemben, szúrást meg nehéz légzést. Tapasztalatlán tudom, hogy ilyenkor legjobb veszteg maradni. Aurél bácsi jól emlékszik rá, hogy legényke koromban nem a fizikumomnak megfelelő, nehéz testi munkát végeztem, és akkor még győztem. Mégis kifejlődhetett egy szép kis szívizom elfajulás – amit jóval később „kiugrasztott” a több éves, esztelen alkoholizálás. Ehhez járult még az erős dohányzás: szívkoszorúér-szűkület, tüdőtágulás – és maga a zaklatott, városi élet; ez nem labilis idegzetű embernek való. (Mégfigyeltem: a paraszt-származékok igen nehezen boldogulnak itt az aszfalton. Nem azért, mert szájtátiak lennének.)

Az ingatlaneladás⁴³ körüli huzavonák, illetve a hivatalos bürokratikus hercehurca eléggé megviselt, ráadásul Pesten felejtettem a gyógyszeremet is. Pedig nagyon szerettem volna Magával találkozni, az ügyeimet nagyjából elintéztem – mégis ágyban maradtam délutánig. Nagyon szégyelltem, hogy nem tartottam meg az ígéretemet és még üzeni se tudtam senkivel. A koraesti gyorssal elutaztam, mielőtt valami nagyobb baj nem történik. Csodálkozom, hogy a kis Gizi (Györeiné) által nem értesült erről, vagy valaki mástól a Mosdóssy-rokonság révén. Aurél bácsi első levele igen rosszul esett. Csak nem gondolt hűtlenségre, szőszegésre, meg arra, hogy nem küldök Magának egy példányt a könyvemből? Különösen fáj ez a mondat: „Azt se hiszem, hogy manapság téged kizárólag üzleti szempontok vezérelnek, nem voltál ilyen típusú végeredményben az én ismeretségem is lehet előnyös üzlet.” Én éppen az ellenkezőjét hallottam ki belőle. Pedig nem lehet szó pálfordulásról. Ilyen egyszerű és szomorú ez a kínosnak látszó ügy.

Velem nem történt baj, de történt mással. Egy hét múlva, okt. 23-án öngyilkos lett a legjobb barátom, Kamondy László, szintén József Attila díjas író. Húsz éves barátság fűzött össze bennünket, együtt voltunk jóban-rosszban. Laci három évvel idősebb volt; írói pályám kezdetén sokat segített rajtam okos tanácsaival, rátermettségével. Nemcsak a barátom volt, de a testvérbátyám is. Keményebb fiú volt – és éppen ő? Éppen ő, akiről mindig azt hittem, szilárdabban áll a lábán és az életben is jobban eligazodik. Ezt mutatta a látszat. Hetekre megbénított barátom pusztulása, nem volt erőm magyarázkodó levelet írni. Alighogy erőt vettem testvérbátyám elvesztésén, jött a másik hír: meghalt Kondor Béla festőművész 42 éves korában. Aurél bácsinak, azt hiszem, nem kell bizonygatnom, ki volt ő: talán a legjelentősebb egyéniség a középgenerációból. És ugyancsak a szűkebb baráti körhöz tartozott. És még ez sem volt elég. Egy hét múlva felakasztotta magát Juhász Ferenc költő felesége – jó néhány novellámat lefordította szerb-horvátra. Olyan sok volt ez nekem két hónap alatt, hogy nem törődtem semmivel, csupán azzal: vajon nem én következem-e?

Kedves Aurél bácsi, legyen szíves tekintetbe venni mindezt, amit elmondtam, s talán megbocsátja bűneimet. Ezek a bűnök nem szándékosak voltak – kezdve attól, hogy azon a vasárnapon nem látogattam meg Magát és levelet sem írtam... Talán egy hónapja kezdek magamhoz térni, ügyeimet intézni. Szerencsére, van néhány jóbarátom, a velem egykorúak, meg az idősebbek közül is, akik megéreztek, hogy a kis Szabó veszélyben van. Mellém álltak.

Most a könyvemről: noha a „Ne nézz hátra” anyagát Aurél bácsi jóformán ismeri, nagyon örülnék egy alapos ismeretetésnek, amely a Maga tollából jelenne meg a „Napló”-ban. Vagy bárhol másutt. Éppen ezért esett jól a másik (febr. 20-i) levele, mert nemcsak a megbocsátást éreztem belőle, hanem megírta nyíltan ezt a szándékát is. Hadd köszönjem

41 Vajkai Aurél (1903-1987) muzeológus, etnográfus. 1949-1955 között a veszprémi Bakony Múzeum alapító vezetője, majd igazgatója, 1955-től – 1965-ös nyugdíjazásáig – a múzeum tudományos osztályvezetője. A veszprémi Naplóban is publikálta írásait.

42 A „Ne nézz hátra” c. elbeszéléskötete.

43 Szabó István eladta az apjától örökölt családi házat.

meg már előre. Aurél bácsi úgy ismer engem is, Cserszeget is, hogy Magát bajosan tudnám megtéveszteni. Igaz, hogy az álság soha sem volt kenyerem. Sok hibám van, de kétszínűséggel nem áldott meg az Isten. Nincs is villám a Rózsadombon. Nem is lesz. Sorra kapom a szép, elismerő leveleket. Sommájuk: *csak tisztességesen érdemes írni*.

Gyorsan válaszolok Berki Violával⁴⁴ kapcsolatos kérdésére. „Egyszerű” a magyarázat. Amikor adtam neki egy dedikált példányt, jól elbeszélgettünk. Nem „nagymenő”, hanem igazi, beleélő művész; el is olvassa azt a könyvet, amelyet rábíznak. A „nagymenők” betelefonálnak a kiadóba, hogy miről szól ez a könyv? Aztán félóra alatt lekenik a borítót. Viola *megküzd* azért, amit alkot. Pedig nem dunántúli, hanem kiskunhalasi származék – mégis eltalálta Cserszeget, úgy, mintha itt nőtt volna föl. Az ilyen művészeket támogatni kell, ahol és ahogy lehet. Megérdemlik. Berki Viola bizonyára nagyon örülne, ha Aurél bácsi külön cikkben foglalkozna a könyvborítóval. S ha ezt a cikket is megkapnám, örömmel átadnám neki. Hiszen „szövetségesről” van szó!

A másik, súlyosabb kérdés, ami viszont énám vonatkozik: miért szerepel ebben a kötetben olyan kevés új alkotásom? Nos, ez már bővebb magyarázatot igényel. Nem titok Aurél bácsi előtt, hogy hosszú évekig súlyos mértékben ittam. Márpedig ez az alkotással nem fér össze. 1970 ősze óta tartozom Magának egy másik levéllel, amely az én gyászos cserszegi szereplésemmel kapcsolatos. Akkor szemtől-szembe láthatta, milyen mélyre taszított engem az alkohol, mennyire lealacsonyodtam és kivetkeztem ember-voltomból –, az íróiról nem is beszélve. Aurél bácsi *akkori* levelét nem találom (pedig megvan valahol!), csak hogy az én íróasztalom fiókjában igazi magyar rendetlenség van – és azt hiszem, a szégyen is eldugatta velem ezt a levelet. De a tartalmára jól emlékszem, még belátásra törekvő, megértést tanúsító hangjára is: jónéhány mentséget talált védelmemre. Viszont nem hiányzott belőle a csalódás, szemrehányás, sőt a csöndes, de jogos fölháborodás hangja sem. Pedig igazán lehetett volna mérgeesebb is rám, hiszen – ahogy dedikációmban is megírtam – Magát tekintem első szellemi nevelőapámnak. És hol az az apa, aki nem dühös, ha a fiában csalódnia kell?

De utólag is hadd köszönjem meg az akkori bölcsességét és mértéktartását. Fáj, hogy annakidején legalább ezt nem tettem meg.

Nos: én meg az alkohol. Bonyolult ügy. Valóban mindig is veszélyes közelségben álltunk egymással. Átöröklés? A biológiában teljesen tudatlan vagyok, mégis állítom: nem lehet mindent az átöröklésre kenni. Nagyon olcsó, nagyon tetszetős fölmentés lenne. Igaz, hogy apám jócskán iszogatót, de sohasem a munkája és főként nem a jelleme rovására. (Magam mentségéül: ittasan nem nyúltam tollhoz s tudtommal eddig még hitványságokat sem követtem el.) Netán hajlam, labilis idegzet? Talán, talán, de ez sem megnyugtató válasz. Vagy egyszerűen rászokás, amely később alkoholizmussá súlyosbodik? Kétségtelen, hogy írói-művészi berkekben az ivás afféle „foglalkozási ártalom”. Ha két író találkozik és betér egy presszóba beszélgetni, a második (de gyakran az első) kérdés így hangzik: -- Mit iszunk? – Aztán az egyiknek elég egy fél konyak, de a másik folytatja, mindaddig, míg az erszénye, meg a fizikuma bírja. Ő az igazi alkoholista, őneki nem volna szabad meginnia az *első* féldecit. Mindenesetre, annyit bizvást mondhatok: az alkoholizmus nem bűnözés, hanem betegség. (Más lapra tartozik, hogy az iszákosság gyakran bűnözést is szül.) Józan időszakomban sokat forgattam magamban ezt a kérdés-gubancot. Tapasztalatból tudom, hogy az alkoholisták nagyobbik része – józan állapotban – gátlásos természetű, félszeg, ügyefogyott ember. Tehát az ital felszabadítja őket. Persze ebben a „felszabadulás”-ban nincs sok köszönet, mert többnyire szabadjára engedi a rosszabbik, elfojtott „én”-t is. Haj, de bonyolult a kérdés! Szavahihető ismerőseim szerint én a „jobb” iszákosok közé tartozom, nem törökzúzok, nem gorombáskodom, viszont össze-vissza beszélek mindenféle zagyvaságot. De egy józan ember számára ez is elég idegesítő lehet, sőt elviselhetetlen.

Viszont jó újsággal szolgálhatok Aurél bácsinak, éppen az itallal kapcsolatban: 1971 dec. 10-én letettem a poharat, és azóta egyetlen korty szesz nem ment le a torkomon. Irigylem a borozgató embereket, de nekem le kell mondanom róla, mert nem tudok mértéket tartani. Maradék egészségem érdekében is ezt kellett tennem. Rövidesen 15 hónapja lesz ennek a teljes absztinenciának. Azóta – az imperialista behatolás és fellazítás demonstrálására – csak coca-colát iszom. És jól megvagyok.

Mindez szép és jó, de Aurél bácsi nem használhatja fel a könyvemről tervezett ismertetésben. Amit elmondtam a kevés és új alkotás meg az alkohol összefüggéséről, az csakis *magánhasználatra* szól, annyit viszont közölhetek, hogy majdnem egy éve vesződöm régi, nagyszabású tervemmel: az 1957-1960 közé eső korszakot szeretném megírni, amikor a parasztság még – átmenetileg – egyéni úton járt. Tömérdek jegyzetem, töredéke van, csak az igazi megformálás várat magára. Ez a legnehezebb, ezzel gyürkőzöm. Nagyon szeretem a novella-műfajt, de a regényben is szeretnék bizonyítani⁴⁵. A recenzió megírásánál Aurél bácsi leleményességére lesz szükség –, előre és látatlanban is elfogadom, amit majd ír erről a kérdésről. Még egy hosszú betegséget is ki lehet találni, végszükség esetén.

De a cikket legyen szíves majd elküldeni, hiszen a Maga bírálatait kamaszkorom óta, mindig fontosnak és találónak tartottam.

44 *Festő, grafikus; ő készítette a harmadik Szabó-kötet borítógrafikáját.*

45 *A regény nem készült el. A tervezett mű részleteit az Új Írásban novellák formájában publikálta.*

Némiképp ide tartozik: könyvtáros-barátaimtól értesültem, hogy a Veszprém megyei Könyvtár kiadásában, 1969-ben vagy 70-ben, megjelent egy könyv „Veszprém megye irodalmi hagyományai” címmel. Állítólag én is szerepelek benne. Ők sem tudták megszerezni, én sem. Aurél bácsinak bizonyára megvan ez a könyv; nem kaphatnám kölcsön egy időre? Azt, hogy birtokába jussak, arra nem is merek gondolni, hiszen nyilván kis példányszámban jelent meg.

Második levelében írja Aurél bácsi, hogy „jó volna, ha többet tartózkodnál Cserszezen”. Igen, jó volna, csak hogy nekem nincs kihez mennem. Családom régen kihalt, rokonaim is alig vannak és úgy vettem észre – még józanon is! –, hogy a terhükre vagyok. Ebből viszont nem kérek. Pedig még most, húsz év után is mindig otthon járok álmomban. Úgy igaz, ahogy Maga írta: „Végeredményben minden kitűnő írásod Cserszeget, embereit tükrözi.” Szerencsére, Cserszeg ellátott engem annyi útravalóval, hogy nem két, de három életre is futná.

S nem tudom miért, az új, a megváltozott Cserszeg nem tetszik nekem. Rideg és magába forduló lett, éppen most, amikor „közösben” él. Valamikor olyan volt, mint egy meleg fészek. Ne értsen félre, nem a hajdani és soha vissza nem térő ifjúságot hiányolom az újban. Nem. Rossz jeleket tapasztaltam, és én sem éreztem magamat jól. Ismétlem: ez nem az ifjúkor siratása. Viszont ahhoz jogom van, hogy őrizzem magamban a régit – noha mint konfliktuskedvelő írónak, bizonyára bő aratásom lenne, ha jobban szemmel tartanám a régi és az új életforma harcát. Vagy az átmenetet, a felemás megoldásokat. (Jó példa erre Borsosék háza, amit Aurél bácsi említett levelében. Sajnos ez a tünet megtalálható Tolnában, vagy Szabolcs-Szatmárban is.)

Hogyan él, mit csinál az én sokra becsült barátom, Szeles Józsi? Olvas-e, törődik-e magával szellemileg? Ha tíz évvel később születik, sokra vitte volna azzal a kitűnő agyvelővel. Aurél bácsi jól tudja, mennyire becsülöm őt emberi értékeiért. Mindig meglátogattam, és ővele beszélgettem a legszívesebben. Talán ő sem tartja elpazarolt időnek azt a néhány órát.

Rossz levélíró vagyok, de most nagyon belemelegedtem az írásba, igaz, nagyon sok volt a mulasztásom. És szívemből született ez a levél, nem udvariasságból.

Végül szeretnék gratulálni Terus néninek és Aurél bácsinak Zsófi nagyszerű házasságához. Ha legközelebb írnak neki Limába, tolmácsolják az én őszinte gratulációm is, jókívánságaimmal együtt. Van-e már kisunoka?

Törhetetlen egészséget és derűs életet kívánok mindkettőjüknek.

Sok mindenért köszönettel és tisztelettel

Szabó Pista

U.i. Nagyon jólesett Aurél bácsi felszólítása, hogy írjak a veszprémi Naplóba; idézem: „legyen ebben a lapban honi szerző is, ne csak mindig idegenek”. A jövőben igyekszem patrióta-hűségemet írásokkal is bizonyítani.

7.

Szabó István levele Papp Istvánnak⁴⁶

1973. márc. 6.

Kedves Pistám!

Vasárnap óta nagyon aggódom érted. Vajon hogyan viselted el, azaz épen maradt-e a rádiótok, meg a szobaberendezés? (Vagy netán kint voltál a Népliget pályán, ahogy illik? Akkor még szörnyűbb lehetett.) Az a 6:0 engem is hazavágott, alig tudtam egy-két falatot vacsorázni. Hiába, mi még nem vagyunk elég edzettek, mint pl. az ETO szurkolók, mert az ETO is leszakított egy-két nagy ruhát, de azért ők jobban bírják. Igaz, voltak évek, amikor rettegtek az ETO-tól a nagy pesti csapatok!

De ez fáj, szinte megalázott ez a vereség. Mi történt a ZETÉ-vel? Csak nem kezdtek inni a fiúk a téli szünetben, mert fejükbe szállt a váratlan jó szereplés, meg az ajnározás? (Mindig a csapat körül lebzselő szurkolók rontják el a játékosokat, dicsőítő szövegeikkel.)

A múltkor, amikor fölvittem Nektek a könyvemet, az őszi győzelemről beszélgettünk. – Beletiportuk őket a sárba! Azt a nagy Honvédet! – mondtad Te. Egy kicsit eszelős volt a tekinteted, mint egy igazi szurkolóé. De milyen eszelős lehet most, öregem? Sajnos, nincs lelkerőm egy részvétlátogatásra, én magam is rászorulnék. Hogy viselkedik Bereczky Laci, mutat legalább némi együttérzést? Neki könnyű, még az NBI B-ben sincs csapata.⁴⁷

Viszont legyünk pszichológusok: a Honvéd fél éve készült erre, az egerszegi megaláztatás után. Sikerült a megtorlás.

⁴⁶ Papp István könyvtáros. Zalaegerszezen született. 1969-től 1982-ig az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjának igazgatója. Mint nemzetközi hírű könyvtáros szakember a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgató-helyetteseként ment nyugdíjba. Mind a ketten nagy ZTE szurkolók voltak.

⁴⁷ Bereczky László Nagyállón született, és akkor nem volt nyírségi labdarúgócsapat az I. osztályú bajnokságban.

De hátra van a Tarján, az ETO, a Tatabánya. Meg a Pécs. Akármelyik csapat elkaphatja Kocsisékat. És remélem, a Fradi is megteszi kötelességét. (Hazafias kötelességét.)

Mégis, mi történt vasárnap a ZETÉ-vel? Valóban rossz volt, vagy balszerencsés? Pistám, ha tudsz valamit, írd meg néhány sorban. Lacinak add át üdvözetemet. Tudod, hogy kapott tőlem egy második állást⁴⁸?

Hogy enyhítsem zalai fájdalmadat, egyebet nem tehetek, mint hogy egy arannyal bélelt borítékban küldöm el levelemet. Ezt azért hangsúlyozom, nehogy gúnyolódásnak vedd. Hiszen én is zalai volnék, de engem elszakítottak; azóta tudom, mit jelent székeleynek lenni.

Szeretettel köszönt (most fájdalmas üvöltéssel) Pista

8.

Szabó István levelezőlapja Bereczky Lászlónak

Bp. 1973. ápr. 11.

Kedves Laci Komám, Jó Zászlótartóm!

Nem háládatlanság mián hallgatok küldeményed kézhezvétele óta (amelyet nagyon köszönök), hamarosan egy böhm nagy levél íródik Neked, immár tíz napja, de még nem likadtam ki a végére⁴⁹. Abból majd megtudhatod, hogy „örületes figyelmed hány píz ér” és ha ennek utána is ilyen derékul állasz órhelyeden, milyen szép pályaút elé tekintesz. Node viszont: én meg arról értesültem, hogy bizonyos személyek nehéz pénzeket fizetnek azért, hogy Krisztus koporsóját őrizhessék – sőt a tolakodóbbja konvertibilis valutát lebegtet a tétovázó hatósági személyek orra előtt. Fontoljuk meg, elvtársam! Apropó: mi van a hatezer forintommal és a díztávírral? Ezért fundáltam én ki Neked a jobbnál-jobb bizniszeket? Ma kaptam levelet Domokos Matyitól, nem lehetetlen, hogy a Tiszatájba ír egy kiadósabb portrét Mr. Szabóról⁵⁰. Alföldy Jenőket piszkosul letoltam, kenyéradó főnökeivel együtt⁵¹. Szelíd gyerek vagyok én, de most nem tudtam féken tartani magam, a butaság felbőszít és agresszívva tesz. Egy nap múlva tudtam meg, hogy Jenőke jól megkapta a beosztását Nagy Lászlótól is. A butaságot cíanozni kell. Te is így cselekedj, Barátom! Még egyszer köszönet. Szeretettel üdvözlő: Szabó Pista (von und zu Cserszeg)

9.

[Szabó István levele Bereczky Lászlónak]

1973, húsvét

Lacikám, nagy szükségem lenne egy könyvre. Ha latba vetnéd befolyásodat, talán meg tudnád szerezni számomra. Tavaly ősszel jelent meg a Medicina kiadásában. Címe: Peteházi Ödön – Makkos Mária: A kétkezi miskarolástól a tudományos ivartalanításig, 1972.

Ha szükséges – sőt, szerintem nélkülözhetetlen – Papp Pista támogatását is meg kell nyernünk a nevezett mű felkutatására, nem kevésbé annak megszerzési módjára is életképes tanácsot tudna adni. Összetartozásunkat szépen dokumentálná ez az akció.

Krisztus feltámadt!

10.

[Szabó István levele Papp Istvánhoz]

Pest Buda 1973 ápr.22.

Kedves Pistám,

igen nagy szorongások és még nagyobb balsejtelmek közepette írom Neked ezt a levelet, húsvét megszentelt napján. Miért a pánik? Egyre-másra győzünk⁵². Ennek rút vége lesz, valahol már szabják nekünk a kétsoros zakót. Vagyis a ZETÉ-nek. Így volt ez a fociban, mióta világ a világ, s különösen így van ez az Árpádház kihalása óta -, hidd el, öregem, én tanultam történelmet. Mohács még ezután következik. A 6:0 nem az volt⁵³. Nem ártott volna, ha a győzelmi soro-

48 Az egyik humoros levelében Szabó kinevezte Bereczkyt a „sajtófőnökének” (ti. hogy a könyvéről szóló kritikákat szerezze meg és küldje el neki.)

49 Szabó István leghosszabb levele. Megjelent: Holmi, 2008.

50 Domokos Mátyás csak az 1980-as évek végén írta meg a Tiszatájnak a Szabó Istvánról szóló hosszabb tanulmányát.

51 Alföldy Jenő a „Ne nézz hátra” kötetről dicsérő, de az író szerint a novelláit egészében félreértő kritikát jelentetett meg az Élet és Irodalomban.

52 Ti. a ZTE

53 Id. a 7. sz. levelet.

zat idején egy jól elrejtett magnószalagra veszed az ellenség (Bereczky) hangját. Szinte hallok száználmas érvelését; igyekezett vetélytársainkat – még a Tatabányát is a Rakamazi Gátór SE szintjére degradálni. És hogy... „bolondnak áll a szerencse”, meg effélék. Sajnos, Laci barátomnak hamarosan megnő a mellbősege, t.i. rossz előérzeteim vannak. Ám érjen bennünket akárminő csapás, tűrjük el ezt a kedvenc tekintetes úr nyugalmaival⁵⁴. Ő is szépen kívárta az 1867-et, közben jól megdolgozta az osztrákok idegeit. Húsz bécsi jogász (udvari tanácsos) bifláza a magyar történelmi jogot, ellentmondásokat vetettek, hogy a felséges Udvar sarokba szoríthassa a kutya magyart. Deák Ferenc pedig nyugodtan malmozott a pocakján. És végül? A húsz tanácsosból 16-ot le kellett százalékolni, alkalmatlanná váltak mindennemű szellemi munkára. És ha nincs kiegyezés, nincs Új Könyvek⁵⁵ – a nyírségi bujnyik⁵⁶ máig is gyűjtögető halász-vadász életmódot folytatna, szabad szombaton pedig nem riadna vissza egy kis útonállástól sem. – No, jó. Én tudom, hogy a ZETE meg nem a Bayern München, és Bita sem azonos Gerd Müllerral – de hogy illetéktelen egyének tépdessék díszes tollainkat, az megengedhetetlen. Megtépdésik majd amúgy is. De ez a masszív 8. hely nagyon szép. Öt ponttal vezetnek a Tarján előtt! Tedd a jobb kezdet a bal szívedre, István: hitted volna ezt szeptemberben? Én azt hittem, a ZETE lesz a köznevelés, a szégyenfa. Lám, sohasem szabad kicsinyhitűnek lenni!

Kérdezed, barátom, hogy milyen mellékálláshoz juttattam Bereczky szerkesztő urat? Kineveztem nemzetbiztonsági főtanácsadómnak.⁵⁷ Zseniális dobás volt. Bár megvallom, nem én fundáltam ki: egy Machiavelli nevezetű olasz úriember tanácsát követtem. Ő mondta, hogy így kell akcióképtelenné tenni az ellenséget. Kinevezni, bevonni, fölfelé nyomni! Lászlónk most szorult helyzetben van: túljártam az eszén. (Bár azt hiszem, még nem jött rá.) Nekem most nincs egyéb dolgom, mint az ő tájékoztatóit a visszajára fordítani és arra ügyelni, mit ne csináljak. A legbölcsebb, ha semmit sem csinállok.

De azért el kell ütni az időt valamivel, Pistám, így tehát ellátogatok Egerszegre – ha ezek adnak beutazási engedélyt Zala Autonóm Tartományba. T.i. engem, mint elszakítottat⁵⁸, nagyon szemmel tartanak, nehogy bensőséges kapcsolatokat építsek ki az óhazával. Öregem, én tudom, milyen a székel sors! Én majd Lenint olvasom a fejükre – meg azt, hogy szégyen, gyalázat, meg nem láttam az első (és még egyetlen) magyar skanzent, a Göcseji Múzeumot! Szerencse, hogy már ifjúkoromban olvastam Gönczi nagy monográfiáját. (De akkor még Egerszegre írtuk a kérvényeket. Most pedig – kimondani is szörnyű – Veszprémbe.)

Pistám, az Úr legyen Veled. Krisztus feltámadt.

Szeretettel ölel: Szabó Pista

U.i. Lacival közöld, Nagyállót május 1-jén a Minisztertanács rendelete szerint nagyközségi rangra emelik, a feudalizmus korában szerzett elévülhetetlen érdemei elismeréséül.⁵⁹

11.

Levél Bereczky Lászlónak.]
Nb. Laci Elvtárs!

Zugló Autonóm Terület, 1963. ápr. 22.

Gyorsan, a „nagy levél”⁶⁰ előtt válaszolok leveledre: van egy szusszanásnyi időm.

T.i. nagypénteken fogtam három vetési varjút a maglódi Werbőczy M.G. Tsz. ugarján. Azokat főzögetem, „húst minden magyar író asztalára” - jelszóval. Ma már húsvét napja van, d.u. 3 óra és a varjaim mintha puhulnának. Nem csoda, két nap, két éjjel főni egy kuktában! Éjszaka föl-fölhúztam a veckert, új vizet töltöttem alájuk, majd tovább szenderegtem, csendesesen fohászokodván a gondviselő Úristenhez. Most már szép szürkésfekete, vagy feketésszürke a bőrük, könnyen meglehet, hogy éjfél tájban találhatok magamnak. (Azt hiszem, nagyon stílusos varjút enni éjnek évadján.)

54 Utalás a zalai Deák Ferencre.

55 Ld. 11. sz. lábjegyzetet.

56 Utalás Bereczky nyírségi származására.

57 Szabó Bereczkyt egy leendő, „igaz bolszevista” állam magas posztjára állította. Ld. még a 23. sz. jegyzetet.

58 Utalás: Cserszeztomaj, Szabó szülőfaluja, akkor Veszprém megyéhez tartozott.

59 Nagyállót – természetesen – város volt; a középkorban, egy ideig megyeszékhely is.

60 A „nagy levél”: Szabó Istvánnak a Holmiban (2008) közölt levelei közül az utolsó (Bereczky Lászlónak).

Mellbevágott a hír, hogy Solymár megsarcoltatása szinte keresztülvihetetlen.⁶¹ Ez igen fájdalmas egy végvári embernek, (gondolom, nemkülönben a Partium-belieknek⁶² is). Nem gondoltam a helyi népesség illetően való – és történelminek mondható – átalakulására. „Meváltozott az etnikum szerkezete”, így mondják ezt jobb helyeken. Más után kell néznünk.

Nincs ott egy festői szakadék? Egyelőre azt lehetne mutogatni a solymáriaknak (á 20 Ft-ért); mint Ostap Bender⁶³, ő is megmagyarázta egy kisváros lakóinak, hogy nem tudják, milyen szépség közelében élnek, időtlen idők óta. Igaz, Te nem tudsz olyan könnyen kereket oldani, mint a „török alattvaló”, mert helyhez kötött ember vagy, ingatlantulajdonos, aki sztyeppei flórát akar meghonosítani egy európai kultúrtájon. Hogy „otthon érezze magát”. A faunára nincs gond: elég, ha odaállsz a telek közepére. (Ezt azért kaptad, mert újfent tiszteletlenül nyilatkoztál a ZETE teljesítményéről, poroszlóid szolgalelkű vihogásának következtében.) Szóval leláncolt egyén nem táncolhat. Lehet, hogy tanácsagnak is megválasztottak! Mert ilyenek a „svábok”: kiszaszerolták, hogy itt egy prominens kutyamagyar üti-veri a Kerekhegyet – ebből meglehet valamikor a haszon!

Ne engedd, pajtás, hogy behúzzanak a csóbe. Mert úgy nem lehetünk többé elvtársak. No de, hátra van a legfontosabb: a BIG BUSINESS.

Egy kicsit rázós, egy kicsit meredek, de hátha beüt. (Látod, én nem csüggedek.) Neked csak végre kell hajtanod, amit mondok. Látatlanba is lefogadom, mert tudom, érzem, hogy „derék németjeid” ma is szívesen járnak külön kocsmába. Nemzetiségi politika? Ugyan, kérem! Ők ma is szeretnek maguk között lenni. És az igazi Város: a drága, messi Stuttgart⁶⁴. Mi a teendő, László? Kifigyeled, melyik vendéglátó ipari üzemegységbe járnak a legbuzgóbban. Este 11 óra felé, amikor már jócskán megöntözik híg magyar sörrel sűrűnémet bánatukat, Te betoppansz közéjük, mint egy pompás magyar hiúz (elnézést, bele kell kukkantanom a kuktába, hátha leragadtak a varjaim és igazam volt, megint elfőtt alóluk a víz), – kiszemeled az idősebbek, az 50-58 évesek társaságát, egy körre ne sajnáld a költséget. A vállalkozás mindig befektetéssel jár.

Aztán halkán dúdolni kezded a Horst Wessel Lied-et⁶⁵. Először csak ketten-hárman figyelnek föl, aztán egyre többen. Leteszik a sőrüket. Az ádámcsutkák alá-föl, föl-alá lifteznek és könnybe lábadnak (sic!) a becsületes (ehrich) volksbundista⁶⁶ szemek. Egyvalaki bátortalanul csatlakozik a Lied-hez. Majd egyre többen. És egyre bátrabban. Harsog a vendéglő, Te pedig hagyj abba az éneklést, de nyomban. Mert egy csángó, aki tegnap verte el a fizetését, és most piszkosul meginna egy üveg Kinizsit⁶⁷, figyel. Figyel, agyveleje őrült tempóban működik. Ha hinnének neki a rendőrségen, nemsokára zsenge gumibotok vernék a taktust a Horst Wesselhez. De hát jól tudják ott, kicsoda-micsoda ez a Gergő.

Te pedig az éneklés szünetében elpottyantod, hogy jártál „odakint”, mármint Franz Joseph Strauss királyságában⁶⁸. Egyetlen dolgot várnak az elszakított németiségtől; egy szóban elmondható: HŰSÉG. Ettől a svábjaid teljesen becsavarodnak: ez a varázsige. Mellesleg megemlíted, hogy egy korszerű nyárilakot szeretnél a telkedre, de nincs ez, nincs az, nincs semmi. És állandóan Nyugatra kell utazgatnod. Ők mindent megértenek. Tudni kell, hogy a sváb szeret is, tud is építkezni. Mindenhez ért. Félév alatt egy félmilliót érő villát kapsz tőlük, „jószozszedi szívességből”. Igaz, hogy minden téglá lopott, de kit érdekel? Íme, a BIG BUSINESS. Nos? És ha még egy táblát is kiteszel, hogy I d e g e n e k n e k t i l o s a g y e r e b e, Te leszel a kerekhegyi félisten. A sváb mindennél jobban tiszteli az ilyenfajta táblákat.

Laci testvér, köszönöm a meghívást telekségedre. A gonosz nyár beállta előtt föltekintem (sic!). Megbeszéljük. Persze olyankor mennék, amikor az agrárius munkák szünetelnek, bár egy kert... De komisz érzés lenne, ha egy bazi nagy csákányt találnék a markomban; Te szereted megdolgoztatni az elmélázó széplelkeket, davaj kicsi robot⁶⁹ – alapon. De én évekig magyar tanácsadó voltam a Szovjetunióban, és ládd-e, hogyan kikupálódtam! Azt hiszem, Te is használt vennéd szaktudásomnak, éleslátó javaslataimnak.

61 *Bereczky akkoriban vett egy köves telket és egy kis nyaralóházat a Solymárhoz tartozó Kerekhegyen. Egyik korábbi, szellemesen ironikus, humoros levelében Szabó (ld. Holmi, 2008) arról „értekezett”, hogy a helyi svábokat miként kellene barátjának csapádba ejtenie és ezzel pénzt szerezni. Ez a levél tulajdonképpen annak a folytatása.*

62 *Nagykálló a Partiumhoz tartozott.*

63 *A nevezetes Ilf-Petrov regény (Tizenkét szék) szélhámos hőse.*

64 *A 18. századi sváb telepések java része Baden-Württembergből jött; Stuttgart ennek a szövetségi államnak a fővárosa.*

65 *Német, nacionalista jellegű dal; a náci időkben volt különösen népszerű.*

66 *A Volksbund: a magyarországi németiségnek a nemzetiszocialisták (nácik) által szervezett egyesülete.*

67 *Abban az időben Nagykanizsán gyártott sörfajta.*

68 *Bajor politikus; abban az időben Bajorország (NSZK) tartományi miniszterelnöke.*

69 *A kifejezés a szovjet katonák elterjedt szólására utal: „kis munkára”, néha hadifogságba gyűjtötték, fogdosták össze 1945-ben az embereket.*

Most pedig búcsúzom. A varjak megfőttek, táplálkoznom kell. Féld az Istent, felebarátom, és tiszteld a ZETÉ-t.
Szeretettel ölel: Szabó tekintetes úr

U.i. A TV csakugyan csinál egy egyórás filmet piszkozataimból, de nem a Lázadó-ból⁷⁰ (azt nem tudják megcsinálni), hanem négy olyan novellából, ami négy fal (ill. három) között forgatható. Kevés a píz, azt mondják. Egyébként minden jó nekik, megfilmesítenének egy sült keszeget is, de odabent. Mintha nem az övék lenne az ország. Záhonytól Hegyeshalomig.

12.

[Szabó István levele Bereczky Lászlónak]

Budimpesta, anno 1975. júliális 6.

Nagyságos Berczky óbesternek, aki nem sturmführer! Hanem A KÖNYV hadának csőre töltött golyóstollú vezénylője⁷¹!

(Írá egy kósza és csapongó szabadharcos, ki is neveztetik Istvánnak és Szabónak, mind közönségesen!)

Milly' fertelmes lassan telik az idő! Még csak egy esztendeje meg két hónapja, hogy Tekegyelmed írásba tett eszeségén el-ámuldoztam. Illik, nem illik, én emígy végeztem magamban. Nagyságod levelét, üdőnek előtte bár, de megválaszolom, mert ilyen a türelmetlen ifjonc. Ilyen a magabizó gyerekember! Hogytalán magára haragítja a nála hatalmasbakat? Mit neki eme félelem!

Lássuk tehát!

Amit Tekegyelmed szemügyre vett a Látóhatár peremén, annak idején, az bizony más módi, mint amit megszokott tüllem óbester uram.⁷² Eleddig két kézre fogtam a kardot, úgy vágtam, nyestem, aprítottam a nádat, emitt a kües Balaton partján. Majd gondolék egyet üdövel. Minek ez az inatszaksztó, rosseb rágta, fene nagy buzgalom? Hátha villog ez a kard fél kézben is?!

Villogott bizony -, Tekegyelmed levélbeni felröffenése a tanúságom. Hahogy játszódtam, úgy sikeredett, de a játszódo gyerek homlokát is befuthatja gyöngyösen a veríték. Be ám. Csakhogy mi a fontos? Ne a veríték, hanem a játék adta mosoly legyen győzedelmes.

Úgy, úgy. Belémkarolt az Isten, vagy a hónom alá nyúlt? Segítségét nem tagadhatom. Megértette ő, hogy inget akarok váltani. De nomármost, óbester nagyságos uram, Nagyságos óbester von und zu Bereczk.

Először szólnék Keszthely mező- és víziváros rég' porladó derék németajkú jöttmentjeiről. Még az eleim verték agyon őket, több felvonásban az Árpád-házi királyok óta, később töröknek nézték őket, mint Thury György uram, Nagyvázsony várának ura, ki is könnyű lovas hadát rájuk ereszté. És még megannyi véres tréfa – gondolom, ez lehet tápláló földje a humornak, melyet Tekegyelmed oly nagy csudálkozással és bostonkodással fogad.

Ennyit a gumorról, bár nem az, noha annak mutatzi magát.

De hogy komolytalankodnánk a pópista hittel? Meglehetés bár Tekegyelmedet igen magasra emelé a sorsa, de hitét, a reformáta vallást meghagyá a földön, miként az ágostait is. Az én katólikus (sic!) egyházam egyetemes és nagyerejú, megbírja, sőt megköveteli az trufát, míg pediglen az reformáta, magyarul kálvinista vallás csak olyan vidéki vergődés, jajongás – mert e hiten lévő parasztkok akkor is jajgatnak, midőn malacot lopnak, hogy lármájukkal hallhatatlanná tegyék a kised állatka sivalkodását.

A minapában igencsak melldőbentő látványnak voltam tanúja. Menék hazafelé a Fogarasi úton⁷³, midőn utóért engem egy csordányi fölvonuló. Nagy tábla-irományt tartottak a magasba, melyen is ez állt.

T ö b b k ö n y v t á r o s t a H o l d b a !⁷⁴

Alig ámuldoztam éppen csak elegendőt, amidőn közeledett felém – bár az úttesten – az ellenhorda. Táblát emeltek a magasba ők is:

⁷⁰ Szabó első kinyomtatott novellája, amely 1954-ben, az Új Hangban, illetőleg az „Emberavatás” című antológiában (1955) jelent meg. Első kötetének címadó írása.

⁷¹ Utalás arra, hogy a címzett az „Új Könyvek” felelős szerkesztője volt.

⁷² Szabó pályájának utolsó szakaszában új tónusú novellákat kezdett publikálni.

⁷³ Szabó a zuglói Varga Gyula András parkban, egy lakótelepi lakásban élt.

⁷⁴ Alig több mint fél évtized telt el az amerikaiak első Holdra szállása óta.

Ló f a s z t!

Több háztájit⁷⁵ a könyvtárosoknak!

Mehettem haza elmélkedni, étlen-szomjan. De hahogy megérti-e a könyvtáros népet Tekegyelmed, óbester uram, alázatos gyalog hívének elméjét megvilágosítani ne mulassza! Jóllehet fölsismerni véltem jó néhány arcot a könyves seregből, nevén is nevezhető arcokat, mégis, kihez fordulna jó szóért egy szabadharcos? Vezénylő urunkhoz!

Az én Istenem tartsa nagy böcsben Tekegyelmedet.

istenban don Szabó
gyalogtalpas

U.i. Ma 1975. július 6-át írunk, vasárnap délelőtt tíz órát. Kisdéd konyhamban egy spékelt antilop rotyog a jó venyige tűzön. Óbester uram bötsületes levelét igencsak várom a legközelebb vasárnapig.

⁷⁵ *Tsz-tagok magánművelésű földjei.*

Heitler László: Bakony (I. Ars Pannonica)

Szirtes Gábor

„Érzem, tapintom benned a talentumot...”

A fiatalok felfedezője és pártfogója: Lovász Pál

A Janus Pannonius Társaság egykori alapítójának és főtítkárának, Weöres Sándor pályakezdése önzetlen segítőjének, három önálló verseskötet szerzőjének a nevét alig őrizte meg az irodalmi emlékezet. 1975-ben bekövetkezett halála után feledésbe merült a neve és munkássága egyaránt. 2006-ban, amikor a családi hagyatékából előkerült a *Mecseki rapszódia*⁷⁶ című, az 1956-os forradalom helyi és országos eseményeinek, anonim és nevesített mártírjainak emléket állító 46 versből álló ciklusa, ismét kezdett ráirányulni a figyelem. Azóta emléktábla őrzi nevét a pécsi ház falán (Pécs, Búza tér 8.), ahol élt és alkotott, és megkezdődött gazdag családi és közgyűteményi hagyatékának feldolgozása is. A pályaképét bemutató monográfia egyik „epizódjával”, a fiatal írókkal, költőkkel való segítő kapcsolatával foglalkozunk a továbbiakban.

Az 1960-as évek első felében – bár lassan oldódik körülötte az 1945-től, majd még erőteljesebben 1948-1949-től személyét kísérő előítéletes légkör – keveset publikál, kevés szereplési lehetőséghez jut, egészségi állapota megromlik, depressziós tünetei vannak, mint az 1920-as évek elején, a Bácskából történt kényszerű áttelepülése idején. „Valamiféle tériszony nyavalyába” esik, „szédülés, sőt ájulási roham kap el, ha szélesebb utcán, különösen téren kell átmennem” – írja barátjának 1960-ban.⁷⁷ Sokatmondó tény, hogy miközben ő maga is megerősítésre, lelki támaszra szorulna – amit részben meg is kap például a Temesváron élő barátjától Endre Károly költőtől kapott levelekben –, tudásával, tapasztalataival, ismereteivel önzetlenül segíti a hozzá fordulókat. Egykori kapcsolatait igyekszik felhasználni a Jelenkor folyóirat érdekében is: megkeresi – a közben neves íróvá, költővé vált – régi ismerőseit, barátait, hogy kéziratokat szerezzen a fiatal, ambiciózus új főszerkesztő, Tüskés Tibor számára.

A folyóiratnál az új főszerkesztő kiváló erőkből álló lektorátust működtet, tagjai között van például Fábian István⁷⁸ és Lovász Pál is. Lovász elsősorban fiatal írók, költők munkáinak, többnyire a laphoz beküldött kézíratainak véleményezésével, elbírálásával foglalkozik. A fiatalok írásaival szívesen ismerkedik meg, a fennmaradt lektori jelentései szerint örömet és vigasztalást jelent számára ez a munka. A tehetségeket keresi-kutatja, csodálja bennük „az újulás és újítás buzgó forrását”, tiszteli kísérletező kedvüket, útkereső bátorságukat. „A kezdők kéziratát csak elfogódottan tudom kézbe venni, s a szerzők iránti akaratlan részrehajlással mélyen merülök el ezekben az írásokban, hogy a tehetség csírait lehetőleg felfedezzem. Egy-egy fölsejlt új hang, új szépségű írás a szellem halhatatlansága, a lelki lét időtlensége felől ad megnyugvást” – olvasható a *Verseimről* címmel készült feljegyzésében.⁷⁹

Hatalmas levelezést folytat ezekben az években, többen fordulnak hozzá különböző szakmai kérdésekkel, sokan ad tanácsokat, keres elő régi, főként a Janus Pannonius Társaság működésével kapcsolatos forrásokat, dokumentumokat. A hagyatékában fellelt számos levél arról tanúskodik, hogy bölcs tanácsaival sokakat pártfogol a szakmai indulásban. Kettővel ismerkedjünk meg kicsit közelebbről, mert a velük kialakult kapcsolat tartalma, jellege, mélysége és hangneme egyszerre jelzi egyrészt Lovász felkészültségét, emberismeretét, segítőkézségét, empátikus képességét, humánusát, másrészt a két pályakezdő fiatal érett gondolkodásmódját, erőteljes belső motivációját, munkásságuknak már csírájában megbúvó, később kiteljesedő jellemző vonásait.

Lovász az általa követendőnek tartott kritikus magatartásra, szerepfelfogásra vonatkozó tanácsokkal látja el például – az akkor még verseket is író, pályakezdő, később ismertté vált szerkesztőt, kritikust, irodalmárt – Alföldy Jenőt. 1963-ban kezdődő kapcsolatuk egybeesik a fiatalember pályakezdésével, első novelláinak és verseinek megszületésével, formálódóban lévő, bizonytalanságokkal teli szerepfelfogásával, küszködésével, hogy a példának tekintett Vörösmarty, Tóth Árpád és Ady hatását meg nem tagadva önálló hangjára találjon. Az ifjú irodalmár megosztja Mesterével töprengéseit például arról, vajon hogyan lehetséges „utánzás nélkül követni klasszikusaink formai módszereit, és ezzel egyidejűleg megütni a modern ember hangját”, továbbá mindeközben „emberinek maradni”.⁸⁰ Lovász kritikus véleményével segíti Alföldy Jenő költői arcának, saját stílusának kialakulását, rendszeresen konkrét értékeléseket is ad a folyóirathoz beküldött verseiről, a legjobbakat közvetíti a főszerkesztő, Tüskés Tibor, a versrovatot gondozó Csorba Győző, majd

76 Lovász Pál: *Mecseki rapszódia, Pécs 1956 őszutó – Pro Pannonia Kiadó, 2006*

77 Lovász Pál 1960. április 3-i levele Császár Gézáknak (másolat) – a Lovász család tulajdona

78 A tudós tanár posztumusz kötete, amely irodalmunk kezdetével, Berzsenyivel, az adomával, Vas Ge-reben, Jókai és Mikszáth munkásságával foglalkozik, nyújt válogatást gazdag irodalmi munkásságából. Fábian István: *Ízlés és irodalom, Pro Pannonia Kiadó, 2004.*

79 Lovász Pál: *Verseimről (kézirat) – a Lovász család tulajdona*

80 Alföldy Jenő 1963. szeptember 18-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

1965-től az új főszerkesztő, Szederkényi Ervin és a Jelenkor versrovatát akkor vezető Pákolitz István felé.

Lovász szigorú ítész: a mércét el nem érő alkotásokat (verset és prózát egyaránt) nem nyújtja be a Jelenkor szerkesztőségébe, ahol „nagyon megnézik az írásokat, kívülről-belülről, a mondanivaló lényegét, célzatát is”.⁸¹ A fiatalember bizalma töretlen a továbbiakban is Lovász iránt, reális önértékeléséhez, önfejlődésének valós megítéléséhez tőle kér segítséget.⁸² Az ekkor már az unokája, Gyurika bővületében élő, gyakran betegeskedő Lovász félretéve személyes elfoglaltságát és gondjait, alapos és konkrét értékelést, valamint alkotótársi biztatást ad az ifjú számára, egyik versével kapcsolatban pedig, az önálló útválasztásra adva bátorítást – többek között – megállapítja: „Erőt mutató kompozíció. Jó szándékú, becsületes filozófia van benne... Epikus bőséggel, de fegyelmezetten fogalmazol... E nagy vers építményében Juhász Ferencre kellett gondolnom. Nem utánérzésről van itt szó, hanem a szerkesztésben, előadásmódban rejtőzik valami, ami Juhászt idézi. Te, örülök neki, fegyelmezettebb vagy. Juhász az asszociációk mindent elárasztó folyamának nem tud gátat vetni... Tanulmányozd őt, tanulj is tőle, de önmagad biztos talajáról nézd a valóban káprázatos produkcióit”.⁸³

Hasonlóan mélyreható, őszinte kritikájával későbbi is segíti a pályakezdő alkotót. 1965-ben például megírja neki: „megmondom, hogy egyik-másik versedben itt-ott egyenetlenséget, keresettséget, hangulati és logikai indokolatlanságot látok, s az asszociációs kihagyások miatt mintha néhol a jó alapgondolat nem találna rá a kellő formára. De ezt nem csak Nálad, hanem az új hangon beszélő valamennyi fiatalnál így látom” – állapítja meg levelében.⁸⁴ Lovász érzékeli: általa segített, pártfogolt huszonéves fiatal barátja türelmetlenül keresi a maga tiszta hangját, hozzá mer nyúlni a társadalmi problémákhoz, érzékenyen reagál a szociális jelenségekre, méltó a folyóiratokban (a Kortársban, a Jelenkorban) való megjelenésre, ami 1965-ben végre valóra is válik. A kortárs líra kiválóságairól (Nemes Nagy Ágnesről, Weöres Sándorról) folytatott eszmecserejük is segíti Alföldyt abban, hogy versei „egyéni lírává váljanak, melyben valódi művésztette ötvöződik minden elem”.⁸⁵

Lovász közvetítésével kerül kapcsolatba Alföldy Jenő Szederkényi Ervinnel, a Jelenkor főszerkesztőjével és az igazi Mesterrel, Weöressel is.⁸⁶ Az első találkozás előtt Lovász gyakorlati tanácsokkal látja el a fiatalembert, és kifejezésre juttatja, hogy nagyon szeretné, ha intenzív kapcsolatba kerülne Weöressel, mert ő mindenkinél értékesebb tanácsokat adhat számára, „szereti és tiszteli a fiatalokat, és szíve, lelke szerint őszinte hozzájuk”.⁸⁷ „Meglepett Weöres Sándor közvetlensége, mindenféle arisztokratikus tartástól való teljes mentessége... Titkokat fogok megtudni, vagy ellesni tőle, olyan titkokat, amiknek ma ő a legnagyobb birtokosa ebben az országban” – írja az ifjú költő – az első találkozás élményének hatása alatt – a reménybeli későbbi találkozásaira is utalva.⁸⁸ Beigazolódnak tehát Lovász szavai. Imponáló számára Weöres közvetlensége, segítőkészsége, széleskörű filozófiai tájékozottsága és alapos fölkeszültsége. A Jelenkor szerkesztőségében Weöresről folytatott vitához elküldi följegyzéseit Szederkényi Ervin számára, bennük az akkor meglehetősen vitatott költő mellé áll, akiről tanulmányt is szeretne írni, hogy közelebb vigye ezt a nagy művészt az emberekhez.⁸⁹ Ő maga mindenekelőtt nem is költő akar lenni – fejt ki levelében, hanem ember, és ezt a folyamatot segíti számára a költészet, ebben segítik azok is, akik előtte járnak, akiktől tanul: Lovász Pál, Benjámin László, Weöres Sándor – írja 1966-ban.⁹⁰

Lovász nagyra értékeli pártfogoltja gondolkodásmódját, lelkesülten válaszol neki: „Szeretnék megölelni azért, hogy a költői sikereknél is többre becsülöd az emberség kialakítását. Bár minél többen lennének ilyenek a Te nemzedékedből, akkor talán megmenekülne a világ. Mert bizony sötét a horizont, nagy a gyűlölet. Poézised továbbra is, mindvégig az intellektussal megvilágított humánumon nyugodjék!” – tanácsolja a fiatal költőnek.⁹¹ És miközben Alföldy arról panaszkodik Mesterének, hogy csak nem akar kialakulni benne „egy nagyjából végleges hang”⁹², Lovász – a fiatal költő útkeresését segítő – arról ír, hogy új verseiben személyiségének értékes vonásait fedezi fel, hogy érződik a feleslegestől való megszabadulás igénye, hogy megmutatkozik bennük a lényegre találás, hogy változatos formájuk fokozódó szépülést, jó szerkesztést mutat. „Öröm nekem – mondja –, hogy egyre tisztábban, tömörebben

81 Lovász Pál 1963. szeptember 14-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

82 Alföldy Jenő 1964 elején írt (datálatlan) levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

83 Lovász Pál 1964. február 29-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

84 Lovász Pál 1965. február 27-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

85 Lovász Pál 1965. december 23-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

86 Lovász Pál 1965. október 26-i levele Weöres Sándornak (másolat) – a Lovász család tulajdona

87 Lovász Pál 1965. október 23-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

88 Alföldy Jenő 1965. november 21-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

89 Alföldy Jenő 1965. december 12-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

90 Alföldy Jenő 1966. február 16-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

91 Lovász Pál 1966. április 20-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

92 Alföldy Jenő 1966. április 29-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

beszélés”.⁹³ Lovász a továbbiakban is eredményes kísérletezésre biztatja, önmagával szembeni igényességre neveli, és arra, hogy bár legyen magával továbbra is elégedetlen, de a kételkedést, a kedvetlenséget ne engedje belopózni a szívébe. „Te a céloddhoz el fogsz érni: az irodalom eszközével használsz majd embertársaidnak” – jósolja meg Alföldy Jenő később valóban magasra ívelő irodalmi (mindenekelőtt kritikus, irodalomtörténeti) pályáját.⁹⁴

Kapcsolatuk négy éve alatt a kezdő költőből érett lírikus lett. „Örülök, hogy már egészen egyéni a hangja, félre- ismerhetetlenek a sajátosságai. A képei színesek, változatosak, szuggesztívek. S nagy érdeme Jenőkének – írja Lovász a költő édesapjának –, hogy gyötrődésekkel megváltott hit, erkölcsi törekvés, s a magasabbra emelkedés vágya fénylik verseiből”.⁹⁵ A fiatalember kritikus pályáját is figyelemmel kísérte, tanácsokkal látta el, aki figyelmeztetését megfogadta és magáévá tette: a kritikus legyen alázatosabb a „bírálat” céljából kezébe kerülő művel kapcsolatban. Alázat és szeretet (is) kell tehát a jó kritikához. Alföldy megírja neki, elfogadja észrevételeit: arra törekszik, hogy továbbgondolja, amit művében az író gondolt, hiszen a kritikus valóban csak így válhat társszerzővé, és így kelthet érdeklődést a művészet iránt.⁹⁶

Lovász Pál segítette mindazokat a fiatalokat, akikben tehetséget látott. Közéjük tartozott a Nagykanizsáról a Pécsi Tanárképző Főiskolára került Pék Pál is, akinek első próbálkozásaival, mint a Jelenkor szerkesztőségében működő lektorátus tagja ismerkedett meg Lovász 1960-ban, aki a hibás ritmus és rímek, a kezdetleges költői technikával megírt sorok mögött már ekkor felfedezi a lírai alkatot, a költői hajlamot, a rokonszenves szerénységet, a költő verseinek szomorúságot, levertséget, csüggedést kifejező alaphangját.⁹⁷ 1961 júniusában még mindig nem javasolja Pék verseinek közlését, de újabb értékeket fedez fel bennük: mélyen érez, színesen lát az ifjú költő, formai megoldásai már sikerültebbek, fegyelme, öntudata erősödött.⁹⁸ Majd néhány hónappal később *Az asszonyok* című versét közlésre ajánlja.⁹⁹ A mindössze 22 esztendőes fiatalember 1961-ben keresi fel először Lovászt személyes levelével, ahogyan írja, kissé félve, mert „Önnek szigorú híre van errefelé; de igényességéről és segítő szándékáról is sokat hallottam.”¹⁰⁰ És miután Lovász nem csak a bíráló szerepében lépett fel, hanem a segítő szándékot is felfedezhette benne az ifjú költő, rövidesen személyes kapcsolat, és mély, őszinte viszony alakul ki közöttük. Pék bevallja, hogy próbálkozásait nem mutatja meg szinte senkinek, de Lovásznak bátran, teljes bizalommal kitárulkozik. Maga sem tudja, hogy miért.¹⁰¹ Lovász pedig nála is felfedezheti a tudatosságot, a célratörő költői programot, hiszen a klasszikus értelemben vett forma hiányosságaival kapcsolatban kapott kritikára a fiatalember egyértelműen válaszol: ez tudatos törekvés nála, tömör, sallangmentes verseket szeretne írni. További verseket is küld Lovásznak, lektorálásukat kéri, mert szeretne még biztosabb útmutatást kapni, hogy bátran elindulhasson a választott útján. Versei „érzelmi meredtségét”, amit Lovász felrótt neki megmagyarázza: nem a versek meredtek, hanem maguk a versebe öntött érzések merevek nála, amihez az életét kellene ismerni.¹⁰²

Kapcsolatuk tartós és mély, ám Lovász mindezek ellenére igen szigorú, egyidejűleg bölcs kritikusa pártfogoltjának: versei megjelenésére nem tesz javaslatot a Jelenkornál, mert meggyőződése, hogy hamarosan ezeknél sikerültebbekkel is tud majd jelentkezni, és ez előnyösebb lesz a fiatalember jövője szempontjából.¹⁰³ Pék részben megértéssel fogadja ezt, részben félelemmel tölti el: „Nem tudom eléggé megköszönni ennek a mércének a felállítását, annál is inkább, mert játszom a gondolattal, hogy talán többet lát kísérleteimben, mint amennyi figyelmet azok valóban megérdemelnek. Ugyanakkor azonban ez az igény béklyóz, néha valósággal megfullaszt, annyira kívánom valamelyik versemet nyomtatásban látni” – vallja be.¹⁰⁴ Úgy érzi, hogy – a megjelenés hiányában – nincs mondanivalója, nyilvánosság nélkül értelmetlen a versírás. Félelmei ekkor olyan nagyok, olyan mélyek, hogy attól tart: kiég belőle a líra. Lovász „tartja benne a lelket”, biztatja: húzza le magáról a depressziós terhet, még csaknem gyermekkorban van, szép életművét csak most kezdi el, és ehhez megvannak a jó képességei. „Érzem, tapintom benned a talentumot. Keresd hát tovább – persze hogy

93 Lovász Pál 1966. június 6-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

94 Lovász Pál 1966. december 12-i levele Alföldy Jenőnek (másolat) – a Lovász család tulajdona

95 Lovász Pál 1967. május 31-i levele dr. Alföldy Jenő egyetemi tanárnak (másolat) – a Lovász család tulajdona

96 Alföldy Jenő datálatlan levele Lovász Pálnak (a postabélyegzőn olvasható dátum: 1969. október 9.) – BMMI TO Lovász hagyaték

97 Lovász Pál lektori jelentései Pék Pál verseiről (1960. április 12., 1961. március) – a Lovász család tulajdona

98 Lovász Pál 1961. június 14-i lektori jelentése Pék Pál verseiről – a Lovász család tulajdona

99 Lovász Pál 1961. augusztus 30-i lektori jelentése Pék Pál verseiről – a Lovász család tulajdona

100 Pék Pál 1961. április 12-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

101 Pék Pál 1961. június 2-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

102 Pék Pál 1961. július végi (datálatlan) levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

103 Lovász Pál 1962. július 8-i levele Pék Pálnak (másolat) – a Lovász család tulajdona

104 Pék Pál 1962. február vagy április 21-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

küzdelmek árán – a hangodat! Tetszik nekem az az igény, ahogyan minden versnek nekifogsz. De talán túl sok elméletet viszel beléjük; mintha intellektuálisan túlkomponálnád őket – figyelmezteti tanítványát. Olvasásukkor az az érzésem, hogy a gondolatiság és az intuíció birkózik bennük, egymást váltogatják, de egymásba is bonyolódnak”.¹⁰⁵

Lovász jól érzékeli a fiatal költő őszinte és keserves küzdelmét ifjonti múltjával (a levelekben meg nem nevezett 1956-os forradalomban szerzett élményeivel, elvetélt reményeivel) és remélt, ám egyelőre megvalósíthatatlannak látszó jövőjével. Ahogyan Pék megvallja neki, szeretne kibontakozni a múlt szorításából, szeretne feledni és segíteni: „Rájöttem arra, hogy más barátaim elképzelései, életigenlése szebb és erősebb mindenfajta nosztalgias feloldódásnál. Most már akarok nevetni, akarok küzdeni, elfeledve mindent, ami szörnyű és nyomasztó volt előző életemben”.¹⁰⁶ A fiatalembert továbbra is 1956-os élményei foglalkoztatják, úgy érzi, hogy ezeket prózában inkább képes kifejezni, mint versben – osztja meg legbensőbb gondolatait is Mesterével.¹⁰⁷ Lovász a később küldött versekben – lektori jelentésében – feltárja Pék talán legfőbb problémáját, azt, hogy a mindenáron eredeti megoldásra való törekvés céljából „konkrét és elvont képeket hangulati és logikai indokoltság nélkül egymás mellé állít... a szövegezésnél a szavak szövevényébe bonyolóódik”.¹⁰⁸ A Mester jó érzékkel és előrelátással fedezi fel Pék költészetének a későbbiekben is érvényesülő, majd kiteljesedő jellegzetességeit: gyötrelmekkel teli vívódásait, csonka ifjúságára gyógyírt kereső magatartását, a múlt hálójából való szabadulás törekvését, bonyolult képszerkesztési technikáját, nehezen felfejthető nyelvezetét.

Lovász a Jelenkor szerkesztősége mellett működő irodalmi lektorátus tagjaként nem csak Alföldy Jenő és Pék Pál, hanem a folyóiratnál kéziratral jelentkező alkotók egész sorának munkáit értékelte az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején. (Jóllehet szédülése miatt orvosai ekkor nem csak a rendszeres munkavégzéstől óvták, hanem az olvasástól is.) Ezekben és a szerzőknek írt leveleiben a mennyiséggel szemben a minőséget képviselte, azt ajánlotta a fiataloknak, hogy a legszigorúbb mértékkel válogassanak saját műveik közül.¹⁰⁹ Nem csak a jó, a közlésre ajánlható, hanem a rossz versekkel is foglalkozott, mert az volt a törekvése, hogy „a lap fórumától a fiatalok ne csak kritikát, hanem egy kis jószívű útbaigazítást is kapjanak”.¹¹⁰ Így – többek között – Antalffy István (Kecskemét), Áts László (Nagykanizsa), Belyei László, Bencze József (Budapest), Békési Gyula, Bernáth Elvira (Budapest), Bojár Iván (Pécs), Bösz Jenő (Budapest), Buda Ferenc (Debrecen), Büky László (Nagykanizsa), Csávás Lajos, Csontos István (Pécs), Gallai Károly (Dunaföldvár), Gáspár Károly (Pécs), Gömöri Ferenc, Hatvani Dániel (Szekszárd), Hegyi Attila (Pécs), Horgas Béla, Hunyadi István, Kemény Erzsébet, Kerekes András (Budapest), Keszthelyi Rezső (Budapest), Kingl Ernő, Kópiás Sándor (Makó), Kovách Ágnes (Pécs), Krecsmári László (Hosszúpályi), Lelkes József (Budapest), Miskolci Kiss Károly (Miskolc)¹¹¹, Papp Antal János (Pécs), Péntek Ágnes (Pécs), Szapudi András (Budapest), Szilágyi Ferenc (Budapest), Takács László (Nagykanizsa) és mások verseiről, prózáiról (több szerző esetében több alkalommal is) mondott, írt véleményt.¹¹² Néhányat közülük, a legígéretesebbnek tartottakat meghívja a lakására is, személyes találkozási lehetőséget biztosít számukra. Mindössze egyetlen esetben javasolta valamennyi beküldött vers közlését a főszerkesztőnek, Tüskés Tibornak: Pálos Rozita Bakonyszombathelyen élő költőnőét, annak alapján, hogy „a megszokottól nagyon is eltérő látásmóddal szemlélődik s éppen ezért meglepő új színeket és képeket tud mutatni... Verseinek anyagát valamilyen különleges esztétikum, romantikus szépségelem szövi át, s uralkodó motívum nála az önfeláldozásra hajló

105 Lovász Pál 1962. április 25-i levele Pék Pálnak (másolat) – a Lovász család tulajdona

106 Pék Pál 1962. március 26-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

107 Pék Pál 1962. augusztus 6-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

108 Lovász Pál 1962. szeptember 25-i lektori jelentése Pék Pál verseiről – a Lovász család tulajdona

109 Krecsmári Lászlónak, akinek néhány versét közölte is a Jelenkor, a következőket írta: „inkább 30-40 verset mutass be a tervezetben, mintsem nagyobb számú, kevésbé sikerült poémát. (Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes első kötetében 20-25 vers jelent meg és országos visszhangot keltett annak idején mindkét füzet. Quasimodo 1959-ben Nobel-díjat kapott, pedig mindössze 100-120 verse látott napvilágot)”. – Lovász Pál 1960. december 7-i levele Krecsmári Lászlónak (másolat) – a Lovász család tulajdona

110 Lovász Pál 1961. január 25-i levele Tüskés Tibornak (másolat) – a Lovász család tulajdona

111 Lovász Pál 1961. április 30-i lektori jelentésében felhívta a Jelenkor szerkesztőségének figyelmét arra, hogy nevezett az Élet és Irodalom, mint plagizátort leleplezte (1961. február 17-i és február 24-i, valamint március 3-i számában), ezért küldeményét feltétlenül selejtezzék ki, nehogy valamelyik verse esetleg a közlendők közé kerüljön.

112 Lovász Pálnak a családi hagyatékban található lektori jelentései értékes és maradandó értékeléseket tartalmaznak a pályakezdő fiatalok első kísérleteiről, melyek közül néhány eljutott a Jelenkorban történő megjelenésig. Nevezettek pályarajzának megírásához elengedhetetlen adalékot nyújtanak Lovász Pál ezekben olvasható észrevételei. Közülük több fiatal szerzővel – így Büky Lászlóval, Takács Lászlóval – Lovász több levelet is váltott, melyek megtalálhatók a családi hagyatékban, továbbá a BMMI TO Lovász hagyatékában.

női lélek emberszeretete”.¹¹³ Ugyanakkor többeknél csak egy vagy néhány vers közlését javasolta, így Antalfy István, Bernáth Elvira, Buda Ferenc, Büky László, Gallai Károly, Hatvani Dániel, Hunyadi István, Krecsmári László, Takács László esetében.

Galambosi László *Lengő fényhidak* címmel lektorálásra beküldött önálló kötetét is értékeli. Felismeri benne a szerző költészetének – később kiteljesedő – jellemző vonásait: bőséggel áradó képeit, valóságos belső látomásokat kifejező képsorait, szerelmi verseinek himnuszos hangját, közéleti verseinek, társadalmi élményeinek átéltségét, költői képzelőerjét, nyelvi leleményeit, miközben egyidejűleg rámutat arra is, hogy „a szép szavak, bizarr hasonlatok áradása” vagy a „színek áradása” időnként elnyomja, háttérbe szorítja, a költői mondandót, a mondanivaló tartalmi elemeit.¹¹⁴

Lovász Pál tehát nem csak véleményt mondott a hozzá forduló fiataloknak írásaikról, hanem kiváló lényeglátó képességével rámutatott verseik főbb formai, tartalmi, prozódiai problémáira is, továbbá hasznosítható tanácsokkal látta el őket. Verstani és verselméleti fejtegetések mellett – leveleiben – emberszeretetre, tanulásra (egyetemre, főiskolára történő jelentkezésre, volt, akit az ott maradásra), hivatástudatra, az önismeret fontosságára nevelte őket. És ami talán a legfontosabb – átmenetileg olykor megromló egészségi állapota ellenére is –, mindig nyitott és befogadó volt emberi és művészi problémáik iránt, őszinte a véleményalkotásban, amelyek együttes eredményeként a kölcsönös bizalmon és megbecsülésen alapuló kapcsolat alakult ki közöttük.

Az 1956-os forradalom utáni évek terhes világában, bonyolult viszonyai közepette, a társadalmi és magánéleti problémákkal küzdő, helyét kereső nemzedék tagjai számára fontos érték volt ez a ritkán tapasztalt, őszinte beszéd, a megértő szó, a féltő gond által kísért szigorú kritika, a bátorítás, nehezen induló útjuk, ellentmondásosan kibontakozó alkotói pályájuk egyengetése. Lovász ezt nyújtotta számukra. A két fiatallal, Alföldy Jenővel és Pék Pállal és a többiekkel a hatvanas években kibontakozott kapcsolata ennek is bizonyítéka, amely jól érzékelteti: egyszerre volt ez alapos szakmai, kollegiális alkotótársi és mély emberi kapcsolat. Ahogyan Alföldy Jenő írta: „szeretetteljes útmutatásai számomra nem csak a poétikai szempontokra vonatkoznak, hanem mindig a humánus mércéjét is adták”.¹¹⁵ Hasonlóképpen emlékezett rá hosszú évekkel később, az 1959-től küzdelmes életútját Lovász bátorításával sikerrel megjáró, az igényeséget, a szigorú önértékelést tőle tanuló, az ezek alapján „egykönyvesnek” maradó kiváló költő, Takács László is, aki a következőképpen fogalmazott: „Régi leveleidet olvasgatom, nem tudom eldönteni, apai barátomnak vagy humanista mesteremnek véljelek-e, azt hiszem mindkettőnek egyszerre!”¹¹⁶ Tanítvány mesterének ennél aligha mondhat többet.

113 Lovász Pál 1959. október 15-i lektori jelentése Pálos Rozita verseiről – a Lovász család tulajdona

114 Lovász Pál 1961. április 14-i lektori jelentése Galambosi László *Lengő fényhidak* című kéziratgyűjteményéről – a Lovász család tulajdona. Lovász a 89 versből 77-t javasolt közlésre. Ezzel a címmel végül is Galambosi Lászlónak Makay Idával és Bertók Lászlóval közös kötete jelent meg 1964-ben.

115 Alföldy Jenő 1965. október 15-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

116 Takács László 1972. augusztus 17-i levele Lovász Pálnak – a Lovász család tulajdona

Tóth Csaba: Gyönyörű képességünk a rend
(I. Ars Pannonica)

Pósa Zoltán

Költészettel a világ boldogabbá, jobbá válásáért (Magyarfalutól Csíkszeredán át Budapestig)

lancu Laura csángó költő a *Karmaiból kihullajt* című új kötetéről és a csángó magyar kultúráról, antropológiáról beszél

lancu Laura huszonkilenc éves korára a magyar költészet egyik nagy ígéretévé vált. Versei különleges érzékenységgel tapogatóják le a világot. Kettősség jellemzi: intellektuális fogékonyság és kötődés az ősi gyökerekhez. A csángó magyar községben, Magyarfaluban született. A Csíkszeredában, majd Budapesten diákoskodó, jelenleg is ott élő költőnő eddig három néprajzi könyvet (Johófiú Jankó, Magyarfalusi emlékek, Aranyréce), s két verseskötetet (Pár csángó szó, Karmaiból kihullajt) jelentetett meg. A Tokaji Íróklub Fialok Nagydíját idén ő kapta. Mezey Katalin, József Attila-díjas költő, a Kilencek prominense laudációjában a végleges megfogalmazások birtokában lévő költőnek nevezte, aki ugyanakkor a saját útnak indító csángó tájegysége, a moldvai Magyarfalu folklórájának tudósaként is kapta a díjat. lancu Lauránál most is él a kettősség, elkészült új verseskötetével, s már készül egy finnországi konferenciára.

Pósa Zoltán: – Nekünk, anyaországban élőknek a csángó költészet Lakatos Demeterhez kötődik. Az ő, szórványban formálódott magyar nyelvezetében együtt élnek ősi kifejezések, jövevényszavak és egy különös zamattal fűszerezett magyarság. Milyen indíttatást ad a költőnek a szülőhely, ebben az esetben Magyarfalu?

lancu Laura: – Te is jól tudod, bármit is mond az ember huszonkilenc évesen hatéves koráról, az nem biztos, hogy fedi a valóságot, de azt híven tükrözi, ami itt és most élte. Nem szeretem használni a csángó kultúra megfogalmazást, amikor magamról beszélek. Szívesebben hívom Magyarfalu kultúrájának, ott születtem és cseperedtem föl. Tizenkét esztendőig ott jártam román tannyelvű iskolába, ott éltem testvéreimmel, hatod magammal, két lány és négy fiú. Magyarfalu egyéniségem legmélyéről meghatározza az életemet, a gondolkodásomat, megjelenik az írásaimban, olykor tudatosan, máskor nem. Ám azt egészen pontosan megmondani, hogy mi magyarfalusi, mi csíkszeredai, mi budapesti bennem, úgyszólván lehetetlen. Mindegyik bennem lakozik, nyelvemben, mentalitásomban él. A csángó nyelv nem egységes, minden település szinte egy-egy külön nyelvjárás, ezért bármennyire szép is, archaikus is, benne szinte lehetetlen magas filozófiát művelni. Ezért csodálom azokat a költőket, akik ki tudnak teljesíteni nyelvünkben, ami ma már számomra sem elég az önkifejezéshez.

P.Z.: – Az univerzum tágulásának első állomásaként nálad az út Magyarfaluból, a szórványból a Székelyföldre, Csíkszeredába vezetett. Miben rejlik a különbség?

I.L.: – Csíkszeredában városi környezetbe kerültem, ami egy falusi gyerekek óriási erőfeszítést, de óriási előrelépést is jelent. A székelyföldi magyar beszéd befogadott, elismert, értékelt, kerek univerzális nyelv, nem lenézett, kicsúfolt, mint a mi szórványbeli csángó dialektusunk. Különbség az is, hogy otthon, nálunk a tanulásnak semmi értéke nem volt. Kifogtam a tévesz korszak végnapjait, ami azt jelentette, hogy gyerek létünkre többet voltunk a mezőn, mint az iskolapadokban. S egyszerre olyan környezetben találtam magam, ahol a tudás megbecsült dolognak számít.

P.Z.: – A harmadik stáció az anyaország, annak fővárosa, Budapest, de az egyik versedben feltűnik Szeged. A *Karmaiból kihullajt* című könyvedben, Ferenczes István költő kiváló utószavában pedig olvasható, hogy a Pécsi Egyetemen PhD-s hallgató vagy. S az irodalom mellett egyenrangú komponense szellemi életednek a néprajz...

I.L.: – Már Csíkszeredában kaptam a környezetemtől egy különleges szemüveget. Rajta keresztül már másként tekintek csángó mivoltomra, mint amikor még Magyarfalván éltem. És ráébredtem: ahhoz, hogy újra csángó lehessenek, vagyis, hogy felfogjam, ki vagyok én, meg kell tanulnom a saját kultúrámat. Először a tanítóképző főiskolára kerültem. Utána felvételiztem teológiára, amelyet párhuzamosan végeztem a főiskolával. Amikor befejeztem a képzőt, a teológiai stúdiumaimmal párhuzamosan felvételiztem politológiára, s amikor befejeztem a teológiát, jelentkeztem néprajz szakra. 2007-ben mind a négy szakot befejeztem, 2006-ra pedig már PhD-ösztöndíjat nyertem a pécsi néprajzi tanszéken, ami reményeim szerint picit szintetizálja az eddigi előtanulmányaimat.

P.Z.: – Életedről költészetekre áttérve, Mezey Katalin elismerő szavainak lényege, hogy fiatal költő létedre nem kezdő lírikus vagy, hanem szikraként, a költészet teljes fegyvertárával felvértezve pattantál elénk. Nincs mit javítani verseiden se, ezt tükrözi két kiváló köteted, a *Pár csángó szó* és a *Karmaiból kihullajt*. Tehát csak akkor írsz verset, amikor a mű már belülről teljesen elkészült?

I.L.: – Nagyon érdekes és megtisztelő Mezey Kati véleménye, ezt mások nem osztják. Az viszont igaz, hogy én valóban csak akkor írok, amikor nem tudok nem-írni. A versnek legalább két iránya létezik, egy befelé és egy kifelé tartó. Eme két út nem biztos, hogy fedi egymást, ezt az ember csak remélheti, a folyamatot közvetlenül nem befolyásolhatja. A belső út az énmiattam íródó vers, ami egyáltalán nem biztos, hogy mások számára is értékes. Én csak akkor írok, ha valamit meg kell írnom, ha valamit muszáj megmagyaráznom vagy elviselnem. Ezért tűnhet úgy, hogy ezek végleges gondolatföredékek. Valószínűleg a mindenkori határaitam sikerült úgy kifeszíteni, hogy kifeszültek a véglegességig.

P.Z.: – *Miközben szóban állandóan tiltakoznak ellene, a gyakorlatban a teoretikusok mégis próbálják skatulyázni az írókat, népiékként, vagy urbánusként. A te műves munkáidnál csődöt mond az effajta osztályozás is. Nemzeti sorskérdésekről ugyanolyan eredeti módon írsz, mint a létfilozófia alapkérdéseiről. És mindenek előtt a hitről.*

I.L.: –Valóban, ez a külsődleges szempontú osztályozás a tudósok és az irodalmárok problémája. Az íróban nem úgy ébred a készlet, hogy na, most írok egy népi verset, vagy egy urbánus verset. Bennem problémák jelennek meg, amelyekben soha nem válik el a városi és a falusi élmény. Az ember elmegy egy piacra, lehet akár hatszáz éve budapesti, paraszttasszonyokkal érintkezik, vagy megnéz egy falusi tárgyú filmet, miért ne szólítaná meg az urbánus költőt az élmény, a látvány? Miért ne reflektálnék én, a magyarfalusi egy jelenségre, amit a pesti Váci utcában tapasztaltam? Azt hiszem, hogy az írás éppen fordítva „gondolkodik”, mint ahogy egyes teoretikusok elképzelik. Arról nem is beszélve, hogy „rendelésre” nem születik a vers. (Kérdés persze, hogy ki mit ért a versen). Amikor tőlem tematikus verseket kérnek, rosszul érzem magam. Félve kinyitom a mappám, és abban reménykedek, hogy találok olyan írást, ami megfelel a felkérésnek, vagy a pályázati feltételeknek. Nálam a költészet nem játék a szavakkal, nem utánzás. Valószínűleg nem a szó klasszikus értelmében vett költő vagyok, hanem olyan valaki, aki csak a költészet eszközeinek segítségével tud létezni.

P.Z.: – *A témához illik a sok csodálatos lancu Laura-sor közül egy, amely nyomban kiugrik: „a magyar parasztságot tanulom / magamon gyakorlom / a világhalált”. Ósi gyökerek és modern metafizika szintézise.*

I.L.: – A témától is függ, hogyan sikerül az archaizáló népiséget és a létfilozófiát ötvözni, de az biztos, hogy bennem megvan az intellektust kiegészítő, vagy megelőző emotív gondolkodás, ami a parasztságra jellemző.

P.Z.: – *Az is eredeti, ahogy a saját egyéniségedhez lényegíted az örök mítoszokat. Nagypénteket, a megfeszítettésköltőmadást, vagy a karácsonyt.*

I.L.: – Ha elvonatkoztatunk nagypéntek vallástörténeti lényegétől, akkor a nagypéntek azt jelenti, hogy minden jó dolog születése előtt ott van a halál, vagyis egy korábbi énnel a megszűnése szükséges ahhoz, hogy egy megújult én létezzon. A karácsony Csángóföldön az év legszebb éjszakája. Járok haza rendszeresen, a doktori dolgozatomat a saját falum vallásából írom. A néprajz nem biztos, hogy közvetlenül termékenyít, de nevel és finomít rajtam, néha inkább görcsöt okoz, de felelősségteljesebbé tesz. Azt hiszem, a művészet nem feltétlenül adja be a derekát a tudatosságunk. A művészet a maga létmódja szerint szárnyal, nehéz definiálni. Az biztos, hogy nagyobb visszafogottságot jelent számomra, hogy két minőségben kell nyilatkoznom, művészként és kutatóként. De ez nem csak az én problémám. Az biztos, hogy a két út egy célra irányul.

P.Z.: – *Akkor folytassuk beszélgetésünket a tudós néprajzokodás nyomvonalán, ami segíti az alanyi költőt is, ugyanakkor elfoglalja az alkotó énjét az ihlet szüneteiben. Két mesekönyved anyagát, a Johófiú Jankót és az Aranyrécét már csak felnőttként kezdted el gyűjteni, vagy korábban is éreztél effajta készletet?*

I.L.: – Ismétlem, amikor az ember erről beszél, nem biztos, hogy a teljes igazságot mondja és hogy valóban úgy történt-e minden, ahogy visszaemlékezik. Mintha úgy alakult volna, hogy amikor tizenkét éves koromban Magyarfaluból Csíkszeredára kerültem, bár fizikailag eltávolodtam, a lelki kötődés erősödött, s minél távolabb kerültem térben és időben, annál jelentősebbé vált Magyarfalu a fejemben, a lelkemben, az érzelmvilágomban. Amikor Csíkban éltem, kezdtem a földjeimre és a falura úgy tekinteni, mint egy érdekességre. Csíkszeredában tudtam meg, hogy édesapám mesével altatott minket. A fogyatkozó félnyelvűségben mi azt a szót sem ismertük, hogy mese. A mese otthon: beszéd. Beszéd volt az is, ha apám elmondta a Hamupipókéét, beszéd volt az is, ha anyám találkozott az erdőben egy viperával és azt elmesélte nekünk. Másrészt pedig, Csíkszeredában, áldott jó tanáraink, Istennek hála, mindig kiadták a feladatot: gyerekek, hazamentek karácsonyra, pihenjete is, de azért mindenki hozzon magával egy új népdalt, népmesét, gyógynövényt, hasonlókat. Ennek köszönhetem, hogy felfokozódott bennem a kíváncsiság falum folklórja iránt. Egy másik tényező az volt, hogy mesemondással kizárólag idősebb, beteg asszonyok foglalkoztak. Ők kérték tőlem – látván az érdeklődésem –, hogy rögzítsem a történeteiket, meséiket. Fölvettem szalagra a meséket, összeállt egy adatbázis, amit később bővítettem, más falvakból származó szövegekkel. Az már gyakorlati kérdés volt, hogy közlésükhöz megkeressük az anyagi forrásokat. CD-k, kazetták és két kötetet jelent meg.

P.Z.: – *Maga a falu egy képes, szociografikus kötetben is megjelenik. Ötödik könyved a Magyarfalusi emlékek című fényképes monográfia. Hogy sikerült összeszedned ennyi szép fényképet, s miért éppen ezt a módszert választottad?*

I.L.: – Az ember elkezd a saját múltján és a saját közössége történetén gondolkodni, kutakodni, több-kevesebb tudományos módszerrel, és keresi a forrásokat, amelyek nagy része még mindig hozzáférhetetlen. A román intézményekben – egyes erdélyi tudósok szerint – minden hozzáférhető, én több helyen próbálkoztam sikertelenül, számomra nem él ez a lehetőség. Kerestem olyan forrásokat, amelyek az eddiginél több fényt derítenének csángó mivoltunkra. Most sikerült a plébániára bejutni és az anyakönyveket kijegyzetelni, de erre nekem tizenhárom évet kellett várnom. És kellett hozzá egy fiatal, más szemlélettel rendelkező plébános. Magyarfalun helyben elérhető írott forrásaiként a személyes levelek és a fényképek kínálkoztak. Személyes leveleket az ember nem szívesen kér el, mert annak felhasználásakor nagyon sok erkölcsi kérdést kellett volna magamra vállalni, ezt egyelőre zároltam. A fényképek annál érdekesebbeknek bizonyultak, s elhatároztam, hogy megpróbálom rekonstruálni írásban a vizuálisan megjelenített tartalmakat. A családi képeken azok az események kaptak helyet, amelyek a magyarfalusiak számára fontosak voltak. (Belső szempont). A csángókról, ha nem is túl sok, de már jó néhány fényképalbum megjelent. Ezek számomra bármily csodálatosak, értékesek, mégis egyoldalúak. (Külső szempont). Eme csángókról szóló fényképfelvételek a világnak és nem a csángóknak szólnak, nem azt a képet tükrözik, amit mi a világnak önmagunkról föl szeretnénk mutatni. Ezzel a kötettel a rólunk kialakult összképet olyan fotókkal bővítem, amelyek a helyiek számára is lényeges dolgokat rögzítettek. S mindjárt kiderül, hogy nem is annyira nyomorúságos a földnek eme kis szeglete, nem is annyira szegény, hanem egyszerűen a megszokotthoz képest más értékrend szerint működő, más gazdasági körülmények között élő és működő kultúráról van szó. Számomra ez volt a legfontosabb célja a fénykép-monográfiának. Az már csak ráadás, hogy az 1940-es évek után az akkori Magyarfalunak 846 lakosa volt, s ebből háromszáznegyven valahány áttelepül Baranya megyébe, azaz több mint a fele. Azóta megháromszorozódott a település lakossága. Azt gondoltam, hogy a ma Egyházaskozáron élő magyarfalusiakat is bevonom ebbe a kötetbe és egy ilyen szimbolikus térben összetartozóvá teszem őket.

P.Z.: – Egy korábbi, Magyar Nemzetbeli beszélgetésünkben elmondtad, hogy idén levélműfajú publicisztikai kötet, jövőre a harmadik verskötet kiadására készülsz. Mi a helyzet a néprajzzal?

I.L.: – A csángó társadalomra és kultúrára a szóbeliség jellemző. Ebben a világban, ahol a hat-tíz-tizenöt tagú család minden tagja a világ más-más pontján él, a kapcsolathálózatokban meghatározó a kép, a fénykép, maga a technika egésze. Itt a tárgyak, gesztusok, rítusok a fontosak, olvasáskultúráról alig beszélhetünk. A vizuális antropológiai témák kutatásához tehát kiváló ez a kultúra. Én azonban mégsem ezt a szálát követem. A moldvai magyarok világában a hit és a vallás valami egészen különleges dolog. Végtelenül nagy kihívás számomra ezzel a kérdéssel foglalkozni.

P.Z. – E beszélgetésünk Tokajban, a 36. Tokaji Író-tábor második napján készült. Sokan megkérdőjelezték, van-e az irodalmi ünnepeknek jelentősége egy olyan korban, ahol a hatalom is művészetellenes és az átlagember is, soha ily mértékben nem szokott le az olvasásról, mint most.

I.L.: – Azt hiszem, az alkotónak nem azzal kell törődnie, hogy statisztikailag mit mutatnak a számok az olvasókról, a nem olvasókról. Amit a kegyelem, a tehetség révén közvetíteni tud a világról, annak boldogságáért, jobbá válásáért, azt ne tartsa magánál, engedje szabadon. Ahogy a költészet napja, az ünnepi könyvhét, a Tokaji Író-tábor ünnepe is önmagáért van. Nem kell az összetartó dolgokat szétválasztani. Persze, lehet sírni, követelőzni és kétségbe esni, de akkor azokkal szemben vagyunk tisztességtelenek, akik olvasnak. Az ő kedvükért, a művészet kedvéért mindez akarva, nem akarva működni fog, mert az irodalom él, él és élni fog.

Lengyel Orsolya: Róma III. (I. Ars Pannonica)

Péntek Imre

Egy költő-gondolkodó az „56-os nemzedékből”

Tunyogi Csapó Gábor: A mérleg jegyében – Tanulmányok, versek Október körül

A nyugati (emigráns) irodalom „rejtélye” mind máig nincs feloldva. (Sem megoldva.) Lehet, hogy az elmúlt tizenhét év kevés volt... A kezdeti lelkes (újra)felfedezés után ma elült az izgalom, érdeklődés; ami folyik, az csendes „beszivárgás”, különösebb visszhang nélkül. (Bár már az is látszik, hogy bizonyos (hangadó) szakmai körök elutasítása, averziója sohasem fog megváltozni.) Míg bizonyos alkotóknak sikerült az „áttörés”, komoly népszerűsége és olvasottságra tettek szerint, mint Faludy György, Márai Sándor, Ferdinándy György vagy Kabdebó Tamás, addig másoknak, nyugati kiadású könyveik után, alig-alig sikerült érdemi munkáikkal megjelenni a hazai könyvpiacra. Közéjük tartozik az 1996-tól Zalasabaron élő Kocsis – újabban Tunyogi Csapó - Gábor is, aki verseivel, novelláival, magyar és német nyelvű tanulmányaival, a Nemzetőrben vállalt szerkesztői munkájával komoly szereplője volt az emigráció irodalmának. Az 1973-ban, a Nemzetőr Kiadó által gondozott verskötet, *Az időtlenség kőszilánkjá* bővített kiadásban 1991-ben jelent meg Szegeden – lévén, hogy a költő-író szegedi, '56-ban a MEFESZ alapító tagja –, és tavaly az Antológia Kiadó adta ki tanulmányainak és verseinek tematikus válogatását, *A mérleg jegyében – Tanulmányok, versek Október körül* címmel. Mindebből kiviláglik: a szerzőt az élmények felidézésének és a tanulságok levonásának szándéka vezette, amikor erre a szokatlan műfaji összeállításra vállalkozott. Erről maga így vall *Az utolsó szó jogán* című kötet záró jegyzetében: „Egy nemzedék nevében beszélek – megvallom, minden meghatalmazás nélkül –, amelyet a világ '56 után az egekbe emelt, aztán tizenkét éven át ütőkártyaként használt, majd hallgatólagosan csöndes halálra ítélt... Az ötvenhatosok nevében szólok.” Mint tudjuk – s tapasztaljuk minden, immár állami ünnepen – nem könnyű az „ötvenhatosok nevében” szólni. Nem könnyű szembenézni azzal, hogy az élmény kihunyóban, a tanulságok elkallódóban; a közöny és az értetlenség veszi körül ezt a világot megrengető eseményt. Hogy látja ezt az emigráció éveiben az „eszmét” őrző író-költő? „Azok, akik a harmincas években születtek, 1989-ben 50-60 évesek voltak, fáradt, megcsalt, megtört nemzedék. A kádári „gulyáskommunizmus” évtizedei alatt lerakódott vastag, szennyes és néhol zsíros hamuban már csak itt-ott izzott a parázs..., hogy aztán 1994-ig az újabb csalódások után

végképp kialudjék.” Amire Tunyogi Csapó Gábor elszánta magát: „a végső számadás, az utolsó szó jogán.” A kötet ennek a számadásnak, hagyatkozásnak lajstroma, végigtekintése.

De nézzük, miként tagolódik ez az érzelmi és értelmi emlékidézés? Kezdjük a versekkel, az emocionális megközelítéssel, melyek a forradalom eleven képét, forró élményét, s utóéletét állítják elénk, megragadó hitelességgel és lírai közvetlenséggel. Kevesen tudják – pedig ez a válogatás is bizonyítja – Tunyogi Csapó Gábor kiváló, kivételes formaérzékkel rendelkező költő. *A harcba induló Dávid éneke* – mely Szegeden, 1956. október 23-án született, a 24 éves fiatalember tollán (akit kicsaptak „destruktív pacifizmusa” miatt Magyarország főiskoláiról, behívtak munkaszolgálatos katonának, majd a pécsi István-akna csillésévé fokozták le) – olyan remekmű (több antológiában is helyet kapó), amely a magyar Dávid és a szovjet páncélos góliátok egyenlőtlen harcát a bibliai párhuzam magasságába emeli.

„...parittyámban kő: az Úr neve!

Már nem nevensz, ijesztés durva szobra.

Fölöttem fények erdeje,

s kezemből sújt az Úr neve

páncélos homlokodra!”

Egy másik vers (*Tankokról beszélek*) – látnokian – a következőt fogalmazza meg:

„Nem vasból

nem is betonból,

és nem is vérből –

a ma visszafajtott lélegzetéből

épül a holnap

és a halottak

zálogai a feltámadásnak.”

A címadó vers, *A mérleg havában* már tíz évvel később született. Még ebből is – ha visszafogottan is – bizakodás árad. A megméretés történelmi felelősségének drámai szituációja idéződik fel.

„Október jön. Kezében mérleg.

Most megtudom, hogy mennyit érek.”

Igen, ez a „mennyit érek” a forradalom „mérlegén” – nem könnyű döntés. Vállalni vagy megalkudni? Netán: megtagadni. Kinek van igaza? A itthon maradtaknak, a túlélőknek, a diktatúras évekbe belesimulóknak? Vagy azoknak, akik a maguk lehetőségeivel Nyugaton próbálják ébren tartani 56 szellemét? Ebben a kontextusban Hamvas Béla *Interview*-jének 56-tal kapcsolatos (ritkán idézett) passzusa kívánczik ide: „Hogy mi történik ma itt, azt tudjuk. Ezerkilencszázötvenhatot az egész irodalom, az egész sajtó, a zene, a festészet, a művészet, a társadalom, a tudomány, a politika, elárulta. Minek árulta el? Annak, hogy élni csak kell. Senki sem mert meghalni, mint az orosz tankok alatt a munkások és diákok, és gyermekek. ...Soha még nép nem volt ilyen elhagyatott...Nincs az életnek olyan mélysége és magassága, amely ez alatt az árulás alatt ne roskadna össze”. Igen, végletes szavak, de

valahol a jövőt involválják. (S már látni, Tunyogi Csapó Gábor gondolatmenete is erről szól, hosszú távon bizony összeroskadtunk ezen árulás roppant súlya alatt.) A következő etap, stáció (igaz, 2002-ben fogalmazva) az *Októberi lamento*-ban a következőképpen „szemlélteti” a reménytelenséget:

„Szemeim üvegkoporsójában
bebalzsamozott tetemek
nem bíznak már a feltámadásban

Kedélyes gyilkosaik
fényesre törölt késeikből
érdemrendeket kovácsoltak”

Az „ötvenhatos nemzedék” számtalan alkalommal vetette fel a számonkérés jogi (!) lehetőségeit, de erre – miután nem született konszenzus róla – nem, vagy igen korlátozottan került sor.

A nemzedéki csalódás mind mélyebb, filozofikusabb, személyesebb formát ölt. Az utóbbi években sajátos parafrázisok születtek, Kölcsey, Berzsenyi, Petőfi és József Attila költeményeire. A *Vanitatum vanitas* (hiúságok hiúsága) modern léttapasztalattal érveli meg a Kölcsey-vers (formailag tökéletesen azonos) kiábrándító következtetéseit, relativizáló gondolatmenetét. A *Magyarokhoz* Berzsenyi önostorozó látletét (és következményeit) ismétli meg, mai fordulatokkal. (A vers születési dátuma is sokat mondó: 2004. december 4. után.)

„E birka-nép már túri e szégyent is
és buzgón nyalja annak kezét, aki
eddig mindig csak ostorozta,
taposta és ma is csak gyalázza.”

A Petőfi-idézése pedig az „Igazi Forradalom” eljövetele mellett tesz hitet. Végül az *Anti-Eszmélet* a József Attila-i költői képeket forgatja ki „mivoltukból”, vitázva, felülírva, olykor tovább lendítve az ismert vershelyzetek logikáját. Egy jellegzetes példa: József Attila – gyakran idézett sor – azt írja: „s láttam, a törvény szövedéke /mindig fölfeslik valahol.” Tunyogi Csapó Gábor ezt következőképpen intonálja: „S no, minden törvény föl is feslik.../ Valahol? Ugyan! Mindenütt!” A *Záróakkord* pedig a „lezárás”, a belenyugvás verse. Egy idős, bölcsült ember próbálja összegezni élet- és létélményét. Keserű számvetés ez, csalódások és megcsalattatások sorozata rajzolódik ki a versben – az „úgyis minden hiába”-következtetése, mint valami lerázhatatlan átok tornyosul az események, szándékok, hitek végén. Pedig ez a bizonyos „’56-os nemzedék” a vereség után sem adta fel, hosszú évtizedekig vívta a küzdelmet a forradalom elismertetéséért, eszméinek fennmaradásáért, emlékeztetének megbecsüléséért. S ma mégis így látja költő, az egykori harcós:

„Kitartó farkasügetéssel
futottunk elvesző nyomon.
...Magunk is már csak hulladék
vagyunk, történelem salakja...”

E végletes (megszenvedett) pesszimizmust nem kell

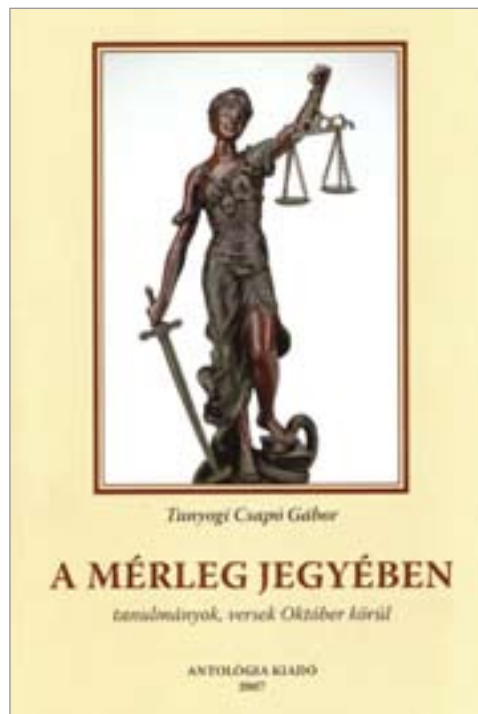
elfogadni, akkor sem, ha értjük (és tiszteljük) logikáját. A személyes sors, „az élet értelmével” való leszámolás szkepticizmusát csupán a hit enyhíti: „S ha volt értelme bárminek, /annak csupán Isten tudója...” S végül – ahogy a vers végső képe sugallja – nincs más, mint elhajózni Nirvána roncs-hajóján.

A költőnél sokkal optimistább a tanulmányíró. Az 1956-os forradalom – szerinte – olyan tanulságokat kínál az emberiségnek, amit előbb-utóbb meg kell szívlelnie az újkori társadalmak vezetőinek. Tunyogi Csapó Gábor „forradalom-elméleti” kutatásai során azon elméletekkel ért egyet, melyek szerint „Forradalomról csak ott beszélhetünk, ahol a szabadsággal kapcsolatos elképzelésekkel elválaszthatatlanul összenőtt az újrakezdés pátosza...” A másik tétel: „Soha, egyetlen forradalom sem oldotta meg a szociális kérdést...” A két idézet – melyre a szerző hivatkozik – Hannah Arendt-től való, aki arra mutat rá: a francia forradalom célja egy bizonyos ponton már nem a szabadság rendjének megvalósítása lett, hanem a jólét elérése. Ugyancsak a filozófus írja az *On Revolution* c. könyvében – amiből korábban is idéztünk –: a 18. század óta a forradalmak a francia példát követték, s ezért szükségszerűen diktatúrába torkollottak. Ugyanakkor „A magyar és az amerikai forradalom közös vonása, hogy a szociális kérdés egyikben sem játszott szerepet.” A „kis októberi forradalom” új, életképes hatalmi-szerveződési formát alakított ki, a néhány nap alatt megalakult forradalmi- és munkástanácsokat. Tanácsokkal az 1848-as európai forradalmak során találkozhattunk először, majd az 1905-ös és 17-es orosz forradalomban bukkannak fel újra, hogy aztán a magyar ’56 meghatározó szerveződési formái legyenek. Hannah Arendt szerint „a demokratikus népképviselőnek csak két formáját ismerjük: a száz év óta mindig mindig diadalmas pártrendszert és a száz év óta mindig vesztes tanácsrendszert...” E gondolatmenetet elfogadva Tunyogi Csapó az 56-os munkástanácsokat, nemzeti bizottságokat úgy tekinti, mint ama bizonyos (közvetlen demokrácia) népképviselő új formáját. Az alulról fölfelé szerveződő munkástanácsok létrehozták megyei, regionális központjaikat, idővel pedig – az utolsó pillanatokban – létrejött a Nagybudapesti Munkástanács. A munkás és nemzeti tanácsok hálózata – ez tény – átvette a közigazgatás szerepét, s szinte zökkenőmentesen működött az újabb, november 4-diki szovjet intervencióig. A magyar forradalom alakzatai (üzemi sztrájkbizottságok) reinkarnálódtak a lengyel Szolidaritásban, amelyek sikeresen szálltak szembe a diktatúra rendszerével. Tunyogi Csapó szerint ez a forma fogja felváltani az elavult többpártrendszert. Averiója a „pártokráciával” szemben Nyugat-Európában indokolt lehet, ám Kelet-Európa jövőjében a pártok még hosszú ideig meghatározó szerepet játszanak. „...ne vitassuk el senkitől a jogot arra, hogy így gondolkodjék” - írja a *Totális diktatúra vagy teljes(ebb) demokrácia* című tanul-

mányában a szerző. Eszünk ágában sincs, hisz az „alternatívaképzés” minden fejlődés alapja. Górcső alá veszi a jobboldal 94-es választási vereségét, s kijelenti: „a nemzet 1994 májusában szégyenteljesen és a nevetségességig ostobán döntött”. A szerző – mint az 56-os nemzedék következetes képviselője – úgy dönt, hogy többé nem tér haza. („Ha otthon élnék, osztoznom kellene e szégyenben és ostobaságban – írja az *Októberi számvetésben*.) 1996-ban – személyes, családi okokból – lelkiismeretfurdalástól és önvádtól gyötörtén mégis hazatér. (Szerintem helyesen tette.) A *„Jöjj el Szabadság! Te szülsz nekem Rendet!”* című esszé a két fogalom viszonyát vizsgálja, s arra a következtetésre jut: a kettő elválaszthatatlan egymástól. A *Kultúránk sorskérdéseiben* pedig azt a (keresztény vallás szerint elképzelhetetlen) kérdést veti fel, hogy a jézusi törvény: Szeresd felebarátodat, sőt, ellenségeidet – bevállalhatóan. (Legalábbis a szerző számára.) Ezért egy sajátos „pseudó-szeretet erkölcs”, egy mintha-magatartás megvalósítását ajánlja az emberiség megmaradása érdekében. Van még egy – ezúttal egy rémes perspektívát felvázoló - gondolatmenet a „nemzethalálról”, s egy végszó, mely azt veszi szemügyre, a hét évtized küzdelmei után –: „mire jó ez az egész?” A válasz: „Ecce homo, íme az ember: a rejtvény, melynek az ad értelmet és létjogosultságot, hogy megfejthetlensége tudatában is fáradhatatlanul keresi önnön megfajtáját.” Kideríti: „a jog nem jelent mást, mint a teremtmény felelősségét Teremtőjével szemben.” Az ember nem támaszthat jogot, csak arra, hogy e felelős-

séget hordozza és vállalja. Végül, mint orvosságot ajánlja (olvasóinak) az önmegvalósítás hamis alternatívája ellen – a szeretet jegyében fogant „mintha-életet” –, mintha hinnénk abban, amiben hinnünk lehetne, kellene... A végső kérdések felvetése, a „létezés” értelmének keresése, a „léttrend széthullása” ellen tett gyógyító ajánlat: „a tettettett – ha úgy tesz, megjátszott – hit műgyökereit eresztyük a keresztény vallás örök táptalajába.” A sok-sok elbizonytalanító érv után a *Testamentum Epilógusa* a következőket fogalmazza meg – amivel valóban lezárható ez a végletes szellemi kaland –: „Megkapaszkodom tehát abban a hitben, hogy minden munkámnak, egész földi létemnek a teremtés rendjébe beágyazva volt (és van még mindig?) valami értelme akkor is, ha azt én képtelen vagyok felismerni.” Valóban ez a szkepszissel átítatott hit – feloldhatja az öngyilkosságig hajszoló dilemmákat.

Tunyogi Csapó Gábor életművének e sajátos szegmense is jelzi: van még a tarsolyban sok minden. Elkészült, ki nem adott művek, befejezésre váró kéziratok, s az Arany János-i „örök kétely” nem csak elbizonytalanít, erőt ad. Ez az erő jelen van a 76 éves szerző dörmögésében, zsörtölődésében, (naponta) skandalumot, létbotrányt emlegető erkölcsi szigorában. S valószínű ez inspirálja arra, hogy újra és újra tollat ragadjon (felháborodásában), következőképp: újabb versek, novellák, tanulmányok születnek zalaszabari remete-magányában. S ahogy tapasztaljuk: bőven kínál az új évezred felháborodni valót az 56-os nemzedék e nyughatatlan gondolkodójának.

Pénzes Dávid

Életutak, más szemmel

Madarász Imre *Antiretró* című munkája nem önálló kötet, hanem korábbi – egy témát felölelő, tematikus – cikkeinek egy kötetbe rendezése, mely alól az első és az utolsó tanulmány kivétel, ezeket a szerző a könyvhöz írta.

Az antiretró kifejezés a retró ellentéte. Egy „*programszerűen kritikus hozzáállás*”-t jelent, a szerző megfogalmazásában (13. oldal). A könyvben – értelmes és jó – kritikából nem is lesz hiány.

Mint azt a bevezetőben is olvashatjuk, a retró újra divatos. Manapság egyre inkább a 1980-as évekre tevődik át ez a nosztalgia, a korábbi '60-as évekről. A nosztalgiát tovább erősítik a nemrégiben megjelent kiadványok, mint például a Budapest Retró I-II. vagy a Balaton Retró (ezek a kiadványok inkább a hatvanas évekre apelálnak) és SAS reklámok című DVD-k. Korábban szintén a nosztalgiázásra játszott rá a Best of Communism CD-válogatás is. 2008-ban pedig már egy Retró szótárral is bővült a kínálat.

A nosztalgiázást, ami elsősorban a kapitalizmusban való csalódottságból fakad (másodsorban pedig

abból, hogy egybeesik majdnem két generáció fiatalságával), természetesen a kereskedelem és a marketing sem kívánta kihagyni, mint kínálkozó lehetőséget. A fenti példákon túl, a szerző által „vadhajtásnak” nevezett CCCP és Lenin feliratokkal ellátott pólók nem mások, mint tudatos meglovagolása annak a hullámnak, amit a nosztalgiából fakadó retró hoz. S bár valóban egy „bukott zsarnokságot” szimbolizálnak, ám magának a szimbólumnak a jelentősége – ma már – csekély. Gyakorlatilag ma ugyan az történik, mint a hatvanas-hetvenes években (elsősorban Nyugat-Európában), amikor a kiadók kiadják a lázadó zenekarok bakelitjeit (Magyarországon is kiadták néhány, nem éppen „rendszerbarát” zenekar lemezét), vagyis profitálnak az emberek megváltozott ízléséből.

A retrónak a médiára is hatása van. Újra rendkívül népszerűek az „Ötvös Csöpis” filmek – s ezek egyre igénytelenebb mai folytatásai is megjelentek – valamint újra levetítik szüleink (és nagyszüleink) kedvenc sorozatait. Ez utóbbiak sokkal inkább a pénzihiánynak tudhatók be – olcsóbb a régi sorozatokkal kitölteni a műsoridőt – ám akarva akaratlanul ez is hozzájárul a nosztalgiázáshoz.

A szerző kiemeli, hogy a retrónak megvan az az előnye, hogy egy korszakra irányítja a figyelmet, ezáltal elősegítheti annak feldolgozását, pontosabb megismerését. Az utóbbi néhány évben valóban rendkívül megnőtt az igény a közelmúlt történelme iránt, ám kérdéses, hogy ebben mekkora szerepe van a retrónak (ha egyáltalán van) és mennyi a politikának. Az utóbbi szívesen nyúl a történelemhez, mintegy onnét merítve legitimitását (és általában azt némiképp eltorzítva, felhasználja ellenfele szapulására), míg a retró és a nosztalgia szerepe a szép-re-jóra való emlékezés, múltban való merengés. Ettől függetlenül nem zárható ki, hogy a retró komoly szerepet játszik (fog játszani) a Kádár János nevével fémjelzett korszak megismerésében és feltárásában.

Madarász Imre célja kettős: egyfelől szembenézni a múlttal (mintegy számot vetni a múlt irodalmi alkotásaival), másfelől pedig a bemutatott életművek tükrében mutatkozik meg a nagy írók halhatatlansága.

A kötetben található első tanulmány az európai híró – és meghatározó – filozófus: Lukács György ellentmondásokkal „tarkított” életpályájának sarokpontjait kívánja bemutatni. S bár a szerző tisztázza, hogy Lukácsnak igenis van olyan műve (A modern dráma fejlődésének története), melyet „... ha nem is kritikátlanul, de alapvető fenntartások vagy elutasítás nélkül lehet idézni ma is, sőt, kell is, mint »kötelező olvasmányt«, megkerülhetetlen alpművet a maga témakörében...” mégis küzd egy problémával. Hiába van Lukács Archívum és élenek – akadémikus – tanítványai (például Heller Ágnes, akiről később még szó lesz a kötetben), nem történt meg a rendszerváltás után Lukács (hazai) újraértelmezése. Gyakorlatilag máig nem jelent meg átfogó, az életpályát (és ezzel összefüggésben az életművet) hivatalos ideológia nélkül bemutató mű. Rendkívül érdekes, hogy

Lukács György „fordulását” egy idézettel, illetve annak Lukács-féle értelmezésváltozásával mutatja be a szerző, s mindezt anélkül teszi, hogy különösebb értelmezési (hermeneutikai) tanulmányokat kellene folytatnia az olvasónak, vagy akár ismernie kellene a legújabb – de legalábbis a közelmúltbeli – irodalomelméleteket.

Déry Tibor „kálváriája” megkerülhetetlen, ha az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek irodalmi életéről beszélünk. Révai József kirohanását, majd kampányát Déry *Felelet* című regénye miatt („Felelet-vita”) lényegre törően, ám – sajnos – indulatosan írja meg a szerző. Természetesen botrányos volt, amit Révai tett (átírni egy író regényét). Egy egészen másik aspektusból ismerhetjük meg a történetet Popper Péter: *Holtidő* című kötetéből. Ebben Popper visszaemlékszik többek között Révai Józsefre. Elismerően szól Révai műveltségéről, tudásáról, ám mikor feltette neki a kérdést (1956-ban), hogy egy ilyen ember, mint ő, hogy rendezhette meg a Felelet-vitát, „*Révai kihúzta magát, tűz lobbant a szemében...*” (154. oldal). Mintha mindkét szerző elfeledkezne valamiről: mind Déry Tibor, mind Révai József nem csinált mást, mint a munkáját végezte. Még akkor is, ha az egyikük tevékenysége manapság sokkal inkább „bűnnek”, semmint munkának számít. Nem kívánom felmenteni Révai Józsefet a kerékbetört karrierék és évekre mellőzött – publikációs tilalom alatt lévő – írók vagy költők miatt. Isten ments! De talán sokkal nagyobb probléma, hogy a Feleletről azóta sem olvashattunk érdemi esztétikai elemzést, s ez talán még súlyosabban esik latba, mint az, hogy Révai „elvtárs” (később Aczél „elvtárs”) miként „oldotta meg” annakidején az általa „problematikusnak tartott” irodalmi helyzeteket. A tényleges rehabilitáció a Felelet kiváló elemzése lenne, nem pedig Révai – sok tekintetben jogos – szapulása – ahogy a szerző maga is írja.

A tanulmányok sorrendje valószínűleg nem a véletlen műve. Talán ezért is került a Déry Tiborról szóló tanulmány után a Fülep Lajosról szóló. Bár a szerző bemutatja Fülep sajátosságait (kevés mű, kontra Kossuth-díj és tanszékvezetőség)¹¹⁷, ám nem ad csekély hírt sem Fülep életútjáról, nem „mesél” arról, hogy Fülepnek milyen kapcsolata volt Lukács Györggyel (vagy éppen Hevesi Sándorral, vagy Illyés Gyulával, esetleg Németh Lajossal). A kutatót és az olvasót is (ha kezébe veszi a művet) érdekelné, hogy vajon milyen kapcsolatok, milyen összefonódások révén lehetett egyetlen önálló kötettel (*Magyar művészet*) Kossuth-díjhoz jutni? Vagy máshogy kérdezve:

117 *A tanszékvezetőség „felrovását” felemás dolognak tartom. A magyar származású politikus, Joschka Fischer is egyetemi tanár lett (2006 szeptemberében), pedig egyetemi, tudományos fokozatot sohasem szerzett, ellenben nagy gyakorlati tapasztalata van bel- és külpolitikai kérdésekben. Az pedig mondhatni csak nálunk szokott némi meglepetést okozni, hogyha egy-egy vezető politikust tanítani hívnak az egyetemi katedrára, mint például Orbán Viktort 2002-ben.*

mit jutalmaztak Kossuth-díjjal Fülep Lajos esetében? Vajon Lukács Györgyhez fűződő barátsága biztosított számára „védőernyőt” a szocializmusban? Vagy esetleg más? Ezekre a kérdésekre, sajnos nem kapunk választ. Azok, akik egy pozitív, az életművet méltató Fülep-mítoszsal kívánnak együtt élni, azoknak bátran lehet ajánlani Babus Antal *Fülep Lajos az 1918-1919-es forradalmakban* című – négyrészes – tanulmányát (az Új Forrás folyóiratban keresendő). A kissé elfogult tanulmány szépen mutatja be Fülep Lajos két évének munkásságát, melyet – többek között – Olaszországban fejtett ki.

Tolnai Gábor életművének minősége egyáltalán nem tette volna lehetővé – „egészséges” körülmények között – hogy olyan „sokra” vigye. Az interneten olvasható életrajzi leírásból is feltűnik a figyelmes olvasónak a gyors felemelkedés. 1933-as bölcsészdoktori címének megszerzése után valóban nem tett semmilyen minősítő vizgát (legalábbis a szerző által is hivatkozott lexikonok szerint). Ennek ellenére a Tudományos Minősítő Bizottság titkára, majd elnöke volt, amit sokkal inkább politikai sikereinek, semmint a tudományos közösség nagyrabecsülésének köszönhetett. A tanulmány kitér az 1956-os forradalom utáni szerepére is: az ’56 utáni (egyetemi, tudományos) rendcsinálás triumvirátusának egyik tagjaként kétségtelen, hogy nagy befolyással bírt majd három évtizeden át. Nem véletlenül idézte a szerző: „*Ha Isten és Tolnai Gábor is úgy akarja.*” (70. oldal). Az idézetet olvasva nem kell bővebben eszetelni, a tudományos hierarchiában mekkora szava volt. A tanulmányt olvasva könnyen eshet az olvasó abba a hibába, hogy azt a konzekvenciát vonja le, hogy Tolnai a magyar tudomány „szégyene”, esetleg még ennél is rosszabb jelzővel illetné. Ám még mielőtt ilyen dologra vete-medne, vegye figyelembe azt, hogy bár sovány az életmű minősége, alapvetően nem lenne baj vele, ha nem akadémikus, egyetemi tanár, hanem egy egyszerű „kulturális igazgató”, vagy „kulturális rovatvezető” lett volna, ahogy ezt a szerző is írja! (Mellesleg Tolnai 1945 és 1948 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója volt.) Sajnos a tanulmányból nem derül ki, hogy miért és hogyan válhatott „rendcsinálónak”, vagy éppen miként lehetett akadémikus (kinek köszönhetően és milyen áron).

Az *életutak – visszanézetből* című tanulmány talán az, amelyik „igazi” hiányérzetet vált ki az olvasóban (ez a hiányérzet a könyv végigolvasása után érződik leginkább). A visszatekintő némiképp csalódottnak tűnik. Csalódottsága érthető: hiába írták meg a ma élő „klasszikusok” közül sokan az önéletrajzukat (Berend T. Iván, Heller Ágnes, Ungvári Tamás, Moldova György), nem szándékoztak szembenézni saját múltjukkal. Nem kívántak számot vetni életük 1989 előtti cselekedeteivel, gondolataival. A szerző annyit várt volna el, hogy az önéletrajzok őszinték legyenek. A róluk szóló tanulmány a művek hibáit emeli ki és szembeállítja őket írójukkal. Szigeti Józsefnél a túlírt-ságot, a maradi gondolkodást (még ma is úgy gondolkodik, mintha a Rákosi-korszakban élne, emellett az 56-os

forradalom utáni tisztogatásokról sem vall) pécézi ki, Berend T. Ivánnál a sértődöttséget (tudniillik nem hálálták meg neki, hogy milyen sokat tett a rendszerváltásért). Heller Ágnes stílusáért marasztalja el (egyrészt, mert interjúkötetet adott ki, másrészt az emberi méltóság legkisebb morzsáját sem kapják meg a könyvben érintett személyek). Ungvári Tamást stílusáért és mondandójáért (flash-back technika, régi szerettek leírása, az „életmű” elbogatellizálása) rója meg, Moldova Györgynél a túlírtágot, „megalomániát”, álszerénységet (eddig hat kötetben jelent meg az „Utolsó történet”, ami lassan – a szerzőt idézve – „történetár” lesz, számos díjat el sem akart fogadni, csak hát a szerettei meggyőzték) kritizálja. Legfőképpen a szerzők nosztalgikus emlékezetét állítja pellengére. A könyvnek ez a tanulmánya eredetileg két – korábban a PoLISz-ban megjelent – cikk összefüggéséből született. Nem tudni, hogy a Moldováról szóló tanulmány azért olvadt egybe a „Magántörténelem - visszanevetésben” című PoLISz tanulmánnyal, mert jelentéktelennek ítélte meg a szerző Moldovát ahhoz, hogy „önálló” tanulmányban jelenjen meg, vagy pedig azért, mert – tematika szempontjából – jobbnak látta egybeírni a kettőt. A tanulmány sommás összegzése a fentebb említett szerzők életrajzi könyveinek.

Berkesi András életműve kétségtelenül nagy. Sok könyvet írt, s hogy nem árasztották el díjcsővel, annak talán az lehetett az oka, hogy igen szép summát keresett műveivel. 1970-ben 1 727 805 Ft-ot, ami akkoriban nem kis pénz volt (Rubicon, 2004/8-9 84. oldal). Berkesi két regényét: *Az októberi vihart* és annak folytatását a *Vihar után*-t veszi górcső alá a szerző. Mindkettő politikai propagandaregény. A regények megjelentetése kétségtelenül merészségre (pimaszságra) vallott, hiszen 1956 után számos ismert írórt hallgatásra ítélték. (Déry Tibort, Háy Gyulát, Zelk Zoltánt és másokat be is börtönözték, és csak a nemzetközi nyomás hatására szabadultak ki.) A propagandaregények cselekményességén, mozgalmasságán kívül más dicsőívalót nem talált a szerző. Azért erről a két műről szól a tanulmány, mert a többi Berkesi-mű is ezeknek a mintájára készült, azzal a különbséggel, hogy azok már gyengébbekre sikeredtek. Berkesi 1989 utáni új könyveiben „szocialista szósz” nélkül tálalta a cselekményeket (dogmatizmusa ellenére igen pragmatikus megoldás volt). Írói sikere alig csappant valamit, ami leginkább annak tudható be, hogy a kalandregényt látta a nagyközönség a műveiben. „*Ez egyszersmind elgondolkozott az írói »mondandónak«, »üzenetnek« a nagyközönségre gyakorolt hatásáról is.*” (137. oldal) – ám ezen nem sokan gondolkodnak el, sajnos.

Szilvási Lajos életművét tömören összegzi a szerző. Gyakorlatilag egy szóval jellemzi egész munkásságát: „lektúrkirály”. Bár műveiről jobb véleménnyel van, mint Berkesiéről, nem felejt el, hogy számos hasonlóság van a két író között: évente-kétévente szállították az új regényeiket, mindkettőjük könyveit óriási példányszám-

ban nyomtatták ki (és adták el). Szilvásinál a „*műegész*” (141. oldal) adja a tanulságot, s kevésbé didaktikus, mint Berkesi. Míg Berkesinél a kihallgatások és kínzások leírásai túlonúl is szemléletesek (ÁVH-s vallatósízt múltja ehhez nagy segítséget adott), addig Szilvási erotográf elemekkel „színesítette”, „fűszerezte” regényeit. A mai fiatalok számára ismeretlen írók maradnak, és valószínűleg az irodalom szövegáradatában, egyéb „kincsekkel” együtt süllyednek el.

Hegedűs Géza életműve rendkívül szerteágazó, s egy kicsit ellentmondásos: egyfelől a rendszer és a közönség szemében is elismert író, ugyanakkor a tudományos és irodalmi elit sohasem tartotta számon tagjai között. Ez utóbbiban jelentős szerepet tulajdonít a szerző annak, hogy a tudományos élet túlságosan is hierarchizált. A szakmai sovinizmus („akiről nem beszélnek, az nincs” elve), az ismeretterjesztés lenézése, „*babérból billog lett*” (157. oldal) mind-mind hozzájárult Hegedűs kiszorításához. A tanulmányíró őszintén bevallja, hogy a hiányos irodalomjegyzék, az életútját követő – pontos – monográfia nélkül lehetetlen összegző képet nyújtani (a huszonkettes csapdája). A szerző észleli Hegedűs tudományos munkájának hibáit és fogyatékososságait (158. oldal), de hozzáteszi: „*E könyvek legfőbb érdeme az volt, hogy ma már szinte hihetetlenül magas, sokezeres, esetenként több tízezres példányszámban terjesztettek ismereteket, tudást, kultúrát, műveltek népet, neveltek klasszikusok olvasására nemzedékeket.*” (158-159. oldalak). Talán ezért is ítéli meg kissé másképp, pozitívan Hegedűst, mint az eddigi írókat. Hiszen ő legalább tanított és nem butított. A tanulmány végén kissé nosztalgikusan idézi fel az író alakját, akinek néhány könyvét még ma is hasznos műnek látja a kamaszok polcain.

Karczag György feltámasztására tett kísérlet első látásra megütöztetést kelt. Elsősorban azért, mert nem egy, a kötetben megszokott tanulmányról van szó: a Kádár János nevével fémjelzett rendszer irodalmáról, annak siker- (lektúr) és szépirodalmáról szól, nem pedig azokról a „remekírókról”, akik a Kádár-rendszer áldozatai voltak. A szerző – valóban nagyot ugorva – mutatja meg, hogy miért is kerül Karczag György egy ilyen kötet végére (a szerző Karczagról egy kismonográfiát is írt, amely a Hungarovox Kiadónál látott napvilágot 2005-ben). Ekképp: Aczél György (a Kádár-kori kultúrpolitika elsőszámú vezetője) haláláig kérdezgette, hogy „*Hol vannak a művek, amelyeket betiltottam?*” (181. oldal), ezzel egy korábbi interjúra tért vissza, ahol kijelentette, hogy nincs olyan, irodalmi, művészi szempontból értékes kézirat, amit nem adtak ki. A kutató szerint egy ilyen kijelentés a korszak arcucsapása („*A plafon nem szakadt le, a nyomdafesték nem pirult el, a papír is tűrt békességgel annak rendje és módja szerint.*” 181. oldal). A kérdés jogosan merül fel: milyen elfeledett munkákról beszélünk? S valóban, hol is rejtőznek ezek a remekművek?

A kérdésre a válasz: Prohászka Lajos vagy Hamvas

Béla (élet)műve csak a rendszerváltás után került nyilvánosságra. (Korábban szamizdatként terjedt.) Ám – másodsorra is – az a kérdés: tévedhet-e a szerző? Elvileg igen, hiszen ő is csak ember. Ismét Popper Péter fentebb idézett könyvéhez nyúlva: „Visszatérve a jajszavakra az irányítotttság miatt, vajon a vádaskodás nem a tehetségtelenek mentsvára-e? Azóta évtizedek teltek el. És a nagy alkotások nem születtek meg.” (Popper Péter: *Holtidő* (bővített kiadás) 152. oldal). Két eltérő vélemény. Hogy kinek van igaza, majd az idő eldönti. Ám nincs kétségem afelől, hogy elő fognak kerülni – fiókok mélyéről, kredenczek mögül – elfeledett, kiadásra váró kéziratok. (De gondoljunk arra: az egész nyugati magyar irodalom 1990-ig tilalmi listán volt, néhány kivételtől eltekintve.)

A kötetben számos mai, aktuális probléma is érintve van: a Déry-tanulmányban merül fel elsőként az írások közösségre gyakorolt hatása. Vajon befolyásolja-e mindennapjainkat, vagy akár a politikát is egy-egy szépirodalmi mű? Kádár szerint: „*Első a napilap, a rádió, a színpad, a második az irodalmi folyóirat. Ott már nem bánom, akármit nyomnak ki.*” – mondta ki nyíltan, 1960-ban egy PB-ülésen (Veres András: *Az írók és a hatalom a hatvanas évek Magyarországon, Rubicon 2004/8-9*). Én személy szerint úgy vélem, sok igazság van Kádár megfogalmazásában. Az idő előrehaladtával pedig, egyre inkább olybá tűnik, hogy talán túlonnult is.

A második aktuális probléma: a tudomány, a mai tudományos élet borzalmas intrikái, sovinizmusa és – sajnos – sznobizmusa. S persze a lustaságról se feledkezünk meg, hiszen épp elég „egymást recenzálni”, nem-hogy „céhen kívüliek” életművéhez fogódzót adni. Talán még néhányan emlékeznek Szabó Csaba kálváriájára az Akadémiával és a Szegedi Egyetemmel. A szerző szavaival élve: „*Időben és térben távolodva, a magyarhoni tudományos minősítés rendszere és titulusai jelentőségükben egyre viszonylagosabbnak, logikailag mind zavarosabbnak tűnnek, tudós legyen a talpán az a külföldi kolléga vagy majdani tudománytörténész, aki átlátja és megérti egyetemi és akadémiai címeink és minősítéseink különbözőségeit és kapcsolatait, »párhuzamait és keresztezéseit«...*” (71. oldal). A dolgozatíró kimondja azt az igazságot, ami általánosságban jellemzi a humán „tudományt” és tudósokat: „*... szaktudományos publikációk, amelyeket senki sem olvas (a szakma sem), ezért hatásuk nem lehet (legfeljebb szerzőjüknek valaminő titulus)...*” (157. oldal)

s ezt még hosszan lehetne szemlélni.

A harmadik jelentős aktuális probléma, hogy manapság nagyon kevesen olvasnak. S akik olvasnak, azok is leginkább „lektúrt” – mindenféle esztétikai érzék nélkül. Ezért leginkább a szocialista sikerírókat – Berkesit és Szilvásit – tartja „felelősnek” a szerző. Talán kissé igazságtalanul. Hiszen a lehetőség mindig megvan (megvolt) az emberek számára, hogy végigolvassák a klasszikusokat. Az már egy másik kérdés, hogy miért nem olvassák.

A könyv áttekintése után – valószínűleg nem csak a recenzensben – hiányérzetünk csak nő. Sok apróságot megtudunk, ám mintha mégse tudnánk semmit. Ismerve a szerzőt és kvalitásait, kissé meglepő a „soványka” kötet. Az pedig már-már zavaró, hogy nem önálló, új írásokról, hanem többségében egybegyűjtött tanulmányokról van szó. Kétségtelen, hogy a szakmailag helytálló szövegek kiválóak, és jogosan jelentek meg önállóan (ami pedig külön a szerző érdeme, hogy olvasmányosak és érhetőek). Ám mintha hiányozna egy átfogó tanulmány, egy olyan, amely az 1956 utáni szépirok sorsát, helyzetét mutatná be. Mintha nem kapnánk hiteles áttekintést a Kádár-rendszer kultúrpolitikájáról, hanem csak egy-egy elemet ragad a puzzle-ből. Ennek pedig az a következménye, hogy nem tudjuk „kirakni” a teljes valóságot.

A könyv és irodalomjegyzéke kiváló alap lehet a további kutatásokhoz (értelmezésekhez) és a Kádár-rendszer irodalmának megértéséhez. A tanulmányok színesíthetik, árnyalhatják a múltról alkotott ismereteinket. Kérdés azonban, a kutatás – lelkiismeretesen – megvalósul-e? Hogy bárkinek lesz-e kedve/türelme végigolvasni, akár egyetlen „sikeríró” (lektúrkirály) valamely regényét, a hozzá kapcsolódó értelmezéseket, recenziókat, és a végén megírni egy monográfiát. Legalábbis, kétlem.

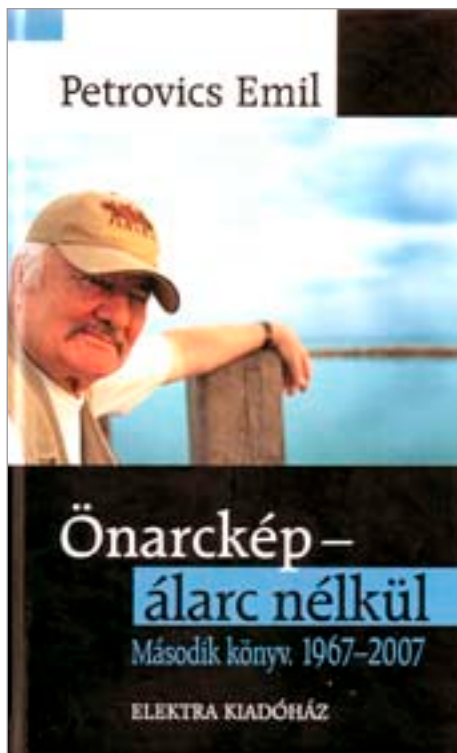
A kötet címe felkeltette a sajtó figyelmét¹¹⁸, ám mintha csak a provokatív cím fogta volna meg: „Antiretró”, valami retró ellenesség. És valóban, a könyv az is: szembenézés 17 évvel a rendszerváltás után egy olyan világgal, melyről ma sincs tiszta képünk, csak részismeretek halmaza, meg egy halom nosztalgikus élmény, kétes emlékké válva, van a birtokunkban – ami pedig a valóságban elég kevés.

118 A *Hír TV*-ben *Különkiadás, az rti Klub-ban pedig a xxi. Század* című műsorokban lépett fel a szerző a könyv okán.

Király László

Arcok és álarcok II.

Petrovics Emil önéletrajzi könyvéről

Az Elektra Kiadóház jóvoltából immár második kötetét veheti kézbe az olvasó Petrovics Emil emlékiratainak. Azok kedvéért, akik az első kötetről szóló beszámolómat nem olvasták /Pannon Tükör 2007/4/ le kell, hogy írjam: a 70-es években Petrovics Emil növendéke voltam a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanszakán. Erről maga a Tanár Úr is megemlékezik a könyv 190. illetve 253. oldalán. Mivel a leírt dicsérő jelzők mellett elmarasztalásban is részesültem, ezért tehát joggal vagyok megvádolható pozitív, illetve negatív elfogultsággal. Ennek ellenére megpróbálkozom a könyv objektív ismertetésével. Nagyon kell vigyázni annak, aki erről a hihetetlenül provokatív és botrányos könyvről beszámolót készül írni. Éspedig arra, nehogy a recenzió műfaját összekeverje a vitairatával, illetve a pszichoanalízisével. Ez utóbbival azért, mivel a könyv olvasása során igen erőteljesen merül fel az olvasóban a kérdés: vajon mi szüksége van egy élete delén túljutott, ismert, játszott, népszerű, jó anyagi körülmények között élő alkotóművésznak arra,

hogy pályatársait, kollégáit, tanítványait a nagy nyilvánosság előtt immár jogi értelemben is - becsületsértő jelzőkkel minősítse, lepecskondiázza. /Nem beszélve a trágár szavak - ezúttal már kipontozatlan - garmadájáról, ami nem éppen kiegyensúlyozott, derűs lélekre vall./ De, hát a szerző szerint: „Szépitgetés nélkül kell fogalmazni, egészen a párbaj küszöbéig.” Itt kezdődne tehát egy pszichológus munkája: miért akar a 21. század elején egy alkotóművész párbajozni? Milyen vélt, vagy valódi sérelmeket akar megbosszulni a szerző? Természetesen nem vállalom e kérdések megválaszolását, az olvasóban – mire az írás végére ér - valószínűleg megfogalmazódik a lehetséges ok...

A könyv például azzal „indít”, hogy megpróbálja bebizonyítani: az utóbbi 50 évben – P.E-en kívül – „pályakalmasság” híján egyetlen magyar zeneszerzőnek sem volt „felhatalmazása” arra, hogy operát írjon. Kollégáit kizárólag az „Ö P.E.” műfajban elért sikerei (Kossuth-díj) indították arra, hogy megírják műveiket: „Minden jobb képességű kollégám korra és nemre való tekintet nélkül rontott neki a műfajnak, hírt, dicsőséget, díjakat remélvén munkája és szorgalma gyümölcseként. Valószínűtlenül kínos, ostoba és elképesztő megfontolások nyomán születtek meg a felesleges hangjegyek milliói és a telefirkált partitúra oldalak ezrei.” Az idézet alapján elképzelheti az olvasó azt a hangvételt, amely a könyv nagy részét jellemzi. Ez után a negatív jelzők egyre erősödnek: ostoba, otromba, bárdolatlan, pocskék, hülyeség, fasiszta... Dől az epe az olvasóra, s aki nem ismeri közelről a szerzőt, nem tudja, mire vélni a dolgot.

Amúgy a Tanár Úrnak kiváló, mondhatnám: csalhatatlan minőségérzéke van. Nézzük, mely szerzők „vannak a bögyében”: Szokolay Sándor, Bozay Attila, Soproni József, Durkó Zsolt, Kurtág György, Balassa Sándor, Lendvai Kamilló, Ligeti György. Vagyis a magyar zeneszerzés élgárdája! Nekik azért jut némi dicsérő jelző is (valakinek egyáltalán nem), de az egyértelmű elismerés csak azoknak jár, akik P. E-nek nem jelentenek konkurenciát...

A könyvben nem kevés ellentmondás is található. A második kötet hátoldalán ezt írja a szerző: „Nem ítékeztem, még kevésbé jószoltam.” Majd a könyv 98. oldalán: „Nem tudhattam, hogy személyemben a delphoi jódsda egyik Apollón-ügnöke inkarnálódott szállodai szobámban.” (Húsz év után elfogott a borzongás.)

A másik – szinte tragikomikus – ellentmondás, amely ismét csak a pszichológia területére vezérli a recenzenst, a következő: a lélektan azt tanítja, hogy a másik emberben azt gyűlöljük leginkább, ami mélyen elfojtva – P. E. esetében nem is annyira elfojtva – bennünk is megvan. Aki végigolvassa a könyvet, döbbenet tapasztalja az immár gátlás nélküli gyűlöletáradatot, amit a szerző egyes kollégáira, tanítványaira zúdít. (Ez utóbbiak esetében keserűen kell megjegyeznem, időnként verébre ágyúval lövöldöz a Mester. Ennek fényében aztán nem

tudja az ember, hogy sírjon-e vagy nevéssen, amikor Fodor András naplójával kapcsolatban a következőket olvassa: „Írtam F-nek egy igen goromba levelet, mert csak utálattal tölthetett el az a naponta bejegyzett több ezernyi rosszindulatú feljelentés, amelyet az emberiségnek küldött pályatársairól, barátairól, ellenségeiről, kíméletlen és pletyka színvonalú magánéleti részletezéssel.” Aki a Petrovics-könyvet elolvassa, megértheti, ha erre csak annyit mondok: no comment.

„Tévedni emberi dolog”, tartja a közmondás. Fodor András naplójánál maradván ezt idézi Petrovics: „‘Szervánszky Szimfóniáját hallgatom. Kissé egyenetlen, de karakteres, jó muzsika.’ Sejtelmem sincs, hogy mit hallott Fodor, mert legjobb tudomásom szerint Sz. nem írt szimfóniát.” Nos, fájdalom: írt! Elég lett volna kinyitni a lexikont, s a műjegyzékben megtalálható az 1946-48-ban keletkezett Szimfónia. A művet valószínűleg az 50-es évek óta csak a 90-es években játszották újra, de a darab létezik, hangfelvétele a birtokomban van.

Sorolhatnék még a fentiekhez hasonló tényeket, kommentálhatnék különböző történeteket, mivel a 70-es évektől kezdve már „testközelből” figyelhettem meg Petrovics Emil, s érzékelhettem a körülötte zajló eseményeket, a légkört, a tanárok és diákok véleményét, stb. A fentiek alapján az olvasó azt gondolhatná, hogy én rossz viszonyban voltam tanárommal. Nos ellenkezőleg: Szeretetteljes volt a kapcsolatunk, egyik kollégánk ezt annak idején vissza is mondta nekem /„téged szeret a Petrovics”/. Én is becsültem őt, mint zeneszerzőt és tanárt, sokat tanultam tőle. Ám – nem tehetek róla – az igazságtalanságot akkor sem viselem el, ha hozzám közelálló személyről van szó. (Ez még szüleim esetében is így volt: soha nem rejtettem véka alá, ha viselkedésükben, gondolkodásmódjukban számomra elfogadhatatlan dolgokat találtam.) Így már

talán nem lesz meglepő, ha azt írom, hogy az emlékiratokban sok olyan vélemény, nézet olvasható, mellyel teljes mértékben egyetértek. Petrovics Emil ugyanis indulatos-ságai és elfogultságai mellett („én egy ilyen dühödtebb ember vagyok”- mondta egyszer tanítványai körében) éleslátással, s igen magas fokú intelligenciával rendelkezik. Nem beszélve a különböző egyéb műfajokban (irodalom, színház, film) való – zeneszerzők köreiből is kimagasló – jártasságáról. Ám állításai sokszor – érzésem szerint – túlfűtött szubjektívizmusának következtében gellert kapnak. Így, amikor az olvasó szinte felkiáltana: milyen igaza van! – akkor egyszer csak elkezd vitába szállni a szerzővel és a végén már nem tud azonosulni a vélemény végkövetkeztetésével.

Keserű szájjal fejezem be Petrovics Emil önéletírásáról szóló beszámolómat. Ugyanis ez a rengeteg indulatkitörés, negatív jelző, hitelrontó történet, amely kollégáiról leírásra került – úgy érzem –, évtizedekre megmérgezi a magyar zeneszerzés amúgy is konkurenciaharcokkal, féltékenykedéssel teli légkörét. Nem beszélve azoknak a szerzőknek, előadóknak a családjairól, akikben még talán az ükunokák is rossz érzésekkel, ne mondjam gyűlölettel fognak gondolni Petrovics Emilre. Ha a szerző műveinek értéke biztosítja a jövőben azt, hogy munkássága közkinccsé válik (Beethoven, Brahms, Kodály sem a modora, viselkedése miatt vált klasszikussá), akkor ez az életrajzi írásoknak talán elveszi az életét. Ám a játszma két esélyes. Ha pl. 150 év múlva elolvassa valaki ezeket az emlékiratokat, azt kérdezheti: Petrovics Emil, a kor legjelentősebb magyar zeneszerzője miért pocskélt ennyi energiát ilyen sose hallott nevű, ismertetlen szerzőkre? (Balassa, Ligeti, Kurtág, Durkó, Szokolay stb.) De a kérdés így is felmerülhet: ki volt ez a jelentéktelen szerző, aki a kor legnagyobbjait így leszólta?

Szényi Zoltán: Lendva II.

Komálovics Zoltán

A kép archeológiája

avagy gyorsportré Kurcsis Lászlóról

„kezdettől fogva a grafika határmezsgyéjén kóboroltam”

Ha Kurcsis László Győrben élő és alkotó grafikusművész portréját egy lexikon szócikkébe kellene sűríteni, hosszan sorolhatnánk az életút jelentős állomásait, meghatározó fordulóit. A szócikk tartalmazná a szakmai karrier lépcsőfokait, felsorolná Kurcsis László címeit, tisztségeit, funkcióit és tevékenységi köreit. Nem hagyhatnánk ki azt, hogy az alkotó 1983 óta a Győri Grafikai Műhely alapító tagja, 1990-től a Győr-Moson-Sopron megyei kulturális folyóirat művészeti szerkesztője, 1999-től a Győri Nemzeti Színház grafikusja és tervezője, 2003 óta pedig az Art Flexum művészeti társaság tagja.

Szerencsére a jelen portré írója nincsen egy ilyen szócikk merev keretei közé szorítva.

A portrévázlat ezért inkább a képében rejlő alkotó és az alkotójában ezrelő (megjelenő) kép viszonyait próbálja meg értelmezni, fontosnak tartva azt a meggyőződését, hogy a láthatóvá tett kép (alkotás) a nézőben egy más szem fókuszába kerül.

Kurcsis László, győri grafikus vallomása szerint alkotói fantáziavilágának gyökerei Hieronymus Bosch és Francisco Goya képeiben lelhetők fel. A mesterek és minták megnevezése nyilvánvalóan árulkodik a művek értelmezésekor, ám a bevallott inspirációk túlhangsúlyozása komoly veszélyeket rejt. A szuverén alkotói invenció általában érvényteleníti az értelmezés lokalizációs eljárásait, hiszen az alkotások „befelé fordítják” a néző szemét, és önmaguk érvényességi körén belül tartják azt.

A művész két utat jár. Élete útjait a képzés szakaszai, állomásai jelentik. Kiállítások, albumok, díjak reprezentálják a térben és időben történő mozgásait. Az így kirajzolódó térkép beszédessége az alkotói aktivitás extenzivitásának mutatója. Kurcsis László életútjának láthatatlan térképe Győrtől Budapesten és Pannonhalmán keresztül New Yorkig feszül. A szerzői aktivitás egyértelmű jelzései a térben történő megjelenések, kiállítások. A kiállítás ugyanis soha nem lehet más, mint az *én kiállása*, a láthatatlan láthatóvá tétele. A látottá – láthatóvá tett élet Pannonhalmától New Yorkig ugyanazt jelenti: egy sűrű, telített térbe (a művészet terében) helyet és teret teremteni egy lélegzetnek, egy kéznek, egy szónak – hogy az *kiállhasson* önmagáért, a maga tértől, helytől független érvényességéért.

A másik út az alkotói pálya intenzív vetülete. Rajzolatán azok az elmozdulások, törések, eltolódások válnak érzékelhetővé, melyet a lélek rezgő, mágneses túje teremt.

A létrehozásnak az a láthatatlan összetevője, dimenziója, amelyben az én önmagát kereső mozgásának jelei rögzülnek. A belső út itt nem pontos kifejezés, mert az egy olyan folyamatosságot, koherenciát és tudatosságot sugall, ami éppen a belső történések lényegi természetét takarja el. Itt ugyanis a lélek immanens mozgásairól van szó. E mozgásnak nem magyarázatai, hanem jelei a művek. Az én olyan *kiállásai* ezek, melyek magát az ént is meglepik. Éppen a kiállítás milyensége által.

„*Kimeredek a földből.*” – írja Pilinszky az Apokrifben egy olyan elkülönböződés tapasztalatát rögzítve, amely minden műalkotás elkészülte után fel kell, hogy lépjen. Az a másság ez, amit az alkotóhoz képest az alkotás képvisel, mint elmozdulás, eltolódás, talán törés. Ezek az intenzív történések jól érzékelhetők Kurcsis László műveinek áttekintésekor. A korai grafikák barokkosan erőteljes demonstrativitásától a Lao-ce képei című sorozat puritánságáig egyértelműen kibontakozik az elmozdulások, elhajlások hosszú története. A külső szem ugyanazt látja: esetlegességeket, véletleneket és rendezetlenséget – ám a belső szem kreatív korrekciójának változása, élesedése folytán egészen más az időben születő kép. Mintha a külső szem helyett a belső nézne ránk azzal a tekintet-terherrel, amelyben a saját rendezetlenségébe ágyazott néző hirtelen rendezettnek látja önmagát.

Ha azt mondtuk, hogy Kurcsis László művészi pályája elmozdulások mentén történő metamorfózis, önmegújító innováció, akkor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy e változásban a legfontosabb összetevő egy eredendő konstancia, ami az alkotói szuverenitás védjegye, záloga. A világ egyfajta összerendezésének epicentruma, melyben bármiféle mozgás e kitüntetett erőter törvényeinek van alárendelve. Az alkotóerőnek ez a góca pulzál minden transzformációban, transzmutációban: ez a személyiség karaktere a műben. Ebben a vonatkozásban Kurcsis László képeinek „kurcsisosságáról” beszélünk. Arról, hogy mi a közös például az 1992-ben New Yorkban, az 1999-ben Ingolstadtban és a 2006-ban a Komáromi KisGalériában kiállított képek másságában. Az a kb. 15 év, ami a szélső évszámokat elválasztja, elég nagy idő ahhoz, hogy benne érzékelhetővé váljanak olyan meghatározó folyamatok, melyek alkotói alakulástörténésékként értelmezhetők.

Az a transzformáció, amelyben Kurcsis képein egy látvány megjeleníthetővé válik, talán a valóság berajzolásaként írható le. Pontosabban a valóságba történő berajzolásaként. Az olyan grafikák, mint a *Mártélyi Anzix*, a *Példabeszéd* vagy az *Angyali üdvözet* a reálisba rajzolják az irreális. A vízió a valóság olyan deformálódásaként áll a néző elé, melyben a groteszk és az abszurd a harmóniahiány megtestesítője. Azt is mondhatnánk, hogy olyan lehetséges képek ezek, amik a valóság hiányzó képei helyett állnak, s annak mintegy negatív lenyomataiként látszódnak. Szemléletes példa lehet erre az *Állapot* című rézkarc, melyen az alkotó önportréját egy macskatesten

Kurcsis László: Íródeák

Kurcsis László: LaoCe6

helyezi el. A kép a tradicionális szimbólumértékűségét elvesztő mindennapiság újraszimbolizálása. Valóban azt érzékelhetjük, amit Bosch vagy Goya képein: a lélek lehetséges képei a valóság szimbolizációi. E víziók a szekularizált kozmoszba transzcendens lényeket teremtenek, ám transzcendenciájuk elsősorban a magukon kívül lévő hiányra utal. A macskaként megjelenő én ugyanakkor játék a karkai metamorfózissal is: az átváltozás átváltozása.

Kurcsis László több méltatója által is jelzett szürrealizmus tehát - bár a képlógika valóban gyakran érintkezik az álomlogikával - leginkább a szimbolizáción keresztül történő újramitizálásként értendő. A görög műthosz szó eredetileg történetet jelent, ennyiben a szimbolikus látás Kurcsis képein történet-láttatás, egy folyamat (többnyire átváltozás-folyamat) egy szegmensben történő érzékelte-tése. A teremtő képzelet munkája éppen azért nem válik pusztá ötletté vagy poénná, mert önmagában mindig valami önmagán túlit is megtestesít a képesítés révén.

Ha a grafikákon megképződő alakzatok típusait vizsgáljuk szembe-tűnő a vonal, a kör / spirál / gömb és a tömb prioritása. A rajzolat ezen elemi összetevőinek egymásra vonatkoztatása a legkülönbözőbb érdekeltségű és természetű képek esetében is meghatározó szervező elvnek tűnik.

A *vonat* Kurcsis képein a megjelenítés elemi gesztusaként térré teszi a jelentés nélküli, monokróm felületet. Kurcsis vonalai nem érzékiek, inkább pontosak, ami azért válik különösen jelentőssé, mert az egyenesen kívüli tartományban rajzolódnak, s elsősorban nem összekötnek, hanem a teret és a felületet differenciálják. Kurcsis vonala általában vonaglás, reszketés, *göcsört*. A göcsört a ki nem egyenlített lendület alakzata. Egy impulzus elakadása a neki rendelt pályán. A rajzolatnak ez a döcögése az irodalmi inspirációkra rendkívül nyitott művész munkáiban mintha a József Attila-i elakadás, fennakadás tapasztalatait tematizálná:

„Szép embertelenség. Csak egy kis darab vékony ezüstrongy –valami szalag-csüng keményen a bokor oldalán, mert annyi mosoly, ölelés fönnakad a világ ág-bogán.”

A vonalvezetés által érzékelhető fennakadtság-érzet különösen a fekete-fehér grafikákon, rajzokon követhető nyomon. A litográfia, a rézkarc és a tus is megfelelő technika az alkotó számára, hogy láthatóvá tegye vonalai önmagába irányultságát, az iránynak a visszafojtottságát, aminek következtében azok mindig a képtéren belül maradnak. A képtéren kívülré irányuló vonal a *Lao-ce tájai* sorozatban jelenik meg Kurcsis László munkásságában. Ezek a képeken a vonal megőrzi korábbi reszketeg görbületeit, ám kilép a képből. A kilépés vagy horizontális-vertikális, vagy a mélységben eltűnő nyitott

alakzattá válik. Kurcsis legújabb képein tehát a vonal úgy válik extenzív, hogy megőrzi már elnyert intenzivitását. A görbület nem pusztá visszahajlás, fennakadás, hanem a vonal végtelenségének egy-egy szakasza. Az alkotói pályán belül mindenképpen a szemlélet nyitottabbá válásának jeleként értelmezendő ez az elemi modifikáció.

A *kör*, a *spirál* és a *gömb* alakzatának hangsúlyossága bizonyára az előbb említettek következménye, hiszen ezek a vonal önmagára zárulásai. Ezen az értelemen túl (talán még hangsúlyosabban) az alakzatok szimbolikájához kell visszatérnünk. A kör szimbolikus konnotáltságának gazdagsága valószínűleg kultúrköröktől független. A többnyire mitikus érdeklődésű Kurcsis képen a kör a kultúrkörök közti konszenzusalap. Egy feltételezhető archaikus nyelv talán egyetlen fennmaradt nyoma. Az alkotó a keleti, a prekolumbián, a törzsi kultúrák szemléletformáit idéző képein úgy válik jellé a kör (és egyéb modifikációi), mint az európai (ábrázoló-értelmező) szemléletformák által eltemetett jelentésteli figuráció. Kurcsis László képeit vizsgálva úgy tűnik, hogy az alkotó hisz az eltemetett szimbolizációk újra-érvényesítésében, üzenetkapacitásában. Ebben a vonatkozásban ismét a deszakralizált valóság remitizálásának gesztusait látjuk Kurcsis képein. Ugyanakkor ezek a képek archeológiai momentumokként is értelmezhetőek. Ha a kép egy eredeti eseménystruktúra nyoma, akkor elsősorban megidéző funkciója válik hangsúlyossá. Így a kép valami elfeledett igazságát demonstrálja, tehát felszínre hozatal, színrevitel. A csontjaira csupaszult testet ábrázoló grafikák a fenti értelemben vett exhumálások, az idő rétegeiben (spiráljában) végzett mélyfúrások. Kurcsis László képei úgy beszélnek a jelenről, hogy az általa eltemetett felé nyitják meg kíváncsiságunkat. Így a jelen számára inkább pozíció, mint tárgy, az egyetlen lehetséges szilárd talapzat, mely azonban a repedéseiben, az eresztékeiben válik érdekessé, izgalmassá. A kör spirállá nyílása szintén a *Lao-ce tájai* sorozatban válik feltűnővé. A spirálalakzat itt legtöbbször lépcső-motívummá rajzolódik, aminek következtében ezek a lépcsők nem végződnek semmilyen térbe. A rajtuk járó számára a megérkezés lehetetlen. A lépcső a járás és a lépés végtelen felülete anélkül áll folyton rendelkezésre, hogy valahova vinne. Ez a sajátosság mintha az időmechanizmus szimbolizációja lenne. Az üres, kietlen táj közepén mélybe induló – tehát a néző számára követhetetlen - lépcső azonban láthatatlan tereket is sejtet. Valami érzékelhetetlen próbál az ingerküszöb közelébe jutni általa. Ez a körszerűség úgy vetül ki a képből, hogy olyan síkokat, felületeket tesz feltételezhetővé melyek az egydimenziós képsíkot képesek megsokszorozni.

A rajzolt *tömb*, a zárt, szilárd felület motivikus állandósága, mint a Kurcsis-képek harmadik konstans eleme leginkább ellenpontozó szerepű. A tömb – oszlop, hasáb, piramis - a New York-i tornyok képi absztrakciójától a nem-figurális tömbösödésig a materiális valóság tömeg-

szerű súlyosságának reprezentációja. A képeken rajtuk keresztül válhat tapasztalattá a megfogható-tapintható valóság. Míg a vonal és a köralakzat egyfajta éteri szellemvilág motivikus megjelenítőjévé válik, addig az anyag-szerűség nyers empirikussága, mint a világ realitásával való szembenézés jelenik meg. A tárgyszerűségnek azt a strukturálását láthatjuk ezekben a formákban, ami a test térbe vetettségére hívja fel a figyelmet. A közegek (éteriszilárd) konfrontációja, drámai „egymást tapasztalása” szinte minden Kurcsis-kép legfontosabb élményeleme. A tér egyrészt végtelen átformálhatóság, az alkotói képzelet elrugaskodásának teréről szolgál, másrészt, mint ezt az elrugaskodást lehetetlenné tevő testek, materiák struktúrája jelenik meg. Ebben az értelemben a világ szoborszerűsége, körbejárhatósága a kép azon aspektusaként jelenik meg, ami a szürrealizmust *szubrealizálja*. A remítizáló, reszimbolizáló művészi ars poeticában a jelenvalóság, a mindennapiság nyers materialitása azonban időbe / időhöz kötöttek tűnik. Mintha a pusztulásra ítéltség állandó tudatában és fenyegetettségében mutatkoznának meg ezek a formák, jelezve azt, hogy az anyag rendjében fogant épületeket, objektivációkat előbb-utóbb visszahívja önmagába a természeti világ anyagi rendje. Az alkotói szemléletnek ezek a jegyei figyelhetők meg azokon a képeken, amiken a tömbstruktúrák vagy hullanak, esnek, vagy félig-teljesen eltemetett formákként jelennek meg. Éppen súlyuk az, ami visszaveti őket a földre. Gyakran az időbetettségek tényeként megjelenő anyagi formák dekomponálódásának különböző stádiumait rögzítik Kurcsis László képei. Ez az összetevő is azt az archeológiai dimenziót erősíti, amiről a körvonal kapcsán már beszéltünk.

A fentiekben vázlatosan összefoglalt alkotásfilozófia részleteiben már a legkorábbi Kurcsis-képeken kimutatható, ám szintetizáló, letisztult formában a *Lao-ce tájain* jelenik meg. Ebben a sorozatban az alkotó a vonal és a forma, a szín és a monokronitás szerencsés egyensúlyára lelt rá. Mintha Kurcsis László megérezte és megtalálta volna azt az ideális terhet, ami a papíron elhelyezhető. Ez a nagyon

kényes egyensúly ábrázolt és elrejtett közt valójában a grafika próbája. A kérdés az, hogy elbírja-e önmagát a kép úgy, hogy ugyanakkor kiállítás tud lenni zsúfolt valóságunk homogenitásában. A Lao-ce képek a lét titokzosságának tapasztalatát természetes élménnyé képesek tenni. A rajzok a titkot titokként mutatják, anélkül hogy az ábrázolással együtt az értelmezést is megpróbálnák felmutatni. A tájból kigyűrődő lehunytt szem vagy az összezáruló női szeméremtest ekvivalense a kép mélyébe vezető lépcsőnek. Lao-ce képei *rések*, azaz lehetőségek a néző szem számára kilátásra, belátásra, átlátásra. Nem tudjuk meg, mit tartalmaznak a bekötözött tömbök, hova vezetnek a képből kiszaladó lépcsők, milyen fényviszonyok színei közt állunk. Mindez titok, mégis természetes. A szimbolizáció anélkül marad meg, hogy demonstratív lenne. Eltűnik a figura és az ember (és a korábban annyira kedvelt transzformációi.) Az emberre a dantei életutat szimbolizáló vándorbot utal. A boton az ember keze nyoma, olyannyira, hogy a bot végén a *göcsört* szinte már az ember tenyeréhez idomult, az meg hozzá. Ez az örök egymáshoz alakulás is jelen van a képeken. Így az „emberhiányos” képeken megképződő tér szinte nyomasztóan az ember tere tud lenni. A sorozat címadása is rendkívül szerencsés, hiszen egy olyan szemlélőhöz, szemlélethez köti a képeket (és az alkotót), amely a nyitottság tereibe helyezi vissza a végest. Hiszen Lao-ce az útnak éppen arról a sajátos természetéről beszél, amelyről Kurcsis László lépcsői, labirintusai, hunyt szemei.

Ha a Lao-ce képeiben az alkotói és a szemléleti fejlődés szintézisét láttuk, akkor értelemszerűen felmerül a folytatás kérdése. Mik a jövőbeli irányai Kurcsis László munkásságának? Folytatódik-e a purifikáció, vagy egy új invenció jegyében alapvetően megváltozik a leendő képkarakter. Ahogy írásunkban megállapítottuk: Kurcsis alkotói pályájának íve a képi konstanciák metamorfózisaként értelmezhető, tehát a szemléleti nyitottság az eddig kirajzolt „széles úton” már eleve nagy mozgásteret biztosított a jövő képeinek. Hiszen Kurcsis László útja nem más, mint lehetőség a *lépésre*.

Kurcsis László: LaoCe2

Kostyál László

Képesített hangulatok

– Szényi Zoltán festészetéről –

Semmi kétség nem fér hozzá: Szényi Zoltán hangulatember. Ez alatt jelen esetben nem a pillanatnyi kedélyállapottól való erőteljes függőséget, viselkedésbeli determináltságot értem, hanem képeinek jellegét, utánozhatatlanul vonzó egyedi ízét, belső rezonanciát kelteni képes hangulat-tükröző erejét. A maga csendes módján a Zala megye művészeti életében több mint három évtizede jelen lévő Szényi hatvanéves korára konzekvens utat bejárva markáns pályáivet rajzolt fel. Ennek fontos részét képezik a képein újra és újra jelzésszerűen feltűnő soproni gyökerek, a különböző historizáló-archaizáló fragmentumok, az őt körülvevő dunántúli táj határozott emóciókat indukáló szépsége ugyanúgy, mint a múlt és a jelen viszonyát firtató filozofikus gondolatok kivetítései.

Művészetében három, egymás mellett élő vonulat különíthető el. Ezek párhuzamosan, szimultán módon alakulnak – vagyis távolról sem nevezhetők korszakoknak –, a művész pillanatnyi készletétől függ, hogy az adott pillanatban melyik bukkan bűvópatakként a felszínre. Az elsőt közülük az akvarell technikával festett tájképek sora képezi. A táj- vagy éppen a városkép nem dokumentatív szándékkal készül, az adott látvány csak ürügy, pontosab-

Enteriőr a kiállításon

ban médium egy adott hangulat vizuális megfogalmazásához. Valóság-alapja persze valamennyinek létezik, legfeljebb a kép különböző elemeit nem *úgy*, nem *ott*, és nem *akkor* jeleníti meg, ahogy, ahol, és amikor látta. Az adott látvány egyes fragmentumait nem ritkán új összefüggésbe helyezve építőkövekként használja fel az adott emóciót legadekvátabb módon kifejező belső táj megfestésénél. Motívumai (pl. összecsavarodó fák, magányos, esetleg behavazott tájba foglalt régi épületek stb.) gyakran bírnak allegorikus jelentéssel, más esetekben különös érzelmi töltést hordoznak. Ezek az akvarelleken Szényi tudatosan redukált eszköztárat használ. Egy-egy elmosódott fojtalt inkább sejtet, mint ábrázol, teret hagyva a nézőnek a képi látvány és a saját emlékvilágából felmerülő képek közötti szinkron megteremtésére.

A második vonulat is adott technikával – olajfestékkel – készül, de részben ennek sajátosságaiból adódóan is, jobban ragaszkodik a pillanatnyi benyomás rögzítéséhez. Vannak közöttük portrék, zsánerképek, városábrázolások is. A nagyobb objektivitás ugyanakkor csak viszonylagos. Bár itt az eredeti élményt nem tördeli az akvarellekhez hasonló módon részekre, visszatükrözéséhez azonban szubjektív szűrőt használ, így művészetének jellegzetes ízét ezek e képek sem nélkülözik.

A legizmosabb a harmadik vonulat, már csak az ide tartozó alkotások száma miatt is. A technika ebben az esetben kevésbé szignifikáns, előkelően mondhatunk csupán annyit, hogy a harmadik vonulatot a vegyes technikájú képek jellemzik, de lehetünk pontosabbak is, hangsúlyozva az olaj, az akril, a kollázs, a tus, a ceruza, a homokkal-földdel dústított és még ki tudja hányféle technika változatos kombinációját. A lényeg a képek szürreális, erősen szimbolikus jellegében van. Líraian archaizáló, ódon hangulatot felidéző kompozíciók ezek, sokszor rendkívül finoman megfestett részletekkel. Nincs szó itt egységes kép-térről, perspektíváról, vagy akár az ábrázolt motívumok közötti szoros képi összefüggésről. A megfeleltetés szigorúan személyes alapokon nyugszik. A motívumok jelentős része – csupasz téglafal, gótikus ablak, (soproni) tűztorony, régi ajtónyílás, kerítés, írástörredék, régi fényképek, óra stb. – visszatérő hangulati elem, részben a szülőváros emlékeit idézik fel. Sopron Szényi számára elvont, szimbolikus helyszínné (is) változott, olyan várossá, amelybe saját gyökerei is eltéphetetlenül kapaszkodnak, és amelyben a múlt elválaszthatatlanul összefonódott a jelennel és spirituálisan érzékelhető módon tovább él benne. Az egyéni identitását is hordozó múlt rendkívül fontos a festő számára. Egyik oldalról felidézi a mulandóság és az enyészet mindenki számára fájóan aktuális kérdését, másik oldalról viszont hangsúlyozza a generációkon átnyúló folyamatosságot, azt, hogy egy történelmi ív részeként is tekinthetünk a minket körülvevő eseményekre.

E harmadik vonulat alkotásain – a másik kettőhöz hasonlóan – alapvetően melankolikus-nosztalgikus hangulat a meghatározó. Elsősorban a barnás-okkeres, kisebb rész-

Enteriőr a kiállításon

ben a szürkés színárnyalatok dominálnak, még ha olykor színesíti is őket egy-egy letompított piros, kékes vagy zöldes futtatás. Az egyes motívumok a képeken mintha az emlékek ködéből bukkannának fel, olykor direkt függöny lebben fel előlük. Olykor már-már a filmes technika hatásaival él a festő. Egyik-másik munkája rendkívül részletgazdag, lehetőséget biztosítva a nézőnek az újabb és újabb felfedezésekre, míg másokat alig egy-két motívum jellemez. Emezeken a számos árnyalatot is hordozó filozofikus hajlam, míg amazokon egy-egy konkrétabb gondolat vagy emóció csapódik le. Allegóriának jelentős része egyértelmű, olykor művész elődöktől, A. Dürertől, C. D. Friedrichtól, M. Chagalltól, Vajda Lajostól, Kondor Bélától származó távoli parafrázisoknak tűnnek, melyeket, miután mélyen érintették, saját világába integrált, mások viszont az iméntiek általánosabb tartalmával szemben a nézők számára nehezen dekódolható módon, személyes élményeihez kötődnek.

Szényi tünődései, töprengései azért szimpatikusak, mert szinte minden felelősségteljesen és az okozat mögött az okokat is feltárni próbáló ember számára ismerősek, mondhatni saját vívódásait fogalmazzák meg. Mert képei

nem mások, mint egy olyan 20-21. századi értelmiségi filozofáló meditáció, aki saját múltjának origóját nem a hatvan évvel ezelőtti Magyarország sivár valóságában látja. Az ő személyes történelme akkor kezdődött, amikor Scarbantiából Sopron lett, olyan város, amely ezer évvel később látványosan nyilvánította ki, hogy nem kíván Ödenburggá lenni. Szényi szubjektív históriájának állomásai a bencés templom, a tűztorony vagy a barokk kapuk megépítéséhez kapcsolódnak, és familiája előző generációinak, a városfal mellett egykor működő kis órásüzletnek a mindennapjaival folytatódnak. A művész a jelenben tovább éli a múltat, mert csak így készülhet fel a jövőre és majdan így értheti meg azt. De ez a történelem ugyanúgy kapcsolódik más helyszínekhez is, mert a festő bármerre jár, a pillanatot nem csupán horizontális, hanem vertikális szempontból, az adott hely története után is érdeklődve szemléli. Saját kicsiségét, sebezhetőségét és mulandóságát az emberi szellembe, úgy is mondhatnánk: kultúrába vetett hitével kompenzálja. Képei kompozícióját a konstruktívan feszes szerkezet mellett ez a kettős, vízszintes és függőleges irányultság egyszerre jellemzi. Szüksége van a széles látóhatárra ugyanúgy, mint valamine, ami felfelé mutat. Talán akkor sem járunk túl messze a valóságtól, ha ezt egyfajta transzcendenciára irányuló hajlamnak tekintjük, az azonban bizonyos, hogy általuk kijelöli saját helyét is a világban. Logikusan nem máshol, mint a két irány metszéspontjában...

Enteriőr a kiállításon

Benedek Katalin

Ilyenek ma a tájképek

Pannónia Tájkép Biennále, 2008

Balatonalmádi megfogja az embert. Megfogott nagyon sokakat már korábban is: írókat, képzőművészt – talán csak zeneszerző nincs a listán. Mécs László például sokáig tartózkodott a városban. Váth János író, helytörténész arra emlékezik vissza, hogy Mécs az 1957-es, börtönből való szabadulása után milyen szeretettel fogadták az almádiak.

A pannon táj, a Balaton tájképe alapvető kérdéseket vet fel: mi a tájkép? Vajon csupán fák, hegyek ábrázolása? Vagy tájkép az is, amikor egy tájról az érzelmeinket, netán a gondolatainkat ábrázoljuk? Németh János, a nagyszerű zalaegerszegi keramikumművész mondotta egyszer nekem magánbeszélgetésben: „Nekem táj az ember is.”

Enteriőr a kiállításon

Almádi éneke

Balatonalmádi megfogja az embert: sok festő indult innen, vagy tért ide néhanapján. „A Balaton Tárlat – írtam 2003-ban az Új Balaton című, azóta sajnálatosan megszűnt folyóiratban – bár a festészet dominanciája vitathatatlan, nem csak az ún. nagy művészeteket veszi pártfogásába. Fontos hely illeti a fotóművészetet is /.../ A szobrászok és általában magukat a plasztika nyelvén kifejező művészek mezejében erős és változatos. /.../ A grafikai műfaj figyelemreméltóan gazdag.”

Balatonalmádi megfogja az embert: ezúttal a Pannónia

Tájkép Biennáléval. Ennek az ötletnek a születéséről ezt írja a kiállítás katalógusának előszavában az ötletgazdaszervező, a grafikus Fábrián László:

„Amikor megfogalmazódott bennem az ötlet, hogy a Balaton Tárlat köztes éveiben is legyen városunkban országos kitekintésű kiállításunk, már tudtam, hogy a tájkép lenne leginkább az, amire kíváncsi lennék. Már csak a miatt is, mert nem szoktam tájképet festeni. Másrészt a tájkép az egyik legnépszerűbb műfaj (az első örök időkre az akt), de nem nagyon rendeznek tematikus kiállításokat az effajta képekből mifelénk.”

A tájkép, mint olyan..., a tájkép szinte misztikus léte, annak becsülete nem új keletű kérdés Fábrián Lászlónál. „A Balaton nem csak a mi Balatonunk, nem csak a nyaralók Balatonja, nem csak ok egy kiállításra. A Pannóniát átszelő törésvonalban meghúzódva figyel, viharaival saját képére formálva a tájat, hullámaival évezredekéről mesélve, alvó vulkánjaival elhithetve velünk, hogy nem csak átsuhanó árnyak vagyunk e tájon...” – írja a Balaton Tárlat 1999-es katalógusában.

Lássuk azonban a jelen kiállítást, amely – mint említettem – Pannónia Tájkép Biennále nevet viselt, a balatonalmádi Padlásgalériában, 2008. augusztus folyamán.

A képek éneke

Sokrétű, sokszínű a pannon táj, ezt sokszínű, sokrétű kiállítás igyekezett bemutatni. A hagyományos ábrázolásoktól kezdve (például A. Bak Péter, aki süppedékes, vizes ártéri tájat ábrázol hagyományos megjelenítési formákkal, hasonlóképpen Boda Balázs Gábor az Olvadás című képen) megjelenik a pannon táj másik képe, kissé talán az ellentéte, a Párás Balaton Ásztai Csabától, de még inkább Huller Ágoston absztraktja, reggeli párái. A pannon táj azonnal felismerhető arca jelenik meg Balogh Ervinnél ugyancsak; ezeken a képeken nem szükséges igazán valós, tárgyi ábrázolás, a Balaton így is „átjön”. Kellemes utánérzést vélünk felfedezni benne, Egry Józsefet juttatja eszünkbe. Sokan haladnak egyébként az Egry József, Bernáth Aurél, Szőnyi István, Bartha László által kitaposott ösvényen.

Példaként még további neveket sorolhatunk a résztvevők közül: oldott festőiséggel, akvarellben idézi Káptalanfüredet Fekti Vera. Másféle megfogalmazást tükröz Balogh István Péter kikötő-témája, valamint Árvay Zolta és Simon Endre balatoni telet elénk állító, farostlemezeire illetve vászonra költött ábrázolása. Ide tartozik Kulcsár Ágnes képe is, az Éj a vízen.

(Közbevetőleg, nagyon érdekes és értékes szempont, hogy a nyár folyamán Tihanyban, az Apátság múzeumban Bernáth Aurél balatoni tájképkiallításában is gyönyörködhattünk. Értékes, fontos szempontot jelentett ez szakember és látogató számára egyaránt.)

Aktívan részt vett az almádi kiállítás szervezésében, mintegy ugyancsak a „lelke” volt a Pannónia Tájkép

Biennálénak Dobos Lajos is, akinek zamatos festészete a természetben gyökerezik. Munkáit érzékeny színharmónia, gondosan megmunkált felület jellemzi.

Kedves képeim, amelyek külön is előkíváncsoznak: Eőry Emil Pannon táj aranya című vászna, amely egyszerű képi eszközökkel mesél; Károlyi Ernő almádi mólója ugyancsak a szívemhez nőtt. Részint értékmegőrző-dokumentáló festmények (Heitler László: Bakonyi barokk, amely kedvesen-bájosan mesél egy színes épületről), részint kedélyes lelki viszonyulás a pannon tájhoz (Borbély Lajos: Hortobágy – azaz egyszerűen egy pusztában álló ló képe). Más világot képvisel a frappáns „légi felvétel”, amelyben a művész igenis vonzódik a vidékhez (Kovácsné Kollarics Erika „Utazás: légi hagyoma a Balaton felett”).

Ami áldott, ami bőség, gazdagság, öröm, az őszinte szívű dicséretben bomlik ki Magén István Áldott táj című ikerképén; a természet ígézetében fogant mű.

A képek stílusosan különböző utakra indulnak. Egyfajta bioművészetet képvisel Monok Balázs elvont szomorúfüze. A sokféle kitérő utak jelennek meg Kiss Ágnes Katinka hármasképén, a Turisztikai látványosságon: a pannon táj jellemző motívumait és színeit vonultatja fel absztrakt látásmódban. Hasonlóképpen teszi ezt Ágh Edit is. Feszültség és derű érzik Nagy Kálmán tájélményén.

Balatonalmádi megfog

Meglepetés az Ajkai Grafikai Műhely két alkotójának jelentkezése, akik ezúttal színes pasztellképekkel vesznek részt a kiállításon. Csabai Tibor és Fábrián László művein figyelemreméltó színgazdagsággal ábrázolnak jelenségeket, pillanatnyi táj-változatokat. Jáger István aquatintája (Pannon táj sólyommal) igen érzékeny rajzú alkotás, amely képi világának kötődésében is áruklódik a „genius loci” művészre gyakorolt hatásáról.

Különböző technikával, különböző műfajban, de a földszínek hatását emeli ki tájképeiben, csiszolatlan formák alkalmazásával például Sándor Miklós, R. Horváth Ildikó, Szőke György. Üde színfolttal villantja fel a házaspár természetrajzát Debreczeny Zoltán; igaz ugyan, hogy Nagy Előd kedvenc hegyei Erdélyben vannak, ám Pannónia lankáin is otthon érzi magát. Ikafalvi Farkas Béla érzelmi telítettségű, lendületes ecsetjárású piktor, amikor a szentgyörgyhegyi orgonákat mutatja be. Ugyanez a téma, de más, sokkal rajzosabb felfogású Irázi Ökrös Géza ecsetje nyomán. Bodnár Imre pasztellmunkája elvont tájkép a benső és a külső természet küzdelméről. Györffy Elekné ezúttal is tanúságát adta annak, hogyha az akvarell jó művész kezébe kerül, akkor ihletett, kifejező művekre képes.

Felhősi István olajképe a víz és a messzeség együttes-ellentétét mutatja be.

Következnek az érzelmileg elkötelezett, északi parti balatoniak: Fülöp Lajos, Vágfalvi Ottó, Szöllősi Máté, Vízér Júlia, akik – művészi temperamentumuknak megfelelően – kiegyensúlyozott és beszédes munkákkal jelentek

meg, gondosan kidolgozott képfelületeken. Ugyanekkor Hunyadi Gábor a kőanyagáról, annak természetrajzáról szóló véleményét, ismereteit festi. Khell Zoltán és Karsch Manfred érzelmes, de geometriai formákkal kísérletezik.

A bőség zavara

Válójában lehetetlenség mindenkit érdemének megfelelően méltatni. Hiszen igen sok művész vett részt a változó színvonalú kiállításon, így például Baranyai Ferenc grafikával, Fekete Emese expresszív, nyugtalan ecsetkezelésű képpel. Farkas István elvonatkoztat a tájtól, kissé ártírtabb formában, de Feledy Gyula is ezt teszi. Gál István, Korompay Dóra, N. Csathó Gizella, Oláh Kati, Öveges Ernő, Papp János, Soltész Krisztina, Tánczos György, Szűcs István Miklós, Tatár Antal, Zombory Mária és Zombory Zoltán is mind a kiállító művészek közé tartoztak, ki ilyen, ki olyan technikájú munkával.

Ugyanígy közéjük sorolható Holányi Julianna, vagy Komiszár János akvarellje, valamint Révész Napsugár, aki sejtelmes hangulatú linó-metszettel szerepel a tárlaton.

Az utóbb említett művészek nélkül ugyancsak nem tekinthetnénk hitelesnek a pannon tájképről alkotott, aktuális ábránkat. Jelenlegi színvonalunkon, a jelen körülmények között a Pannónia Tájkép Biennále, mint indító kiállítás többé-kevésbé teljes spektrumát nyújtotta annak, amit ebben a témában el lehet mondani.

„Én meg nagyon örülök, mert azt látom, amit titkon reméltem: a hagyományos tájképektől indul a sor, s eljut a képi gondolatig, amelynek ihletője s nem ábrázata a táj.” – írja Fábrián László a kiállítás katalógusában. Ezzel föltétlenül egyetérthetünk.

2008. szeptember

Enteriőr a kiállításon

Péntek Imre

Tárlatról-tárlatra

Megközelítések – születésnap pályaképhez Nemes László tárlatai Lendván

A magyar művészeti életet a múlt rendszerben – a határon túli részeket tekintve – széttagolásra ítélték a szocialista kultúra korifeusai. Esetleges érintkezések voltak, a könyvek „átszivárgása”, ritkás író-olvasó találkozók, művésztelepi együttlétek. A rendszerváltáshoz közeledve – részben a veszélyeztetettség érzése, részben az anyaország vonzása következményeként – megjelentek az áttelepült művészek. Budapesten és vidéki városainkban egyaránt. Az elsődleges „kiáramlás” Erdélyből történt, de a Vajdaságból is – több hullámban – érkeztek a legkülönbözőbb alkotók, hogy új, biztosabb egzisztenciát teremtsenek maguknak és helyet, szerepet találjanak a hazai művészeti életben. Több mint húsz éves folyamatról van szó, s ma már alig érződik ennek jelentősége. A művészek többsége idővel magáévá élte az új hazát, otthont teremtett, s a kínáló élmények, gondolati-környezeti inspirációk hatására a művészi építkezés új útjaival kísérletezett.

Bohóc (1980)

Ebből az erdélyi (kolozsvári-marosvásárhelyi) körből érkezett 1991-ben Zalaegerszegre Nemes László festőművész, művész-tanár, kárpát-medencei (belső) emigráns, hogy a pannon végeken lelje (teremtse) meg azt, amit kényszerből el kellett hagynia. Huszonnégy év bejárattott biztonságát, műhelyek, műtermek alkotó csendjét, barátok, pályatársak biztató és értő reakcióit, a képi építkezés sejtelmes, expresszív figurativitását. Tizenhét évbe került, de sikerült ebben a térségben megkapaszkodnia; tehetsége és szakmai felkészültsége (a kolozsvári Ion

Andreescu Főiskolát 1974-ben végezte el) itt is elismerésre, megbecsülésre talált. Tagja a Magyar Képzőművészek Szövetségének, s a Vízfestők Társaságának. Képeivel találkozunk országos és regionális tárlatokon, sőt, 1998-ban a budapesti Magyar Szalon grafikai nagydíját kapta. Tágabb körű ismertségéhez hozzájárultak tárlatai Kalgenfurtban, Udine-ben, Ljubljanában, Rovinj-ban. Újabban a nyugat-dunántúli EuRegio szigorúan zsűrizett kiállításain láthattuk festményeit, s legutóbb szerepelt az I. Ars Pannonica (Szombathelyi Képzőművészeti Biennále) nagyszabású szemléljén is. 60. születésnapja alkalmából a szlovén-magyar határ menti kisváros, „művészeti fellegvár”, Lendva – amellyel másfél évtizede szoros szakmai és baráti kapcsolatokat ápol – három tárlattal köszöntötte a művészt. Láttuk képeit a Vár-Múzeumban, a Bánffy Központban és az Elisabeth Szálló halljában.

El kell ismerni, nem volt könnyű helyzetben sem az ünneplő (rendező), sem az ünnepelet. Hisz ezt a két korszakra osztható, több mint harminc év termését felölelő, mégis egységes oeuvre-öt kellett meggyőző módon felmutatnia a három helyszínen. A Vár-Múzeum kiállítótermeiben – ahol a legnagyobb tér állt rendelkezésre – helyet kaptak a korai munkák is. A ma absztrakt expresszivitás jegyében dolgozó festő a pálya első szakaszából szép kollekciót mutatott be karakteres, szimbolizmussal átszőtt portréiból (*Madonna, 1976.*, *Női fejek sorozat, 1985.*, vagy a Ionesco-i *Kopasz énekesnő*). Bohóc vagy torreádor „jelmezben” készült önarcképei egyszerre árulkodnak bikákat ingerlő elszántságról és csörgősipkás lefokozottságról. A realiztikus megközelítés mellett a nonfiguratív kifejezőmód sem idegen tőle, mint ezt az 1977-ben készült *Sötét égbolt, Föld, levegő, víz, Csendélet* jelzi. Ezeken a kubisztikus formációkat övező, erőteljes, fekete színárnyalatokból kikevert festői struktúra, mintha a későbbi Nemes Lászlót idézné. Az oldottabb, kubisztikus formációkat, némileg Vajda Lajos és a szentendrei festészet hatásait idéző *Fehér szívárvány* vagy a *Bohóc sapkája* (1990) pedig arra utal, hogy Nemes László tájékozódása ekkor még nem zárult le, s számára még több irányban is nyitva volt az út. Marosvásárhelyi korszakának jó ismerője, Nagy Miklós Kund írja róla: „... „az évek folyamán különböző technikák, tónusok, motívumok terén is csapongott, hiszen sohasem adta fel a kísérletezés örömét, izgalmát. Újabb meg újabb ciklusai születtek. Előszeretettel pasztellezett, de elragadta az akvarell is, a művészi elvonatkoztatás számtalan esélye.” Érdekes összevetésre ad okot, szintén a szerző tollából, ez a megállapítás: mindig kísérletező művésznek vallotta magát, de a konceptualizmus nem vonzotta. Ebben az időben, a nyolcvanas évek elején, alakult meg a MAMŰ (Marosvásárhelyi Műhely) olyan alkotókból, mint Elek Károly, Pika Nagy Árpád, Krizbai Sándor. Az ő avantgárd radikalizmusuk kifelé vezetett az országból, 1984-ben számosan áttelepültek és friss vért vittek a szentendrei avantgárd törekvésekbe. Nemes László megmaradt a

Mona Lisa Zalában (1994)

A hit című sorozatból

A forradalom előérzete (1985)

A forradalom előérzete (1985)

hagyományos képfelületnél – ahogy ma látható –, egy inkább pszichológizáló-analitikus szemlélet és a színdinamika eszközeivel élő kifejezőmód elmélyítésén dolgozott.

91-es áttelepülése után szinte robbanásszerűen megváltozott a festőművész korábban visszafogott képi világa. Erről a tizenhét évről adnak – bár korántsem teljes – áttekintést a lendvai kiállítások. Azért feltűnik egy átmeneti sorozat (*Blues, V-VII*), amely még nem tudja kibontani a föllélegzés szabadságát, a sötét tónusok kavargása inkább a megpróbáltatásokat érzékelteti, egy másik vonulat a nosztalgikus visszavagyódásról árulkodik. Nemes László kezdettől kiváló akvarellista, úgy tűnik, a zalai-muravidéki (lendvai) tájélmények lírai, szabadon asszociáló, vibráló ecsetnyomaiból született meg az az évszakok, napszakok hangulataira reagáló akvarell-típus, amely egy felől végigkíséri a pálya ezen szakaszát, másfelől az új kifejezőmód alapjául szolgál. A zöldek, pirosak áttűnései, folthatásai, az átszűrődő fény-árnyék játéka, a dombhátak és völgyek hullámozása, az épületalakzatok romantikus-sejtelmes körvonalai – mind-mind egy friss tekintet által birtokba vett művészi valóság. Lehota M. János esztéta a megnyitón a kiállítás fő szervező elvét a „nyitott tekintetben” látta. Ahogy fejtegette: Nemes László művésze az elszakadt ember visszatalálásának útját járja végig a természethez, a színek egymást kiegészítő ellentéteihez, a hangok színekké transzponálásához.

Valóban, a nyitottság több tematikában is megnyilvánul. A táj-élmény újabb és újabb – színekben mind változatosabb – megjelenítésében (*Köd, Zöld, Piros égbolt, Kék fák*). A *Közép-európai eső* nem elégszik meg a primer ábrázolással, többletjelentésével az itt élő népek sorsközösségének képzeteit tárja elénk. A portrék, vagy „kettős portrék” is sajátos átváltozáson mennek át – valóságos ikonosztázzá alakulnak (*Vera sorozat, Álom*). Nemes László festészetében a nő, a női princípium mindig a maga kettősségében volt jelen. (Erre műveinek egyik legjobb ismerője, a már idézett Nagy Miklós Kund is felfigyelt.) Egyfelől eszményítés felé „viszi el” a témát, másfelől szinte brutális-naturális ábrázolással hökkent meg. (Botránkoztat meg.) A Madonnák, Máriák arcvonásai, vagy Mona Lisa rejtélyes mosolya – melyek sajátos fotóapplikációk beépítésével jelennek meg a képmezőben – a női lélek szűzies, légies kisugárzását, tisztaságát jelképezik, míg a másik oldal: a női „test-tájak” feltérképezésére, a férfi-ösztönök (szinte kamaszos) céljának illúziótlan bemutatására vállalkozik. Az „élet forrásának” – vagy a gyönyör(ök) forráskútjának – férfi „tekintettel” való feltárása, mintegy biologisztikus-anatómiai szemléltető ábraként, úgy érzem, nem érte el célját. A bájos akt-részletek, az „ölmeleg” kitarukozások, a finom, hullámozó domborulatok többlet mondanak, mint a felnagyított, tankönyvi ábrákra emlékeztető „húsvirág”-vulvák. (Király Ferenc plasztikái is gyakran érintik a témát: mégis, az ő jelképteremtő „átírásai”, archaikus gondolkodásban

gyökerező, ősi, elemi formái bírnak azzal a többletjelentéssel, ami átlendíti a naturalist a művészeti ábrázolás szintjére.) A női testtől csak egy lépés a hegedű (brácsa), hisz számtalan „áthallása” van a két formavilágnak. (Lásd Man Ray: *Hátakt* című fotóját, mint előképet.) A rejtett erotizmus és a zenei hangok színekké transzponálása – egyik legsikeresebb vonulata Nemes László festészetének. A felvonultatott kollekcióban több hatásos képet találunk (*Sárga hangszer, Hegedű pirosban, Erő*). (Érdekes módon, a nagyszerű festő-grafikus, a tragikusan korán elhunyt Gálics István „hegedű-motívumai”, sziluettei vonalakkól épült, ívelt szerkezetek, áttetsző, kristályos képződmények, míg Nemesnél a felgazdagított, megdolgolt háttérben feloldódó, elmosódó, a struktúrába beleolvadó alakzatok.)

Ennek nyomán érdemes kitérni még egy jelenségre: a festő képépítkezése a kilencvenes évek végén jelentősen megváltozott. Már nem akarja betölteni a teljes képmezőt, a lényeg, a fő motívumokat egy emblemikus körbe, zárványba tömöríti, s a háttér, mint valami „szindróma” asszisztál ehhez a „koncentrátumhoz”. Feltűnik a fotóapplikációk rendszeres használata (*Bartók, Faludy, Magyar pszicho, I-III.*), az ikonosztázszerű elrendezés. A festői elv következetes megnyilatkozásai az *Ősi erő* vagy a *Narancstér* című képek, melyek az elvontabb, a színekben és szerkezetekben öncélú látványt igyekeznek vizuálisan „kiszabadítani”. A Bánffy Központ kamaratermében *Az ezredforduló virágai* címmel láthatunk színekben, formavariációkban tobzódó virágcsendélet-sorozatot, s néhány bravúrosan „elkapott” táj-impressziót. Az Elisabeth Hotel emeleti körfolyosóján pedig a „hely szelleme” idéztetik meg virtuóz akvarelleken: számos, felismerhető részlet jelenik meg a Lendva-vidék jellegzetes, karakteres látványából.

Végül miként összegezhethetjük mindazt, amit e három kiállítás kínál? Nemes László kényes egyensúlyozása a látvány és a lényeg, a naturális közeg és elvonatkoztatás, jelképteremtés között sok kiváló, „megszólító erejű” képet eredményezett, de olykor hiányérzetet is kelt. Hiányzik a témák „kibontása”, következetes végig vitele. Máskor a természeti „elemek” átlényegítése mesterkéltnek hat, az átváltozás nem egy adekvát, könnyed gesztusként jelenik meg, hanem kimódolt, erőszakolt formációk fantáziátlan sorjázásaként. Ami egyenetlen, hullámozó teljesítményhez vezet. Néha az az érzése a szemlélőnek, Nemes László minden képét „újrakezdi” – ahogy a Pannon Tükörben (2004. 4. sz.), a Zágorec-Csuka Judit által készített interjúban fogalmazott: „minden alkotó újratertemti magát minden alkalommal”. A folytonosság elhalványulása túl sok „széttartó”, nem összefogott, uralt elem, motívum burjánzását jelenti, ami megnehezíti az értelmezést. Mintha még mindig az „előkészülteknél” tartana, az anyag- és energiagyűjtésnél. Valami ilyesmirel írt Novotny Tihamér a művész (rég várt s kiérdemelt) albumában: „aki ilyen festői képességekkel és kvalitásokkal rendelke-

zik..., aki az anyagkezelés és festékfelrakás, a színalkotás és színkeverés... szerkesztés és komponálás, vonal- és ecsetjárás minden megtanulható és elsajátítható Gadányi Jenő-i, Bene Géza-i, Vaszilij Kandinszkij-i vagy Robert Rauschenberg-i csínját-bínját ismeri... az ne csak mindig „kis” képekre pazarolja tehetségét és energiáját, hanem fessen végre önmagához méltó, NAGY KÉPEKET (is)!” Szerintem már született – szinte minden témakörben, kor-szakban – néhány megkerülhetetlen, elsőrendű kvalitást bizonyító festmény, de a kánonba való bekerülést megho-

zó „áttörés” (NAGY KÉP) még várat magára. Szerencsére nem egy lezárt oeuvre-ről van szó, hanem egy alkotóereje teljében lévő művészről, aki a szétfutó eredők összegzésével meghaladhatja, túlszárnyalhatja eddigi (legjobb) teljesítményét is. Ehhez kívánunk neki kitartást, sok sikert a jeles évforduló, a 60-dik születésnap alkalmából.

(Lendva,

2008. szept. 12.-okt.12.)

Az ezredforduló virágai (2008)

Pannon Madonna (2008)

Újjáalakult regionális (dunántúli) tárlat I. Ars Pannonica (Szombathelyi Képzőművészeti Biennále)

Az elmúlt években többféle erőfeszítés történt a szervező intézmények részéről a megszűnt (hiányzó) regionális tárlatok (újbolí) létrehozására. A rendszerváltás „hajnalán” kifulladás a Dunántúli Tárlat, elsorvadt az Alpok-Adria kiállítás-sorozat, vagy az ígéretes, határ(ok) menti kezdeményezés, a Nemzetközi Képzőművészeti Biennále. (Jellemző, hogy az Alföldi Tárlatot 2007-ben 35-ször nyitották meg, hiába, az ottaniak mindig is jobbak voltak hagyományteremtésben.) Igaz, az Unióba lépésünk óta egyik (pozitív) fejleményként, 2003-as indulással, immár harmadik alkalommal került sor az Eurégio Művészeti Díj című kiállítás meghirdetésére és megrendezésére. Ám itt elég szigorú a részvételi feltétel (a zsűrizésről nem is beszélve): kizárólag a három nyugat-dunántúli megye (Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) és Burgenland alkotói küldhetik el műveiket erre a formációra.

A Szombathelyi Képtár vezetése gondolt egy merészet és nagyot, s és a „köztes” év tavaszán meghirdette – szerintem jó érzékkel – azt a bizonyos „hiányzó láncszemet”, I. Ars Pannonica – Szombathelyi Képzőművészeti Biennále címmel. Ha jól vettem ki: a megszólított alkotói kör („Lakcím a Pannon régióban”), gyakorlatilag lefedi az egész Dunántúlt, sőt, Budapestet. Ám a „szombathelyi képzőművészeti biennále” megnevezés kissé korlátozóan hat, bár idővel ezt is megszokhatjuk, mint a hőmezővászárhelyi vagy a szegedi regionális tárlatokat. (Szerintem felesleges a „szombathelyiség” túlhangsúlyozása. A későbbiekben miért ne lehetne főlvenni több megyét, netán Budapestet a rendezők-szervezők közé?)

De ne szórtólódjunk az apróságokon, inkább örüljünk az új kezdeményezésnek. S tekintsük meg, milyen „anyagot” vonultat fel az I. Ars Pannonica?

Sajnos, a beadás elmaradt a várakozásoktól. Hiányoznak a pécsiek, a győriek, veszprémiek, kaposváriak, nem találkoztunk – hogy csak a jelentősebbeket említsük – Ujházi Péter, Tolnay Imre, Hegyeshalmi László, Filep Sándor, Somogyi Győző, Diénes Attila, Pinczehelyi Sándor, Németh János és Fischer György műveivel, a budapesti lista pedig meghaladná ezen írás kereteit. Hogy szélesebb mezőny mozdult meg a felhívásra, azt jelzi a kiállítóterem előcsarnokának bőséges képanyaga. Ebben a „vegyes” kollekcióban akadnak jó munkák és „határesetek” egyaránt. A benti teremben széttekintve első benyomásunk – a tisztos középmezőny mennyiségi felvonulása, s a kiemelkedő művek hiánya.

A figuratív művek széles skálán képviseltették magukat. Egyesek megpróbálták megjeleníteni a pannóniai történelmi és életérzést – a felhívásnak megfelelően –, vagy legalábbis belekomponáltak egy-két római(as) motívumot a képmezőbe. Foky Éva *Vonatablak Claudiuszal* című képén a fáradt utasok fülkéjébe „beúszik” egy

Claudius-szobor, Fenyvesi Márta sajátos, római és kubista stíluskeverékben készült műven Therpszikhore játszik a stilizált hangszerén. Gyécsek József *Genius és Juno II.*-je a mitológiai témát egy síró férfifej megfestésére koncentrálna. A cím valójában egy középkori szerzetesi eposzra utal, nem a római előzményre. (Genius Christianitis siratja a kereszténység veszedelmét.) A szinte színhibás nyomat benyomását keltő, lilás árnyalatokkal megfestett arc és kéz akkor nyerte volna el értelmét, ha a hiányzó elem(ek) is megjelennek. Hatos Csaba naiv karneválja vagy Hús Zoltán: *Mátyás áruhában* című képei jó mesterségbeli tudással megfestett illusztrációk. A mitikus realizmus körébe tartozik Somorjai Kiss Tibor: *Zarándok út a fénybe* című festménye, míg Szántó István groteszk (ál)dokumentarizmussal hozza össze a jelent és a múltat (*Laci lovag*). A portré-változatok – mint Szirányi István: *Platán-arc*, Vankó István: *Zavaros kapcsolat*, Varga-Amár László: *Antik fej – a tasiszta „elrejtéstől”*, gyerekrajok imitációján át a szimbolikus-emblematikus megjelenítésig terjednek. Balogh István Péter két sejtelmes képpel képviseltette magát (*Álom, Vétköző*). Mind a kettő jellegzetesen festői kép, mely elsősorban a barnás-rőtes színek valőrjeivel kelt fel érzéki hangulatot. Kamper László „skizoid” lelki állapotot „röntgenképez le” pazar, színgazdag szitanyomatán. Bartek Péter Pál *Lebegése(i)* az emberi (férfi) test sugárzó „erőterét” helyezik dekoratív, fura környezetbe. Az egyik díjazott, Oroszy Csaba antikizáló víziót festett a *Menekülés Velencéből* című képén. A megcsavarodott lepek és testek, az örvényszerű, zöldes-barnás színű körökkel keretezett, felfokozott mozdulatok feszült drámaiságot teremtenek. Meggyőző, jó mű.

A minimalista-analitikus, a látvány lényegét őrző képek közül érdekesnek tűnt Faragó Margit *Térhatások* című pasztellje, a történelmi allúziókat ébresztő tárgyias kép, Lengyel Orsolya alkotása (*Róma III.*). Nagy Csaba *Kert* sorozatának egyik szép darabja, vagy Nagy Gábor *Tájmetszete* szintén az „érzéki minimalizmus” jegyében fogant. Szentes Ottokár sajátos „firkált” assemblage-a (*Moor Kurvengasse Anno – A ház*) képes kimetszeni e tér/sík egy meghitt szegletét. Karner László továbbra is ragaszkodik a barna változataihoz, s a kapu motívumhoz. A leegyszerűsített, egymásba hatoló formák erőteljesen kiválnak a háttérből, titokzatos jellé növe (*Kapu, Jelek*). Lányi Adrienn Csarnok-képei az üres tér „költészetét” jelenítik meg, Laár Balázs *Psychopomposa* a köznapiság, a banalitás (modern) szertartásának kellékeit (tányér, pohár) emeli mitikus dimenzióba. Szilárdi Béla az expresszív absztrakt formációkat és a fotorealista látványt – mint két, elkülönült világot – szembeállítja egymással. Külön színfolt e megközelítésben Kotnyek István két képe, a *Vincent kertje* és a *Szalvéta*. Mind kettő nem rég látható volt nagykanizsai tárlatán, csak örvendhetünk, hogy itt is sikerük van. Különösen a Szalvéta nyűgöz le bájos rendtelenségével, szétguruló gyümölcszeivel, elbillenő perspektí

Aknay János: Város

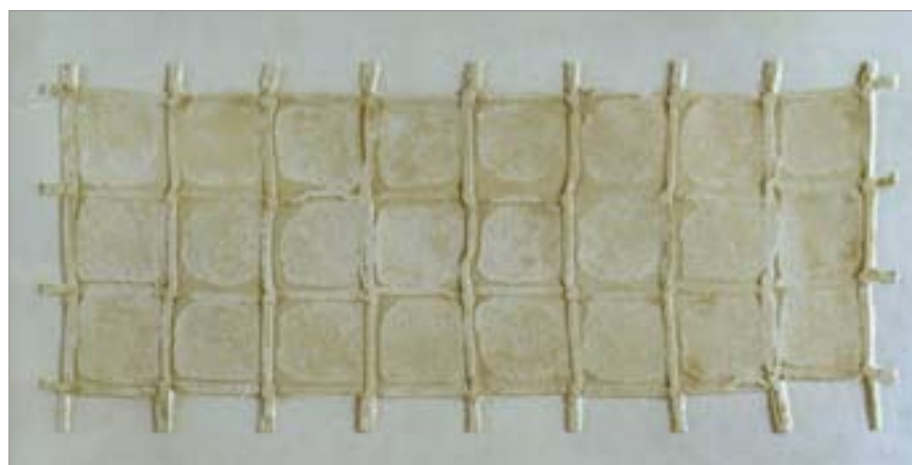

Karner László: Jelek

Varga-Amár László: Antik fej

Budaházi Tibor: Kép I.

Péntek Imre tárlatszempléje

vájával és fakult sárgáival, kékjeivel. Simon János a múlt idő rétegzett töredékeiből alkotott egy sajátos régészeti leletet, metszetet (*Savaria töredékek*). Formanek Barbara mitikus helyszínén, a „henge” körül (*Szakraális helyek – Víz/Szeretet*) különös (magányos) beavatási szertartás zajlik Ebbe a körbe sorolható Váli Dezső két, hihetetlen pontossággal megkomponált képe, mind a kettő – kis mérete ellenére – remekmű (*Fehér-kék műterem, Komoly műterem*). Egy szék, egy vakkeret és egy sötétlila ablak mesélni tud a magányról, elhagyatottságról a maga lilás valórjeivel. Aknay János megtalálta (ház)szerkeze- teinek játékos, fura váza, vonalhálója és színeinek lágy, elasztikus volta közötti kényes egyensúlyt. Az itt látható Város baloldali lépcsője a meghittség labirintusába vezet, ha követjük az irány(mutatást) tekintetünkkel. Köng Róbert papírmetszete néhány gondosan megválasztott motívummal (szőlőtő, átmetszés, széthullás) az egykori tartományrész történelmi kiszolgáltatottságát mutatja (*Pannónia inferior*).

Itt kell szólnunk Kovács Péter Balázs több helyütt is kiállított sorozatáról, a *Magányos páholyról*. A sejtelmes ívek, formák, a zöldes árnyalatok gondos megfestése, a sötét és felfénylő rész(let)ek az emberi helyről (hiányról, várakozásról) adnak katartikus (helyzet)képet. Sóváradi Valéria szintén az üres hely szindimenzióit kutatja. *Belső udvar* című képe sötétbarnás falsíkjaival, fénypontjaival, felragyogó neon-karácsonyfa sziluettjével, a tárlat egyik kiemelkedő műve. Tóth Csaba „interpretációs” képei közül a *Gyönyörű képességünk*, a *rend* címűt állította ki. A mester előtt tisztelgő festmény a Cézanne-i látványteremtés újraalkotását, újragondolását jelenti, monokróm színekkel és egy meditációs pont (szó) centrumba állításával.

A non-figuratív művek ugyancsak széles skálán mutatkoznak be. Laki Orsolya például (zöldes) monokrómiába hajló *Leheletgyűjteménye*, finom kis interferenciáival, szellemes kompozíció. Bakucz András *Zöld reliefje* a geometrikus absztrakt szigorú elveit követi, a folt-hatás ritmusaira építve. Dobos Éva „tér akkordjai” szellemes kreációk, Kamper Lajos „mámoros” angyala bravúros kollográfia. Nemes László *Pannon Madonnája* a profán és szent közös pontja, pogány és szakraális ábrázolása (erotikus hódolat) a női testnek. Végvári Beatrix amorfi, pszeudo-formációkkal telített szerigráfiája, az illuzionizmus szép példája. Tilles Béla *Kozmosz-képei* egyszerre természettudományos „átköltések” és művészi felrakott szinkompozíciók. Stekovics Gáspár arannyal „áttört” struktúrája, mívesen megdolgozott felületével az analitikus gondolkodás „érzelmi hálójával” képes nosztalgját kelteni (*Aranykor*). Serényi H. Zsigmond fehér (monokróm) kompozíciója steril ritmusával, áthatásaival, árnyékolásával, geometrikus játékával a síkból kiemelkedő, plasztikus hatást ér el (*Téri dimenziók, Fehér dimenziók*). Budaházi Tibor *Kép I-II.* című fakturális munkája szintén a geometrikus kísérletezés, a vizuális kaland élményét

kínálja fel a tekintetnek. A fehér valórjeivel megfestett kör és négyzetrácsok az elemi formák „felcserélhetőségének” kérdését feszegetik. Polgár Csaba és Regős Imre a múlt, a történelem rétegeit „hozzák felszínre” fragmentális, római építményeken lévő mintázat-feldolgozásokkal és íráskép-imitációkkal (*Savaria születése – Pannon töredék*).

A szobrászati-plasztikai anyag meglehetősen szegényes. Geszler Mária „fotórátétes” kerámia alakzatai ezúttal is karcsúak, elegánsak, megcsillan rajtuk valami szecessziós báj. Széri-Varga Géza halott Batthyányról készült portréja (bronz halotti maszkja) megrendítő, ifj. Szlávics László: *Töredék* című bronzportréja „klasszikus” lelet. Götz Johanna *Hármas karyatidája* míves (rafinált) posztmodern plasztika. Szépek Veres Gábor Weöres-érmei, szellemes portréja (*Gipsy puzzle*) a klasszikus mintát teszi zárójelbe, „darabolja fel”. Juhász András *Nagy hala* vérbeli nonfiguratív plasztika, Pistyur Imre archaizáló állatszobora (*Mitikus kos*) és *Vénusza* felidéző erejű. Kodolányi László rurális (vagy urbánus) metamorf-lényei, kreációi mindig tudnak meglepetést okozni. *Röppenő* címmel egy eke-darab változik át madárrá, míg üres csévéőlkből épített emlékműve *Egy pannóniai kihalt tisztas ipar*, a szövőgyári munka groteszk apoteózisa. Kó Pál két konceptuális „darabja”, dinnyeszelete azt bizonyítja, hogy a sokoldalú mestert nem lehet (érdemes) beskatulyázni. Végül szólni kell a közelmúltban tragikus hirtelenséggel eltávozott Tornay Endre Andrásról, akinek architektonikus fa plasztikái a kortárs szobrászat élvonalát jelentették. A népi famivesség és modern látásmód szervesen egyesült munkáiban; a fa anyagának érzéki formába való illesztése éppúgy jellemző volt rá, mint a lényegi tartalmakat tömörítő fogalmazás, szimbólumteremtés. A kiállításon három alkotása bemutatásával tiszteleg emléke előtt a kurátor (*Cím nélkül, A hálón, I.*). *Ima* című kompozíciója egy templomot idéz fel, ráfestve az Ima szóval. Az égetett fa anyagának feketéje azt a gyászt is hordozza, amit korai halálával keltett pályatársaiban, tisztelőiben. Az első *Ars Pannonica* végül is megszólította mind tematikájával, mind szakmai kötődéseivel a régió művészeit, tehát betöltötte feladatát. Nyolcvan művész munkái kerültek a közönség elé, s ez nem kevés. Ha nem is tudunk mindenkiről szólni, igyekeztünk valamiféle értékrendet sugallni, alapvetően egyet érve a zsűri díjazásával. Két év múlva, az újabb szemle talán még gazdagabb, izgalmasabb műegyüttest tár a nyilvánosság elé. Hiszen nincs fontosabb, mint alternatív fórumokat, megméretetési lehetőségeket teremteni a túlságosan is centralizált (Budapestre koncentrálódó) hazai képzőművészeti életben.

(Szombathelyi Képtár, 2008. szept. 26.– okt. 26.)

Kostyál László

Kustár Zsuzsa kalocsai kiállításáról

Kustár Zsuzsa művészete különös művészet. Több oka is van annak, hogy különösnek nevezem, mindenekelőtt azonban az, hogy az álmok, mondák és mesék világába

Kustár Zsuzsa és dr. Kostyál László a megnyitón.

kalauzol el bennünket, mégpedig a magyar mondák és népmesék világába, és azokat a „nagy művészet” szférájába transzponálja. A nálam fiatalabb generációknak ezek a mesék feltehetően egészen más jelentenek, mint nekem, vagy az idősebbeknek. Négy évtizede én még a Benedek Elek és Illyés Gyula (de említhetném Bechsteint és a Grimm testvéreket is, ha ezúttal nem a magyar népmeséket helyezném előtérbe) által összegyűjtött népmeséken nőttem fel, a sötét szobában a gonosz boszorkánytól borzongtam, a kert végében a kezemben lévő bot a hüvelyéből magától kiugorva mindenkit lekasaboló karddá lényegült át, vágyaim netovábbja pedig a csínyeket eltakaró, láthatatlanná tevő köpeny vagy a legkritkább finomságokat kínáló terülj-terülj asztalkám volt. Gyermekünk meséinek gonosz varázslóját ma már Darth Vadernek, legkisebb királyfiát Luke Skywalkernek, vitéz szabólegényét Harry Potternek, az ellenség által veszélyeztetett királyságát pedig Középföldének hívják. Nem csak Magyarországon, hanem a globalizált Földgolyóbis legnagyobbik részén, Amerikától Európán és Ázsián keresztül Ausztráliáig. Akár keseregthünk is az egyes népek rendkívül színes és számtalan tartalmi réteget felölelő kultúrájának elvesztén, de a tények rideg dokumentálása mellett inkább örvendezzünk azon, hogy léteznek Kustár Zsuzsák, akik ezt a csodálatos világot megőrzik, és egyszersmind interpretálják számunkra. A második fontos, mondhatni különös vonás éppen

ebben rejlik: a művész nem csak közvetíti, de értelmezi is számunkra a mesék és álmok világát. Első olvasatra Kustár művei illusztrációnak hatnak. Könnyed vonalvezetéssel és tetszetős dekorativitással feltűnnek a jól ismert mesealakok, azonban meglepő módon nem a megszokott, többnyire az adott történet csúcspontját képező jelenetbe rendezve, hanem egy annál lényegesen bonyolultabb összefüggéseket tartalmazó, máshogy fogalmazva: komplexebb kompozíció részeként. Ez a kompozíció, ezek a kompozíciók olyan zárt rendszerek, amelyeknek megértéséhez fel kell tennünk azt a kérdést: miért éppen a mesék és mondák világa ragadta meg a művész figyelmét? Miért nem a mindennapok eseményeiből, saját személyes élményeiből vagy valamely közérdeklődésre számot tartó történésből merített ihletet?

Nos, a válasz akár paradoxonnak is tűnhet: mindezek művészi témaként – ellentétben a mesékkel és álmokkal – csak a felszínt képezik. Csak az elröppenő pillanatot, az egyedit, s nem az általánost. Egy emlékezetes kirándulás vagy éppen egy találkozás, esetleg egy baleset érdekes vagy elborzasztó látványa csak a mára vonatkozó információt ad. A képzelet világába vezető és látszólag mindenekelőtt a gyermekek fantáziáját célzó – bár ezt az eredeti célkitűzést tekintve csak az adott történet első értelmezési szintjére vonatkozóan mondhatjuk ilyen egyértelműnek – mesék a valóságban sokkal, de sokkal tágabb összefüggéseket tárnak fel előttünk. A lebilincselő, néha háborzongató vagy mosolyogtató elemeket tartalmazó, a behelyettesítésre szinte mindig alkalmas mesék ugyanis nagyon sokszor egy mikrokozmoszt foglalnak magukba, és ezáltal a meseíró, illetve környezete egész világképének esszenciáját sűrítik össze. A magyar népmesékben a jó és a rossz engesztelhetetlen harca, a legkisebb királyfinak a nagy tettekkel való egyedüli alkalmassága, maga a „hetedhét ország” kifejezés, az égi szférák hármas tagoltsága, a legrafináltabb módokon gáncsolt mindenkori jó ügy előre látható végső győzelme és még számtalan más elem ennek a világképnek az alappillérei közé tartozik. A mesék és a mondák általános igazságokat mondanak ki érdekesítő köntösbe öltöztetve, amelyek lényege a ma már sokszor gyermekdednek tűnő történet mögött rejtőzik. Kustár Zsuzsa kompozícióin részben ezeket az általános tartalmakat, még inkább azonban a mesékbe kódolt világképet, sokszor generációk tapasztalatán keresztül leszűrődő bölcsességet fogalmazza vizuális formába. Ha kompozícióiban egy sajátos, öntörvényű rendszer látszik kirajzolódni, egyáltalán nem a véletlen műve. A művész ugyanis feltárja a mesékbe foglalt világkép lényegi elemeit, és azokból egy, az eredeti verbalitástól különböző másik médium, a vizualitás segítségével készíti el saját rekonstrukcióját. Bátran fogalmazhatunk tehát úgy is, hogy Kustár olykor bonyolultnak tűnő kompozíciói az újfajlagalmazott ősi magyar hitvilág és világlátás képi megfelelői.

Fontos persze itt hangsúlyoznunk a rekonstrukció, illetve

az újrafogalmazás imént kimondott fogalmát. Kustár művész és intellektüel, aki nem él benne az általa ábrázolt rendszerben, hanem interpretálja, értelmezi és feldolgozza azt. Alkotásai intellektuális kirándulások, számos elismeretet igényelnek, amelyek nélkül lényegük nehezen érthető. Ha különösnek neveztem művészetét, annak tehát az a következő oka, hogy ez a művészet min-

Félig nyúzott bakkecske

denekelőtt a beavatottaknak szól. Érthető és élvezhető persze másoknak is, de csak a felszínen, elsősorban a formai elemek oldaláról. Amennyiben nem vagyunk járatosak a népmesék, a csillagjegyek, az álmok szerteágazó szimbólumainak világában, nem ismerjük a bonyolult belső összefüggésekre épülő rendszerek törvényszerűségeit, elsősorban a tetszetős formák és a hajladozó, hullámzóan konstruktív jegyeket mutató vonaljáték bilincsel le. Bátran kijelenthetjük azonban azt is, hogy alkotások mögött kirajzolódó világregnd valamennyi eleme hiteles és valós, az egész is teljes mértékben autentikus, ilyen formában való megjelenítését, az éppen itt kiemelt elemek hangsúlyozását azonban Kustár Zsuzsának köszönhetjük. Nem valamiféle önkényes interpretációról van szó, hanem arról, hogy egy eredeti formájában sehol nem összegzett rendszer művészi rekonstrukciója rajzolódik ki előttünk, melynek egyes elemei műalkotások formájában manifesztálódnak. A művész megőrzi, értelmezi, újrafogalmazza a maga nemében zárt, páratlan kultúrréteget-kincset, és nem csupán tovább élte egy minden magyar számára értéket jelentő, identitás-alapul szolgáló hagyományt, hanem kísérletet tesz annak aktualizálására, ma is érvényes általános értékeinek kiemelésére is. Mást nem is mondhatunk: köszönjük neki.

Enteriőr a kiállításról

Mai költők szőlőről, borról. Budafok-Tétény Budapest XXII. kerülete tizenkilencedik alkalommal rendezte meg hagyományos ünnepét, a Pezsgő és Borfesztivált. Ebben az évben a rendezők, a kerület önkormányzatának támogatásával, kortárs költészeti programot is kezdeményeztek. „A költészet bora – a bor költészete” című felhívás abból indult ki, hogy a magyar irodalomban szinte a kezdetektől találkozunk olyan versekkel, melyek Bacchust, a bort, a teremő borászatot dicsérik. A mai folytatásra Botár Attila, Csontos János, Döbrentei Kornél, Jász Attila, Kiss Benedek, Péntek Imre, Pósa Zoltán, L. Simon László, Szepesi Attila, Vári Fábrián László vállalkozott. Az előkészítő szervezésbe bekapcsolódott a Magyar Írószövetség is, szellemi védnökséget vállalva az újkori költői versengés felett. A művek szeptember 6-án hangzottak el a szerzők felolvasásában (Péntek Imre versét Kelemen Gyula zeneszerző, előadóművész megzenésítve is előadta) a Törley Pezsgőgyár udvarán, ahol a közönség jól szórakozott a humoros kiszólásokban gazdag, hangulatos verseket hallgatva.

Szeptember 5-én és 6-án Balatonfüreden tizenhatodszor rendezték meg a Salvatore Quasimodo Költőversenyt, melyre az idén 135 pályamű érkezett. Az Emlékdíjat Tóth Krisztinának, a különdíjat Barna T. Attilának ítélte a magyar-olasz zsűri. Tíz költő pedig oklevéldíjazásban részesült. Lapunk több műfajú, rendszeres szerzője, Pósa Zoltán éppen 60. születésnapján, szeptember 6-án vehette a régi színházteremben ezt a jeles szakmai elismerést. Gratulálunk, és születésnapja alkalmából további sikeres munkálkodást kívánunk a kiváló költő-író-publicistának!

Szemes Béla színikritikái. A lapunkban is gyakran publikáló Szemes Béla kötetbe gyűjtötte 1998-2008 között írott színházi kritikáit, a Hevesi Sándor Színház és más, alkalmi társulatok, vállalkozások zalaegerszegi produkcióiról, s kötetben jelentette meg, Egerszegi színházi esték címmel. A Pannon Tükör Könyvek legújabb termésével szeptember 8-án ismerkedhetett a közönség, a Palatinus Étterem „szalonjában”. Köszöntőt mondott dr. Gyimesi Endre polgármester – az első írója is egyben – a kötet Péntek Imre, a Pannon Tükör főszerkesztője méltatta.

Zalaegerszegi festőművész sikerei. Budaházi Tibor festőművész – akinek képeivel rendszeresen találkozhatunk az országos tárlatokon, s lapunkban is többször szerepelt – szeptember 20-án egyszerre két díjat is átvehetett. Délelőtt a Magyar Festők Társasága és a Babits Mihály Művelődési Ház által szervezett V. Szekszárdi Festészeti Triennálén kapta az Oktatási és Kulturális Minisztérium (megosztott) díját Kettős kép c. művéért, majd délután a kecskeméti IV. Kortárs Keresztény Ikonográfiai Biennálén a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés díjával ismerte el a rangos zsűri a Ti vagytok a föld sója c. képét. Gratulálunk!

Csokonai Tanulmányi Napok. Október 10-11-én rendezték meg Hévízen, a kórház dísztermében az immár hagyományos irodalmi-művészeti tanácskozást, amely ez úttal a Biblia és művészetek összefüggéseit választotta témájául, tekintettel a Biblia évére. A változatos előadások egyéni megközelítések szerint vizsgálták az Ó és Újszövetség hatásait a legkülönbözőbb művészeti ágakban. Tüskés Tibor az irodalom terén tallózott, Tóth Éva pedig a névadó, Csokonai Vitéz Mihály költészetét tekintette át, a bibliai képek, motívumok szempontjából. Egly Tibor zongoraművész a Bibliának Mozart lelki életére, három kompozíciójára tett hatását mutatta be, zenei illusztrációkkal. Gülch Csaba az alapító, Major-Zala Lajosra is emlékezett, amikor Igék a testből (Bibliai képek Major-Zala Lajos költészetében címmel tartott előadást. Péntek Imre a bibliai képek, motívumok „átírásának” új technikáit ismertette a kortárs képzőművészetben, vetített képekkel dokumentált előadásában. Pápes Éva a magyar filmek és Biblia áttételes kapcsolatáról tett izgalmas megállapításokat. Szügyi Zoltán képverseiből rendezett kiállítást. A két meghívott, bemutatkozó folyóirat, a témának megfelelően, a Vigília és Confessio volt. A Csokonai-díjat a társaság vezetősége az idén a Nagykanizsán élő Szoliva János költőnek ítélte, aki lapunkban rendszeresen közli verseit. Legutóbbi kötete Elágazások címmel a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg, az Ünnepi Könyvhétre.

A Magyar Festészet Napja alkalmából október 19-én, Keszthelyen, a Balatoni Múzeumban Színerő címmel nyílt kiállítás fiatal festők alkotásaiából. A Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola mesterkurzusának – melyet Pécssett rendeztek a nyár folyamán a Zsolnay Gyár épületében – résztvevői, Keserü Ilona Kossuth-díjas festőművész, professor emerita vezetésével, két hónapig dolgoztak nagyméretű festményeiken a tágas csarnokokban. A létrejött kollekcióból válogatott műveket Péczely Margit, a kiállítás kurátora, melyet Aknai Tamás művészettörténész ajánlott a közönség figyelmébe. Két zalai származású művész, Ernszt András és Oroszy Csaba munkájával is találkozhatunk a tárlaton.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő (1939; Kecskemét) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Versre ihlető botrányaink, Kortárs Kiadó, 2008.

Bence Lajos (1956; Lendva) Költő, szerkesztő, publicista. Legutóbbi kötete: Hazatérítő, versek, MNMI-Pannon Tükör Könyvek, 2006.

Benedek Katalin (1950; Budapest) Művészettörténész, kurátor.

Büky László (1941; Szentendre) Az MTA doktora, József Attila Tudomány Egyetem. Legutóbbi kötete: Szó, stílus, értelmezés. (JATEPress, Szeged, 2006)

Fenyvesi Ottó (1954; Veszprém) Költő, esszéista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Blues az óceán felett, Vár Ucca Műhely, 2004.

Fogarassy Miklós (1939; Budapest) Kritikus, irodalomtörténész, esszéista.

Gámgoly Attila (1968; Budapest) Prózaíró, novelláskötete: Lázár átka. (Irón Kiadó, 2000)

Iancu Laura (1978; Budapest) Költő, néprajzkutató. Legutóbbi kötete: Karmaiból kihullajt, Magyar Napló, 2007.

Kardos Ferenc (1955; Nagykanizsa) Költő, szerkesztő. Megjelent kötete: Nézz rám, Pannon Tükör Könyvek, 2006.

Király László (1954; Budapest) Zeneszerző, zenei szakíró.

Kiss Benedek (1943; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Szomorúan és boldogan, Holnap Kiadó, 2007.

Komálovics Zoltán (1964; Győr) Költő, kritikus.

Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kurátor. Tanulmányai katalógusokban, folyóiratokban jelennek meg.

Lehota János (1941; Nagykanizsa) Irodalomtörténész, Bánk bán-kutató.

Németh Ákos (1964; Budapest) Drámaíró, dramaturg, rendező. Legutóbbi kötete: Járatlan utakon – a korfordulók világában, Csokonai Kiadó, 2003.

Németh István Péter (Tapolca) Költő, kritikus, esszéista. Baán Tibor (1946; Budapest) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: Öbölnyi madárdal, Írások Kerék Imre költészetéről. (Örökség, Kaposi Kiskönyvtár, 2004)

Pék Pál (Nagykanizsa, 1939. júl. 26. – 2008. júl. 24.) Költő, könyv heti, immár életében utolsó kötete: Az elmerült sziget. (Pro Pannónia Kiadó)

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író.

Pénzes Dávid (1984; Zalaegerszeg) Kritikus, írási folyóiratokban jelennek meg.

Pósa Zoltán (1948; Budapest) Költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: Törött tükörbe néztél, versek. (Széphalom Könyvműhely, 2008)

Somogyi Zoltán (1982; Keszthely) Prózaíró, kritikus. Novelláit a Pannon Tükör közölte.

Szabó István (Csereszegtomaj, 1931.– Budapest, 1976.) Prózaíró, a magyar novellisztika megújítója. Legismertebb kötete: A varázslat kertje (1963) különleges értéke az új magyar irodalomnak.

Szauer Ágoston (1963; Szombathely) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Kódolt krónika, Parnasszus Kiadó, 2005.

Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.

Szirtes Gábor (1946; Pécs) Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: A folyton mardosó titok, Irodalmi tanulmányok, esszék, kritikák. (Pro Pannónia Kiadó, 2002)

Szirtes Gábor (1946; Pécs) Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: A folyton mardosó titok, Irodalmi tanulmányok, esszék, kritikák. (Pro Pannónia Kiadó, 2002)

Tunyogi Csapó Gábor (1932; Zalasabar) Költő, publicista, legutóbbi kötete: A mérleg jegyében, Tanulmányok, versek Október körül. (Antológia Kiadó, 2007)

Zsávolya Zoltán (1968; Budapest) Költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: A Noszthy fuji.

Kiss Benedek, Jász Attila, Botár Attila, Németh J. Attila, László Zsolt, Szoliva János, Molnár Gábor, Burkus József, Molnár m. István és Gulyás Tamás versei; Asperján György, Pósa Zoltán, Horváth Péter, Sarusi Mihály prózája; Pomogáts Béla, Szepes Erika, Mezey László Miklós, Bence Lajos, Gülch Csaba, Szemes Péter, Pápes Éva, Varga Virág, Köpeczi Bócz Edit, Ferencz e. Győző tanulmánya, kritikája; összeállítás a Zala György-emlékévről; Kontha Sándor, Novotny Tihamér, Kostyál László, Cebula Anna, Legédy Péter, Becsey Zsuzsa, Péntek Imre képző-fotó-és színházművészeti írásai.